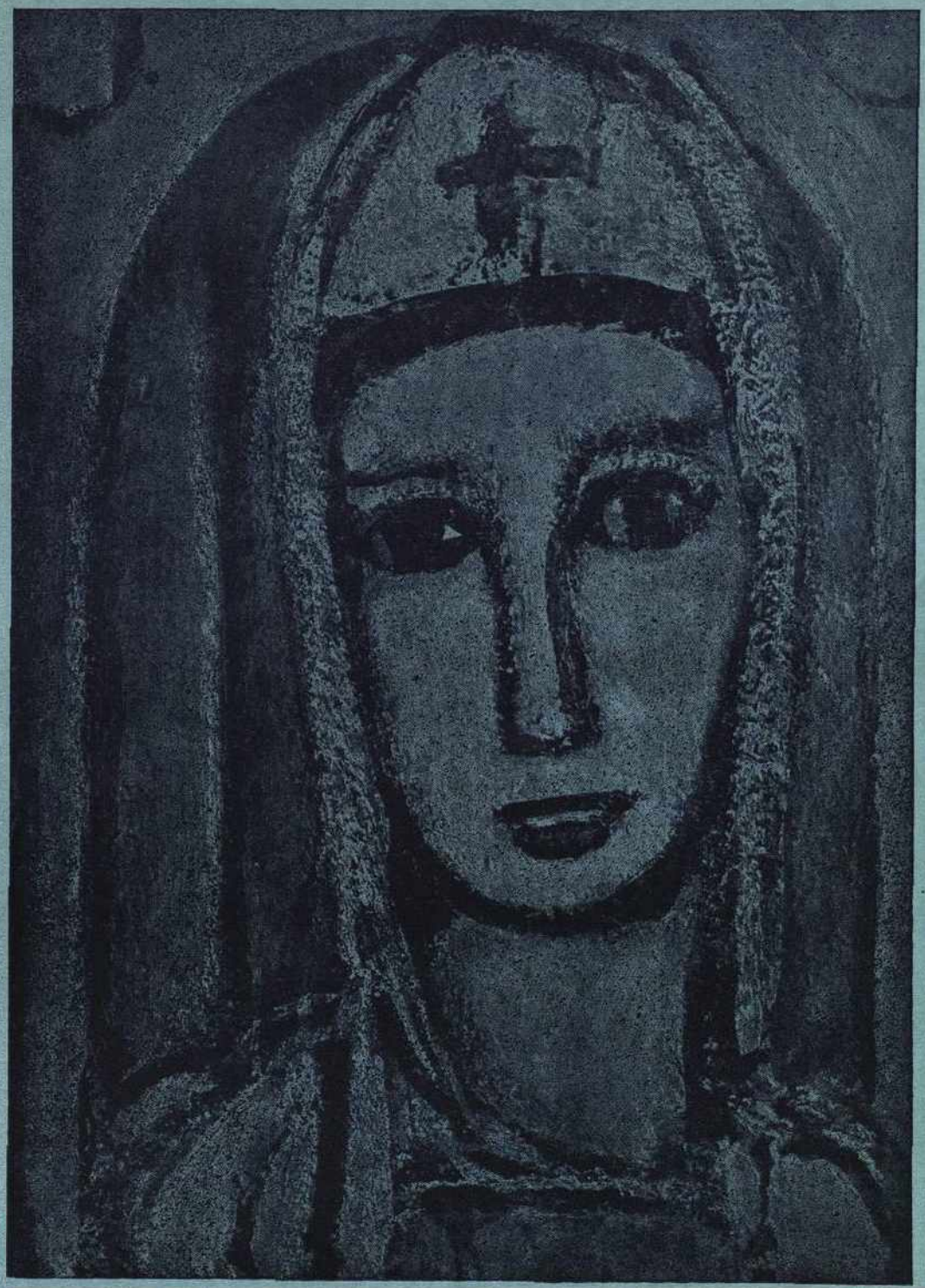

AIDAI

1950

NR. 7

TURINYS

Psl.

Vladimiras Šilkarskis — Solovjovas ir Dostojevskis 289
J. Aistis — Ketureiliai 297
Vydūnas — Ypatingas vieno vaiko sąmoningumas 298
Juozas Lingis — Priešistorinė Lietuva 300
Leonardas Žitkevičius — Neišsisakymai (eil.) 309
Stasys Yla — Kunigas Dievų miške (kacetiniai atsiminimai) 310
Kazys Veselka — Užmiršta stotelė (eil.) 317
R. P. Jean Danielou, S. J. — Intelektualinės srovės Prancūzijoje 318
J. Švabaitė — Naktis (eil.) 324
Jonas Mekas — Žemės kvepalai (eil.) 324
Antanas Vaičiulaitis — Vyskupo tėvas 325

KORYBOS PASAULYJE

LITERATŪRA

Pr. B. — Ir T. S. Eliot rašęs Q. V. Milašiaus įtakoje 328

KNYGOS IR ŽURNALAI

Ant. Jasmantas — Moteriškumas lyrikoje 329
Juozas Lingis — Išleista dalis Petro Kriaučiūno surinktų lietuviškų liaudies dainų 332
M. G-ė — Monografijos apie Lenkiją 332

MENAS

St. Devenis — Pamokslas Lietuvos dailininkams 333
A. T. — Georges Rouault 333

VISUOMENĖ

K. Mockus — Kultūros Fondo problema, Ateitininkų Jubiliejus 335
A. Mc. — Vienybės blūdas 335

SEPTEMBER, 1950

AIDAI - ECHOS, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.; Canada $5.50, single copy 55c.; Foreign, $6.00

Entered as second class matter at the Post Office at Kennebunk Port, Maine February 7, 1950, under the Act of March 3, 1879

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS
1950 METAI RUGSĖJO MĖNUO Nr. 7 (33)

SOLOVJOVAS IR DOSTOJEVSKIS

VLADIMIRAS ŠILKARSKIS

BALIO SRUOGOS ATMINIMUI

1.

Dostojevskis[1]) visą gyvenimą, o Solovjovas pirmąjį savo gyvenimo perijodą, iki 28 metų amžiaus gyveno rusiško mesianizmo istorijos pasaulėžiūroje.

Pirmutinį ir svarbiausią šios pasaulėžiūros principą jos atstovai yra paėmę iš visuotinės krikščioniškos pasaulėžiūros. Visos pasaulio plėtotės prasmė glūdi gamtos ir žmonijos grįžime į vienybę su Kūrėju, kurio jos yra netekusios per nuodėmę, atpuldamos nuo tikrojo savo gyvenimo šaltinio. Kristus, žmogus ir Dievas viename asmenyje, pirmą kartą pasaulio ir žmonijos istorijoje sujungė dievybę ir žmogybę ir įsteigė Bažnyčią, kuri turi žmones vesti į šią šventąją karalystę. Ši Dievo valstybės idėja yra pagrindinis visos krikščioniškos pasaulėžiūros šulas. Savo giliausią ir įspūdingiausią išraišką ji yra gavusi vieno iš didžiųjų Vakarų Bažnyčios tėvų — šv. Augustino "Dievo valstybėje" (Civitas Dei).

Šią Augustino idėją pasisavino rusų mesianizmas ir prijungė prie jos klausimą, kokią paskirtį šioje pasaulinės istorijos sąrangoje turi rusų tauta. Rusija jam yra "šventoji Rusija"; rusų tauta yra "Dievo nešėja" (narod bogonosec). Išganytojas yra ją išrinkęs savo atpirkimo darbui užbaigti, nes ji yra išlaikiusi jo šventojo mokslo tiesą pilnumoje. Vakarų Bažnyčia esanti paskutiniais pirmojo tūkstantmečio šimtmečiais tapusi Kristaus mokslui neištikima ir dėl to tiesos vardan amžinosios karalystės raktus, kurie pradžioje priklausė abiem Bažnyčiom, ji turinti perleisti Rytų Bažnyčiai, kurios centrą sudarė Bizantija. Žuvus Bizantijos valstybei, rusų Bažnyčia esanti vienintelė ir tikra viso Kristaus palikimo valdytoja.

Šios pretensijos, kad rusų Bažnyčia yra vienintelė grynos Kristaus tiesos saugotoja, negalima pateisinti, nes pagrindiniuose dogmatiniuose klausimuose abi Bažnyčios vienaip moko. Skirtumo pagrindai glūdi tik skirtinguose keliuose, kuriais nuėjo Rytų ir Vakarų raida. Rytų krikščionys tvirtina, kad Romos kelias esąs tapęs klaidingas, jos vadovaujama Vakarų Europa esanti iškreipusi krikščionybės tiesą, pagaliau jos visai išsižadėjusi ir net išėjusi į atvirą kovą su ja.

Aistringos pastangos įrodyti Rytų Bažnyčios tyrumą, atmetant Vakarų nueitą klaidingą istorijos kelią, sudaro trečiąjį esminį rusų mesianizmo bruožą. Tam tikru atžvilgiu galima kalbėti apie tris šulus, ant kurių rymo visa rusų mesianizmo istorijos filosofija. Jei trečiasis šulas, nukreiptas prieš Vakarų Bažnyčią, netenka savo tvirtumo, tai dar pasilieka kitu du šulai, kurių juk negalima pašalinti iš jokios krikščioniškos istorijos filosofijos. Tačiau rusų mesianizmas, atėmus iš jo pretensiją, kad jis tik vienas teturi krikščioniškąją tiesą — visiškai sudūžta. Dėl to visiškai nenuostabu, kad visi rusų mesianizmo atstovai, ypač jo tikrieji steigėjai, vadinamieji

[1]) Šiemet suėjo 50 metų, kai mirė didysis rusų filosofas V. Solovjovas (1853—1900). Ta proga čia spausdinama paskaita yra buvusio Vytauto Didžiojo Universiteto prof. Šilkarskio įžanginė, skaityta pradedant darbą Bonnos universitete. Iš naujo ją perdirbęs ir beveik šešis kartus praplatinęs, autorius yra ją išleidęs atskirai jo paties redaguojamoje serijoje "Kleine Schriften aus der Sammlung "Deus Anima", Universitaets-Verlag Bonn. 2 sąs. Šis straipsnis jau buvo pradėtas spausdinti "Naujajame gyvenime" 11 nr., bet šiam sustojus, pasiliko nebaigtas. — Red.

slavofilai, priešakyje su Ivanu Kirejevskiu ir Chomjakovu, didžiausios reikšmės skiria šio trečiojo šulo statybai. Idėjinės priemonės šiai statybai buvo paimtos ypač iš vokiečių idealistinės romantikos; taigi ji yra Vakarų dvasios kūrinys. Iš čia susidaro pilna prieštaravimų padėtis: rusų mesianizmas, neturėdamas nuosavų ginklų, Vakarus puola su pačių Vakarų ginklais, kurie juos nukalė vienoje iš didelių savo dvasinio išsivystymo epochų. Jie Vakarų Europos dvasią sutapatina su romantikos taip nekenčiama "švietimo" dvasia; pabūklus, kuriuos romantika puikiai išbandė savo atkaklioje kovoje prieš "švietimą", jie vartoja prieš Vakarų dvasią, švęsdami šių pabūklų pergalę, kaipo galutinį "sugedusių" Vakarų dvasios žlugimą.

Šiuo keliu eina pirmajame savo gyvenimo laikotarpyje ir didžiausias rusų filosofijos genijus Vladimiras Solovjovas. Su nepalyginama jėga ir menu idėjines priemones, kurias Vakarų dvasia per pusantro tūkstančio savo raidos metų yra sukūrusi, jis panaudojo didingai statybai pasaulėžiūros, kuri pradžioje buvo visiškai rusų mesianistinės svajonės tarnyboje. Jo veikalai, parašyti tarp 21 ir 28 jo gyvenimo metų, yra vispusiškas pagrindimas ir išvystymas pasaulėvaizdžio, kuriame tikėjimas į rusų tautos pasiuntinybę randa savo tobuliausią išraišką. Jaunasis Solovjovas yra tikras rusiško mesianizmo išbaigėjas.

Apie pirmąjį šulą, kuris yra bendras visiems krikščioniškosios filosofijos pavidalams, vokiečių žymiausias Solovjovo žinovas, kun. Fridrikas Muckermanas S. J. sako, kad „nuo Augustino laikų valstybės sąvoka (Reichsgedanke), kuri vėl iškyla šios dienos žmogaus elgesyje, niekad taip plačiai, giliai ir žaviai nebuvo atvaizduota, kaip mūsų poeto-filosofo (Solovjovo)". — Ir antrąjį šulą — tikėjimą į Rusiją, kuri yra išsaugojusi nesuterštą Kristaus palikimą ir dėl to yra pašaukta atidaryti žmonijai amžinosios karalystės vartus — jaunasis mąstytojas stato ir puošia didingai. Su tokiu pat rūpestingumu jis atsideda ir trečiojo šulo statybai, nors jis niekada jo mąstyme neužima pačios pirmosios vietos. Jo kova prieš tariamai nekrikščionišką Romos kelią nevirsta, kaip jo pirmatakuose slavofiluose, atsitiktinėmis pavienėmis kautynėmis, bet išsivysto į platų visuotinį puolimą, kuris remiasi vieningu istorijos vaizdu. Visą Vakarų dvasios raidą, kurios kryptį nustato Roma, jis vaizduoja kaip nuolatinį nuoseklų nusigręžimą nuo pirminės krikščioniškojo tikėjimo ir gyvenimo aukštumos.

2.

Ši pažiūra įgyja nepaprasto įspūdingumo ir vieningumo, kai Solovjovas į šio nusigrįžimo pagrindines stadijas perkelia evangelijos pasakojimą apie tris Kristaus gundymus. Romos vadovaujama Vakarų dvasia esanti visiškai pasidavusi toms pagundoms, kurias Išganytojas buvo atmetęs. Tai, žinoma, atsitiko ne iš karto, bet palaipsniui per tris ilgainiui istorijos bėgyje įvykusius iškrypimus. Pirmasis iškrypimas, po kuro būtinai turėjo sekti ir kiti, įvyko, kai Vakarų dvasia, kuri tada buvo išimtinai Romos vadovaujama, nusmuko, pasiduodama *išorinės jėgos pagundai*. Katalikų Bažnyčia stvėrėsi Romos cezarių kardo ir valstybės jėgos priemonėmis bandė įgyvendinti savo tikslus. Tuo ji išdavė savo tikėjimą į dvasinę gėrio jėgą, kurią Išganytojas jai buvo atidengęs; ji visą savo viltį sudėjo išorinėje jėgoje ir įžengė į pavojingiausiąjį klystkelį, į kurį piktoji dvasia veltui bandė sugundyti Kristų.

Katalikybės klystkelis Vakaruose, žinoma, buvo pastebėtas. Bet tai neįstengė blogybės pagydyti. Po jėgos klystkelio sekė antrasis klystkelis: Vakarai tapo racionalistinio išdidumo auka. Į šį klystkelį pateko protestantizmas, kuris vietoj apreiškimo pastatė žmogaus sprendimą arba, tiksliau kalbant, ribotą žmogaus protą. Nuo to laiko protestantizmas leidžiasi pakalne žemyn keliu, kuris veda į racionalizmą. Pagaliau visas žinojimo ir tikėjimo turinys yra išvedamas vien iš abstraktaus proto veikimo. Hegelio panlogizmas, kuris visą tikrovę suveda į abstrakčių sąvokų judėjimą, taria paskutinį šios raidos žodį.

Proto išdidumas, kuris vadovavo Vakarams jų antrajame klystkelyje, buvo iš dviejų pusių atidengtas Praktiškoje srityje protas pasirodė visiškai bejėgis prieš gyvuliškus instinktus ir aistras: tai su pasibaisėtinu aiškumu išryškėjo naujųjų amžių istorijos sąmyšiuose. Teorinėje srityje "grynojo" proto pretensija pojūčių patirties dalykuose pasikliauti tik abstrakcija, išjungiant pačią patirtį, yra privedusi prie absurdo. Vokiečių panlogistinės spekuliacijos audinys baigėsi gėdingu žlugimu ir jų milžiniškų idėjinių pastatų griuvėsiuose prasidėjo trečiasis ir blogiausias Vakarų klystkelis, kurį galima pavadinti materialistine *kūno puikybe*: Vakarai nori akmenis paversti duona ir ja numalšinti kūno ir dvasios alkį. Šiuo klystkeliu Kristaus atpirkimo darbas buvo visiškai sunaikintas. Vakarai savo dvasinės raidos laipsniuose yra visiškai pasidavę visiems trims piktosios dvasios gundymams. Atsakomybę už šią raidą nešanti Romos Bažnyčia. Piktoji dvasia esanti visiškai įviliojusi į savo kelią Romos Bažnyčią ir jos apipavidalinamą Vakarų kultūrą ir tuo būdu yra nugalėjus Kristaus dvasią.

Sena, filosofiškai mažai pagrįsta rusų mesianistinė istorijos pasaulėžiūra su savo beatodairiniu rėmimu Rytų Bažnyčios pretensijos, kad ji esanti vienintelė Kristaus tiesos atstovė, Solovjovo filosofijoje įgijo vispusiškai išvystytą pavidalą. Jauno mąstytojo pasirodymas slavofilų stovykloje buvo džiaugsmingai sutiktas tokių žmonių, kaip Ivanas Aksakovas .ir Samarinas, Slavofilų pažiūromis ir jų tikslais buvo persiėmęs didžiausias Rusijos rašytojas Feodoras Dostojevskis. Reikia iš anksto prileisti, kad Solovjovo gilus ir vispusiškas idėjų apipavidalinimas, kurios nuo Sibiro kalėjimo laikų Dostojevskiui buvo brangios ir kurias jis stengėsi, kiek buvo galima, išreikšti savo meno kūriniuose, turėjo jam padaryti didelį įspūdį. Ši hipotezė darosi neišvengia-

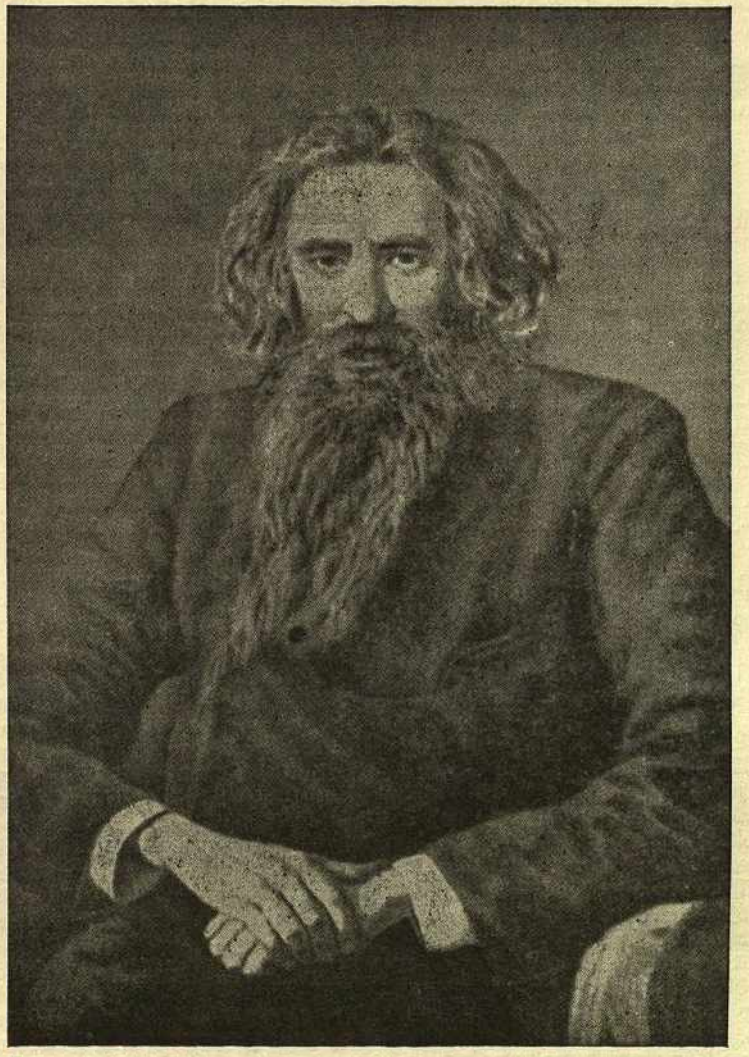

VLADIMIRAS SOLOVJOVAS

ma, jeigu mes įsigilinsime į asmeninius seno rašytojo ir jauno mąstytojo santykius.

3.

Pirmutinė Dostojevskio ir Solovjovo pažintis įvyko 1873 metais. Jaunas mąstytojas buvo ką tik baigęs savo studijas ir baigė rašyti magistro disertaciją "Vakarų filosofijos krizė". Šis jaunystės veikalas branduolyje turi jau visus pagrindinius tos pasaulėžiūros elementus, kurią jis atstovavo pirmajame savo gyvenimo perijode. Jaunas filosofas senam rašytojui daro "žavinčio įspūdžio", kaip liudija Dostojevskio našlė savo "Gyvenimo atsiminimuose". "Juo dažniau mano vyras su juo susitikdavo — skaitome mes ten — ir su juo išsikalbėdavo, juo labiau jis jį mylėjo ir brangino jo dvasią bei jo vispusišką išsilavinimą". Nuostabi jauno svajotojo galva primena Dostojevskiui "vieną iš jo mylimiausių paveikslų, jauno Kristaus galvą", pieštą Annibale Carracci. Solovjovo "veide ir būde" jis randa nuostabų panašumą su savo mirusiu draugu Šidlovskiu, kuris jo jaunystėje turėjo jam labai didelės geros įtakos. Aštuoneri metai, per kuriuos greitai prasidėjęs suartėjimas ilgainiui tapo gilia draugyste, Solovjovui buvo užimti jo pirmosios rusų mesianistinės filosofijos statyba. Dostojevskio sieloje tuo tarpu formavosi ir brendo mintys ir vaizdai, kurie savo galutinę išraišką rado "Brolių Karamazovų" šedevre. Abu vyrai buvo tada to paties senojo slavofilų mesianizmo šalininkai.

Savaime eina išvada, kad jaunam mąstytojui jo vyresnis draugas turėjo toli einančios įtakos, besivystant ano slavofiliškoms idėjoms. Ir vokiečių žymiausieji Dostojevskio tyrinėtojai Romano Guardini ir Theodor Steinbuechel[2]) Solovjovą vadina "mylimuoju Dostojevskio mokiniu". Tačiau, arčiau įsigilinus, ši nuomonė nepasitvirtina.

4.

Kuriuo atžvilgiu Dostojevskis galėjo būti Solovjovo mokytoju?

Pirmąjį sąlytį su didžiuoju rusų romano meisteriu Solovjovas turėjo, kai jo pasaulėžiūra, kaip minėta, savo pagrindiniais bruožais buvo jau susiformavusi. Dostojevskis buvo genialus dialektikas, kuris kėlė deginančius religinės ir filosofinės pasaulėžiūros klausimus su gaivalinga jėga ir rungėsi su jais didžiausiu savo dvasinių jėgų įtempiu, nerasdamas tačiau nei sau pačiam patenkinamo sprendimo. O Solovjovas turėjo mažių mažiausia tokią pat dialektinę mąstymo jėgą, bet kartu su ja ir lygiai taip pat nuostabų sisteminį sugebėjimą. Jo statinys buvo kuriamas visomis priemonėmis, kurias jam teikė jo gilus filosofinis išsilavinimas. Dostojevskio išsilavinimas iki jo gyvenimo galo buvo likęs paviršutiniškas ir fragmentarinis; jo žinios filosofijos srityje beveik niekada nesiekė pirmųjų šaltinių ir buvo tik jo draugų jam perteikiamos. Tarp šių jo draugų Solovjovas buvo pats žymiausias, o per paskutinius aštuonerius jo gyvenimo metus ir pats artimiausias. Dėl to nelieka nieko kito kaip priimti, kad Solovjovas religijos filosofijos srityje ilgainiui tapo Dostojevskio vadovu. Kaip tik šio vadovavimo dėka didžiojo romanų rašytojo paskutiniame šedevre pastebime labai ryškų aukštą religinės filosofijos polėkį. Apie Solovjovą kaip apie Dostojevskio "mokinį" galima būtų kalbėti tik tada, jeigu Dostojevskio idėjose pasisektų įrodyti bent vieną elementą, kurį tariamasis jo mokinys būtų galėjęs iš jo paimti. Tačiau tokio įrodymo joks Dostojevskio tyrinėtojas nėra pareiškęs. Pirmu žvilgsniu, iš dviejų draugų pagrindinių idėjų panašumo, puolančio į akį, daroma išvada, kad vyresnysis davė, o jaunesnysis gavo, visai neatsižvelgiant, kad tas bendrumas lengviau galima išaiškinti toli einančia Solovjovo įtaka Dostojevskiui, negu Dostojevskio Solovjovui. Priimdami šią hipotezę, mes gauname raktą garsiausio Dostojevskio kūrinio, "Didžiojo inkvizitoriaus legendos", kilmės raidai.

Legendos branduolį sudaro šv. Rašto pasakojimo apie tris Kristaus gundymus perkėlimas į istorinę Vakarų Bažnyčios veiklą. Čia mes turime reikalą su meniškai tobuliausiu iš visų slavofilų bandymų apvainikuoti įsitikinimą, kad nesugadintas krikščionių tikėjimas yra tik Rytų Bažnyčioje. Solovjovas šią idėją išrutuliojo savo "Paskaitose apie dievažmogiškumą", kurias jis pirmais 1878 metų mėnesiais skaitė Petrapilyje dideliam klausytojų skaičiui. Dostojevskis buvo vienas iš tų, kuris reguliariai lankėsi šiose paskaitose. Jose Solovjovo pasaulėžiūra rado savo pirmąją vispusišką išraišką. Bus tikras dalykas, kad tos mintys, kurias Solovjovas savo jaunystės šedevre buvo išvystęs prieš tai per penkerius metus, buvo jo ir Dostojevskio gyviausiai diskutuojamos. Kaip tik tuo laiku, kada brendo "Paskaitų apie dievažmogiškumą" mintys, draugiški santykiai tarp Dostojevskio ir Solovjovo pasidarė ypač artimi. 1878 metų gegužės mėnesio vidury miršta mylimasis Dostojevskio vaikas Alioša. Tėvas giliai sukrėstas ir veltui stengiasi atgauti pusiausvyrą. Jo nuotaika kelia didelio susirūpinimo jo žmonai. Norėdama grąžinti vyrui norą gyventi ir kurti, ji prikalba jį vykti į garsų atsiskyrėlių vienuolyną "Optina pustyn". Dostojevskis kenčia labai sunkius epileptinius priepuolius. Vienas keliauti jis negali. Jo žmona tarp vyro bičiulių neranda kito žmogaus, kuris geriau tiktų palydėti sergantį rašytoją ir reikalui esant jį globoti, kaip Solovjovą.

Atsilankymas "Optina pustyn" vienuolyne pas garsųjį senelį, visų šventu laikomą atsiskyrėlį Ambrozijų, abiem padaro gilų įspūdį. Idealinis senelio Zosimos vaizdas "Broliuose Karamazovuose" yra sukurtas pagal Optino senelį. "Giedria nuotaika ir iš pagrindų nurimęs" Dostojevskis grįžta į savo šeimą. Mintys ir vaizdai, kuriuos jis ilgai nešiojosi savo sieloje, kuriuos jis savo ankstyvesniuose kūriniuose sugebėjo išreikšti tik iš dalies ir netobulai, dabar bežiūrint bręsta tyrame ir stiprinančiame Optinos vienuolyno ore ir nuolatinėje mylimo bičiulio draugystėje. Sekančiais metais buvo beveik baigtos abi pagrindinės romano dalys, dvi pagrindinės visos Dostojevskio kūrybos aukštumos: penktoji knyga su "Didžiuoju inkvizitoriumi" ir šeštoji su "Rusiškuoju vienuoliu". Visai tikrai galima sakyti, kad rašytojas, kuris taip aistringai laikėsi savo Bažnyčios, kuris buvo taip stipriai persiėmęs savo tautos mesianiniu pašaukimu, stipriausius paskatinimus gavo iš mąstytojo, kurio kūryboje jis rado išbaigtą savo meilės pateisinimą ir tobulą savo tikėjimo pagrindimą. Nors kai kurios abstrakčios Solovjovo spekuliacijų mintys liko jam svetimos ir net neprieinamos, būtent kada filosofas pasikeldavo į šaltas grynojo protavimo sritis ir tarsi prarasdavo sąryšį su gyva tikrove, tačiau nuostabioji visuma turėjo jį labai stipriai patraukti. Šioje visumoje kaip tik turėjo jam daryti galingą įspūdį tos dalys, kurios jo paties tvirčiausius įsitikinimus iškėlė didinga, meniškai išbaigta forma. Prie tų dalių, be abejo, priklausė ir Solovjovo perkėlimas trijų Kristaus gundymų į istorinę Romos Bažnyčios veiklą. Šį perkėlimą padaro abu draugai, tačiau jaunesnysis pirmiau už senesnįjį.

[2]) Šio straipsnio tekstas buvo jau surinktas, kai man pateko į rankas neužmirštamo Stasio Šalkauskio mokinio Antano Maceinos studija "Didysis Inkvizitorius" (Atžalynas. Weilheim-Teck, 1946). Tai yra pirmos eilės filosofinis veikalas, nė kiek nenusileidžiąs geriausiems rusų ir vokiečių tyrinėtojams, pavestiems Dostojevskio pasaulėžvalgai. Dabar jau išėjo antrasis šios knygos leidimas.

Žinoma, vieno skirtumo tarp Dostojevskio ir Solovjovo negalima išleisti iš akių. Jaunojo mąstytojo supratimu, Vakarai pasiduoda piktosios dvasios gundymui ne iš karto, bet pagrindinėse savo dvasinės raidos epochose. Senajam rusų romano meisteriui Katalikų Bažnyčia pasiduoda visoms pagundoms iš karto, tuo laiku, kada nuo jos atsiskiria Rytų Bažnyčia. Bet kadangi katalikybės klystkelis yra atsakingas ir už racionalizmo bei materializmo klystkelį, tai šis skirtumas neturi didelės reikšmės. Pagrindiniame dalyke abu draugai yra vieningi: Roma ir Vakarai yra patekę Piktojo valdžion. Tikro tikėjimo šviesa dega tik Rytuose. Rusų tauta turi pasirūpinti, kad šventoji šviesa, kuri yra pašaukta atnešti išgelbėjimą, neužgestų visai žmonijai. Tik įsigilinus į šią pagrindinę pažiūrą, kurią Solovjovas vysto su nepalyginama filosofine ir menine jėga, gaunamas raktas į garsiausiąjį Dostojevskio kūrinį — "Didįjį inkvizitorių".

5.

Prisiminkime trumpai šios legendos turinį.

Ispanijoj siaučia baisiausia inkvizicija. Sevilijoje, toje aikštėje, kurioje iš vakaro didysis inkvizitorius karaliaus ir dvaro akivaizdoje, džiūgaujant miniai, "didesnei Dievo garbei" yra sudeginęs beveik šimtą eretikų, — pasirodo Jis — Išganytojas ir tuojau yra žmonių pažintas. Aklajam jis grąžina regėjimą, užtenka jo žodžių: "Talita kumi — mergaite, kelkis", kad vaikas, kurį nešė grabe, prisikeltų iš numirusių. Tiems dalykams vykstant, į katedrą eina devyniasdešimtmetis senis, didysis Ispanijos inkvizitorius. Jis viską matė — ir aklo pagydymą, ir mergaitės prikėlimą, ir liaudies džiūgavimą. Jis pakelia ranką ir isako Išganytoją suimti. Minia klaupiasi prieš inkvizitorių. Jis palaimina ją kryžiaus ženklu ir eina toliau. Vakare atsidaro kalėjimo durys, kur uždarytas Kristus, ir per slenkstį peržengia senis kardinolas.

Jis pradeda ilgą, savo paties pertraukiamą, kalbą ir veltui laukia, kad suimtasis jam ką nors į tai atsakytų. Išganytojo tylėjimas giliai jį erzina ir verčia jį pulti su vis didėjančiu aistringumu Jo mokslą, Jo atpirkimo darbą ir tuo pačiu pateisinti kelią, kuriuo einanti Kataliku Bažnyčia, veikdama Kristaus vardu, bet ne Kristaus dvasioje. Tiek Dostojevskis, tiek Solovjovas pirmajame savo gyvenimo perijode savo Bažnyčioje matė tyro ir laisvo, laisvai priimamo ir laisvai sekamo tikėjimo įsikūnijimą. Katalikų Bažnyčiai jie šios aukštos Dievo dovanos nepripažino. Ji, norėdama patenkinti valdžios troškulį, griebėsi išorinės prievartos ir tuo būdu nužudė tyrajam Kristaus tikėjimui savo sielą — l a i s v ę. Dostojevskis visomis savo draminio meno priemonėmis nori įrodyti, kad šis laisvos krikščionybės sielos nužudymas Vakaruose yra įvykdytas sąmoningai.

Kristaus kelias — tvirtina didysis inkvizitorius — iš pradžios ir iš pagrindų buvo klaidingas. Tokiu keliu galėjo eiti tik nepataisomas svajotojas ir fantastas. Visas jo darbas yra atremtas tikėjimu į žmogų. Kristus kreipiasi į jį, įsitikinęs, kad jis turi reikalo su laisva būtybe, tikėdamas, kad jis jo mokslą laisvai priims ir laisvai visame savo gyvenime įvykdys. Vargiai ar begali būti blogesnis ir pragaištingesnis žmogaus prigimties nepažinimas. Dėl to nėsą ko stebėtis, kad Kristus savo laisvės kliedėjimu atnešė į žemę tik begalinį vargą. Dėl to Katalikų Bažnyčia turėjo įsikišti ir gelbėti žmoniją nuo nesveikų to kliedėjimo pasėkų, kurio Kristus buvo visai pagautas. Keno dvasia ją į tą darbą paskatino? Kam ji pradėjo tarnauto visomis savo jėgomis?

Suimtasis juk pažįsta tą dvasią. Ji jau bandė jį sugundyti, ji atidengė jam giliausius savo išminties pagrindus ir pasiūlė jam visas žemę judinančias jėgas. Tai buvo keistas apakimas, kai Kristus atmetė šiuos protingos ir galingos dvasios išganingus pasiūlymus. Šiąją lemtingą klaidą pataisė Romos Bažnyčia.

Žmogus yra gimęs kaipo tamsus ir laukinis maištininkas ir jam teikiamą laisvę jis gali panaudoti tik savo pražūčiai. Laimė, kad tu pasitraukei — sako didysis inkvizitorius — ir visą darbą palikai mums. Tu davei mums jėgos surišti ir išrišti. Minia, kuri buvo apakinta nesveikų tavo laisvės vilionių, mumyse mato tavo darbo tęsėjus ir išbaigėjus. Mes turime juos šiame įsitikinime palikti. Dėl to mes imame pasauli valdyti tavo vardu. Tačiau mes ne tau tarnaujame, tavo kliedėjimu mes nesekame, mes vykdome *kito* valią, valią tos galingosios ir baisiosios dvasios, kuri tau buvo nurodžiusi vienintelį kelią, kuriuo einant žmoniją, tokią, kokia ji yra, būtų galima padaryti laimingą.

Koks iš tikrųju buvo pirmasis patarimas, kurį ji tau davė? Tu turėjai akmenis paversti duona ir vargšą maištininką pasotinti. Tą protingą patarimą tu atmetei, nes tu vertini tik *laisvą* žmoniu apsisprendimą ir nenori jo pirkti duona. Jei tu būtum išgirdęs protingą žemės dvasią, tai tu būtum tuojau tapęs žmonijos vadu tame kelyje, kuris vienintelis veda į išganymą. Tada ir mums būtu nesunku sekti tavimi ir tave atvirai kaip tikra mūsų vada garbinti. Jeigu tu būtum atsisakęs laisvės kliedėjimo, jeigu tu būtum žmogų ėmęs toki, koks jis yra, tai tu būtum galėjęs ir mūsų darbą padaryti nereikalinga ir būtum paklauses taip pat ir antrojo žemės dvasios patarimo. Ji tave buvo užkėlus ant aukštos bažnvčios viršaus ir pareikalavus, kad tu, pasitikėdamas savo dangiškojo Tėvo jėga, pultum į žemę. Tas stebuklas būtu tave padaręs vieninteliu žmonijos valdovu. Žinoma, tai nebūtų buvęs laisvas apsisprendimas, o tavo visa mintis yra nukreipta tik į ji. Kaip žmonės džiaugiasi kiekvienu jų pojūčius sukrečiančiu ženklu, tai tu pats galėjai pastebėti: net tada, kada tu jau ant kryžiaus kabojai, jie vis dar iš tavęs laukė stebuklo. "Nuženk nuo kryžiaus — šaukė jie tau — ir mes įtikėsim, kad tu esi Dievo Sūnus". Bet tu nenužengei, nes tu nenorėjai stebuklu žmones padaryti savo vergais, nes tu norėjai laisvos, o ne sensacijos sužadintos meilės.

Žinoma, tu radai mažą būrelį išrinktųjų, kurie sekė paskui tave laisvu savo širdies apsisprendimu. Jie pakėlė ir tavo kryžių, jie dešimtmečius išgyveno tyruose maitindamiesi šaknelėmis. Tu su pasididžiavimu gali nurodyti į šiuos savo laisvės vaikus, laisvo išsižadėjimo vaikus, laisvos ir didingos aukos vaikus tavo vardo garbei. Bet jų buvo tik 12 tūkstančių, iš kiekvienos giminės, kaip sako tavo pranašas apokaliptiniame regėjime, ir jie buvo pusiau dievai. O kur kiti? Kuo yra kalti silpnieji, kad jie yra laisvės naštos sumalami? O gal tu esi atėjęs tik dėl išrinktųjų, gal tik į jų rankas tu atidavei laisvės dovaną? Jei taip, tai tavo pasirinkimas yra tokia paslaptis, kurios mes negalime peržvelgti. Bet jeigu tai yra paslaptis, tai mes turime pakankamai teisės skelbti paslaptį ir žmones mokyti, kad svarbiausias dalykas yra ne laisvos jų širdies apsisprendimas ir atsidavimas, bet paslaptis, kuriai jie turi aklai paklusti net tada, kada jų sąžinė tam priešinasi. Taip mes ir elgėmės. Mes tavo darbą pataisėme ir atrėmėme jį į *stebuklą*, į *paslaptį* ir į *autoritetą*, ir žmonės nesitveria džiaugsmu, kad mes jiems vėl pradėjome vadovauti kaip kaimenei ir kad atėmėme iš jų pagaliau tą baisiąją dovaną, kuri jiems atnešė tiek kančių. Mes padarėme tai, ką tu atmetei. Mes be atodairos pasekėme protingąja dvasia, kuri buvo prie tavęs prisiartinusi su savo protingais patarimais. Mes esame ne su tavim, bet su ja. Tai yra mūsų paslaptis. Štai jau yra suėję aštuoni šimtmečiai, kaip mes nuo jos esame paėmę visa tai, ką tu buvai atmetęs; net ir tą paskutinę dovaną, kurią ji tau buvo pasiūlius, kai ji tave buvo užkėlus ant aukšto kalno ir parodė tau visus žemės turtus ir jos jėgą ir tau norėjo atiduoti visa tai neaprėžtai valdyti su ta vienintele sąlyga, kad tu nusilenktum jai ir ją pagarbintum. Mes paėmėme iš jos Romos cezarių kardą ir pasiskelbėme vieninteliais pasaulio valdovais. Mūsų darbas dar nėra baigtas. Žemė turi iškęsti dar labai daug skausmo, bet galutinė pergalė yra mums užtikrinta, ir kai mes ją laimėsime, tada mes suteiksime visiems žmonėms saugią ir ramią laimę, kuri nebebus išstatyta laisvės vilionėms. Kodėl tu atmetei šią paskutinę galingosios ir protingosios dvasios dovaną? Jeigu tu būtum šį trečią patarimą priėmęs, tu būtum išpildęs viską, ko žmogus trokšta žemėje: tada jis būtų žinojęs, prieš ką jis turi nusilenkti, į keno rankas atiduoti savo sąžinę, ir kokiu būdu jis turi susiorganizuoti į vieningą ir darnų skruzdėlyną.

Toliau didysis inkvizitorius vaizduoja būsimąją to skruzdėlyno laimę tokiais pačiais bruožais, kokiais vėliau Nietzsche savo "Zaratustroje" piešia "paskutinį žmogų". Tai yra, kaip sako Teodoras Steinbuechel savo puikiose paskaitose apie Dostojevskį, "Laimė be laisvės, masė be asmenybės, vidutiniškumas ir išdavimas laisvojo Aš, — ką Dostojevskis vaizduoja kaip Romos idealą".

6.

Skaudesnių kaltinimų Romos Bažnyčiai ir jos dvasiai niekada nebuvo iškelta ir niekada nebuvo jie išreikšti su tokia dialektine jėga ir dramatiniu menu. Tris punktus, apie kuriuos sukasi didžiojo inkvizitoriaus išvedžiojimai, Dostojevskis paėmė iš savo jaunojo draugo, panaudodamas juos nubrėžti ratui, kuriame buvo išvystytas jo didingas istorijos vaizdas. Ar galėjo didysis rašytojas numatyti, kad jo bičiulis, kuris paskatino jį į jo aukščiausiąjį meniškąjį šuolį, pripažins kada nors visų šių Romos Bažnyčios istorinio darbo puolimų niekumą ir tuo būdu leis žūti visai didžiojo inkvizitoriaus pagrindinei koncepcijai? Ar galėjo jis nujausti, kad jo jaunasis bičiulis po kelerių metų iš aistringo kovotojo prieš tariamai antikristišką Romos kelią taps karščiausiu jos istorinio darbo gynėju ir visos krikščionybės susijungime apie Romos Apaštalų Sostą matys pirmutinę prielaidą Kristaus darbui žemėje užbaigti?

Pirmaisiais, antraisiais ir trečiaisiais metais po Dostojevskio mirties Solovjovas jo atminimui paskelbė "Tris kalbas". Šias kalbas jis paruošė, įsakmiai ir pakartotinai prašomas poeto našlės, kuri jame matė geriausią ir kongeniališkiausią savo vyro pagrindinių idėjų interpretatorių.

Pirmose dviejose kalbose Solovjovas greitais, bet meistriškais bruožais nupiešia pagrindines Dostojevskio pasaulėžiūros linijas. Trečioji kalba jau atneša naują etapą į jo bendrą su Dostojevskiu pasaulėžiūrą. Tolimesnė jo idėjų raida, kuri buvo visiškai nuosekli, atvedė aistringą tiesos ieškotoją prie tokių išvadų, kurios ankstyvesnių jo slavofiliškų bičiulių tarpe sukėlė pasibaisėjimą. Tos išvados ir patį Dostojevskį būtų labai nustebinusios. Solovjovas sugriauna trečiąjį šulą, kuris savo pirmykšte forma laikė visą rusiško mesianizmo idėjų rūmą, ir išeina toli už tų ribų, kurias didžiajam velioniui nebuvo lemta peržengti. Kaip tai atsitiko?

Dvejus metus po Dostojevskio mirties Solovjovas pašventė daugiausia pagrindinėms dogmų ir Bažnyčios istorijos studijoms. Stipraus šių studijų įspūdžio dėka nepailstančio tiesos ieškotojo dvasioje susiformavo Rytų Bažnyčios esmės ir istorinės reikšmės vaizdas, kuris buvo visiškai priešingas ankstesnėms jo pažiūroms. Jaunam Solovjovui, lygiai kaip ir Dostojevskiui, švietė grynojo tikėjimo šviesa išimtinai jų gimtojoje Bažnyčioje. Dabar didžiųjų visuotinių koncilijų istorija jam parodė, kad šis tikėjimo grynumas kaip tik rytinėje krikščionybės pusėje iš pat pradžios buvo išstatytas dideliems pavojams ir tik po pusę tūkstantmečio trukusių baisių kovų galėjo būti išlaikytas. Senas Rytų dualizmas nenorėjo nusilenkti pagrindinei krikščionybės tiesai, kuri mokė tobulą žmogiškumo ir dieviškumo vienybę Kristuje: jis išsiveržė tarp 4 ir 9 šimtmečių vis naujomis erezijomis. Su mokslu apie Dievo tapimą žmogumi krikščionybė prasideda ir baigiasi. Didieji rytiečiai, kaip Atanazijus, Chrizostomas ir Flavianas, darė viską, kad šią pagrindinę tiesą išlaikytų neaptemdytą Baž-

nyčios dogmų lobyne. Prieš juos ėjo daug aukštų Rytų Bažnyčios dignitorių, kurie vyliumi ir jėga norėjo įvesti klaidingą mokslą. Iš antros pusės prieš juos kovojo visa eilė Rytų Romos imperatorių, kurie rėmė dieviškumo ir žmogiškumo atskyrimą, kaip naudingą atramą jų absoliutiniam valdymui. Šiai didelės Bizantijos klero dalies sąjungai su absoliutiniais jos monarchais vargiai ar būtų galėjusi Rytų Bažnyčia atsispirti, jeigu jos didvyriškieji gynėjai nebūtų radę nuolatinės ir veiklios paspirties pas šv. Petro įpėdinius. Kaipgi tada gali Rytų Bažnyčia tvirtinti, kad gryno tikėjimo tiesa dega tik joje? Kaip gali ji prikišti vyriausiojo Viešpaties apaštalo vadovaujamai Bažnyčiai, kad toji, kuri yra jai daug padėjusi laimėti kovas su erezijomis, pati yra Kristaus priešui pasidavusi?

Devintame šimtmetyje pagaliau tikėjimas galėjo švęsti savo triumfą. Pagrindinė krikščionybės tiesa apie neperskiriamą tobulą dieviškumo ir žmoniškumo vienybę Išganytojo asmenyje nebebuvo niekeno daugiau puolama. Tačiau gaila, kad ši tiesa Bizantijos buvo priimta tik kaip abstrakti dogma, o ne kaip įpareigojantis pagrindinis viso gyvenimo įstatymas. Senasis *dualizmas buvo išvytas iš teorinio tikėjimo* mokslo, bet jis beveik be jokių suvaržymų pasiliko visuomeniniame ir politiniame Rytų Romos imperijos gyvenime. "Religinė visuomenė, t. y. Bažnyčia, buvo atskirta nuo pasaulinės visuomenės. Pirmoji buvo vienuolynuose, atskirta nuo pasaulio, o forumas buvo atiduotas stabmeldiškoms aistroms ir stabmeldiškiems įstatymams. Orientalinis dualizmas, pasmerktas teologijoje, tapo tikruoju Bizantijos valstybės pagrindu". Religinė Rytų dvasia, iš veiklaus visuomenės gyvenimo pašalinta, pasitraukė į grynąją kontempliaciją: žmogiškoji dvasia turėjo be pėdsakų išnykti dievybėje. Šis idealas visiškai atitiko monofizitinio klaidžiamokslio dvasią, kuri neskyrė jokios reikšmės žmogaus prigimties veiklai. Tačiau be šios veiklos neįmanoma jokia tikra dorovė. Ir iš tikrųjų Bizantija doriniam gyvenimui atėmė visą jo jėgą paskelbdama, kad aklas klusnumas valstybei yra aukščiausia kiekvieno pareiga.

Šis laisvos žmogaus valios paneigimas kyla iš to paties šaltinio kaip ir monotelitinis klaidžiamokslis. Pagaliau perdėtas bizantinis asketizmas *bandė paneigti egzistencijos teisę kūniškai* prigimčiai. Jis norėjo sudaužyti dieviškojo įsikūnijimo vaizdą ir buvo vedamas tos pačios dvasios, kuri iškilo paveikslų naikinimo klaidžiamokslyje. "Tariamasis teisingasis tikėjimas, kuriuo Bizantija taip didžiavosi — baigia Solovjovas — tikrovėje pasidarė vidun įvaryta ir tokiu būdu paslėpta erezija". Bizantijos krikščionys užmiršo, kad Išganytojas "blogybėje paskendusį" pasaulį nugalėjo jo esmėje, ir kad Bažnyčia tą pergalę turi išplėsti visoms žmonių gyvenimo sritims. Šį pagrindinį uždavinį Bizantijos pusiaukrikščionys atmeta. Pagal juos žmonija, kaip visuma, turi likti amžinai "blogybėje paskendusi", ir tik atskiros sielos gali išsigelbėti; jos dėl to geriausiai padarytų, apleisdamos pasaulį ir pasislėpdamos tyruose arba vienuolyne: ten jos turėtų melstis ir atsiduoti nesukurtosios Taboro kalno šviesos kontempliacijai. Kristaus įsteigtoji *kovojanti* Bažnyčia šitokio idealo įtakoje pasikeičia *dezertyruojančia* Bažnyčia. Tai yra pavojingas sugadinimas ir net išdavimas tikros krikščioniškosios dvasios. Bažnyčia, kuri tai padaro, gali tik iš neatsakingo nesupratimo savintis sau išimtinį krikščioniško tikėjimo grynumą. Žinoma, ji iš visuotinės Bažnyčios, kurios dalį ji kadaise sudarė, turi paėmusi gryną dogmatinį tikėjimo lobį, bet gryną Kristaus dvasią savo atsiskyrimu ji yra išdavusi ir dėl to nebėra daugiau ta nesukrečiamoji Bažnyčia, apie kurią Kristus yra pasakęs, kad pragaro vartai jos nenugalės.

Visais Bizantijos Bažnyčios silpnumais serga ir jos sekėja rusų Bažnyčia. Tačiau užuot garbingai pripažinus beviltišką padėtį, jos slavofiliškieji vėliavnešiai visas savo jėgas išeikvoja nevaisinguose ir neteisinguose kitų konfesijų užpuldinėjimuose. Metodas, kurį jie šiems puolimams vartoja, yra labai paprastas. Solovjovas vaizduoja tai su neslepiamu sarkazmu. Tobula Kristaus Bažnyčia, — moko rusų slavofilų vadas Chomjakovas — pirma, turi būti absoliučiai laisva ir, antra, turi apimti visus tikinčiuosius absoliučioje vienybėje. Romos Bažnyčia yra pasėmusi cezarių kardą, ir dėl to tapusi neištikima laisvės dvasiai. Protestantizmas yra sugriovęs krikščioniškojo pasaulio vienybę ir tokiu būdu taip pat atkritęs nuo grynos Kristaus tiesos. Rusų -ortodoksų Bažnyčia tuo tarpu nėra atsisakiusi nei laisvės nei vienybės ir dėl to yra skaisti Kristaus sužadėtinė. Yra visai teisinga — sako Solovjovas toliau — kad aukščiausias Bažnyčios idealas yra išvidinė meilės, persunktos vienybės ir laisvės, sintezė. Kad šis galutinis idealas nei katalikybės nei protestantizmo dar nėra pasiektas, niekas negali ginčyti. Tačiau ar rusų Bažnyčia gali didžiuotis, kad ji šį aukštąjį idealą yra jau įgyvendinusi? Ar ji nėra griebusis gėdingų jėgos priemonių? Laužas, kuriame buvo sudegintas didvyriškasis senatikių vadas Awwakumas — rodo tokio teigimo melagingumą. O vienybė, kuri tapo protestantizmo auka? Argi milijonai Rusijos senatikių neatsiskyrė nuo oficialiosios Bažnyčios? Slavofilai užmerkia akis prieš *savo gimtosios Bažnyčios istorines nuodėmes* ir kalba apie idealą taip, lyg jis jų jau būtų įgyvendintas. Katalikai ir protestantai tikisi, kad jų laivai ilgos kelionės gale pagaliau įplauks į Išganytojo uostą. Ar katalikiškas ar protestantiškas laivas tam geriau tinka, Solovjovo manymu, galima dar ginčytis. "Bet ką galima sakyti apie tuos teisinguosius — klausia Solovjovas — kurie yra įsitikinę, kad geriausias būdas pasiekti uostą yra įsivaizduoti, kad jų laivai jau uoste ramiai guli ant inkaro?" Ar nereikia stebėtis, kad Vakarų krikščionims neateina galvon mintis, jog didžiuosius religinius klausimus galima taip lengvai išspręsti? Netobulas, nes neužbaigtas.

baigtas Vakarų Bažnyčios statinys yra pastatomas prieš idealų Rytų Bažnyčios statinį, kurio vienintelis trūkumas yra tas, kad jis yra pastatytas tik jos atstovų fantazijose.

7.

Persilaužimo, kuriuo prasidėjo antrasis — katalikiškai mesianiškasis — Solovjovo gyvenimo laikotarpis, negalima laikyti "perėjimu" į katalikybę, kaip tai paprastai daroma. Apie tokį perėjimą tik tada galėtų būti kalba, jeigu jis būtų išsižadėjęs savo gimtosios Bažnyčios. Bet to jis nepadarė. Jis tik įsitikino, kad istorinis graikų-ortodoksų Bažnyčios kelias yra klaidingas; jis kuo aštriausiai atmetė tos Bažnyčios suvalstybinimą; tačiau jis pabrėždamas iškėlė, kad ši Bažnyčia turi išlaikiusi bendrus su katalikiškąja seserimi nepažeistus dogminius griaučius ir savo dvasinėje erdvėje turi sutelkusi daug lobio, kuris visai krikščionybei yra nenykstamos vertės. Jis iš jos reikalauja tik to, kad ji paliktų pavojingą istorinį kelią, kuris perskyrė ją su jos vyresniąja seserimi; kad ji pasirinktų vienintelį palaimą nešantį kelią, kuris veda į viso krikščioniškojo pasaulio susivienijimą apie vienintelį paties Dievo įsteigtą centrą, esantį Romoje. Kaip ištikimas Rytų Bažnyčios sūnus, jis prisijungė prie šv. Petro Bažnyčios, turėdamas vilties, kad ir jo gimtoji Bažnyčia savo ruožtu nueis tuo pačiu meilės ir susipratimo keliu.

Savo rusiško mesianistinio tikėjimo antrajame savo gyvenimo laikotarpyje jis neišsižadėjo. Pirmajame laikotarpyje jis tikėjo, kad Rusija jai vienai tepriklausanti ir jos ištikimai išsaugotą tyrą tikėjimą vėl iš naujo galės paskelbti Vakarams, kurie jo yra netekę. Tai buvo jo ortodoksiškai mesianistinis tikėjimas, kurį jis atstovavo dar antroje Dostojevskio atminimui paruoštoje kalboje. Trečioje kalboje jau jis nenori nieko girdėti apie išimtinį rusų Bažnyčios tikėjimo grynumą. Tačiau šiuo jis neatsižada mesianistinės savo tautos paskirties. Rusija ir antrajame didžiojo mąstytojo gyvenimo perijode tebevaidina vadovaujantį vaidmenį žmonijos kelyje į prarasto rojaus vartus. Dabar ši pasiuntinybė reiškiasi ne tuo, kad atkritusiems Vakarams suteiktų teisingą tikėjimą ir juos ant tiesaus kelio atvestų, bet tuo, kad abi pagrindinės krikščioniškojo pasaulio atžalos bendrą visuotinę tiesą apvalytų nuo visokių dėmių, kurios yra istorijos būvyje atsiradusios, ir tuo pačiu pašalintų iš savęs visa tai, kas jas vieną nuo kitos skiria.

Savo prancūziškai parašytame šedevre "Rusija ir visuotinė Bažnyčia" Solovjovas sušunka: "Rusų tauta šventojo Vladimiro asmenyje nusipirko evangelijos perlą, visą padengtą Bizantijos dulkėmis". Kai šios dulkės bus pašalintos, tai pirmykštis evangelijos perlas nušvis visu savo tyrumu ir puikumu, ir prieš jį turės lenktis visos tautos, išsižadėdamos viso to, kas jas vieną nuo kitos skiria, kad tokiu būdu išsipildytų Išganytojo malda, "kad visi būtų viena", kaip Tėvas su Sūnumi ir Sūnus su Tėvu (Jon. 17, 21). Lobiai, kuriuos vieną nuo kitos atsiskyrusios Bažnyčios yra išlaikiusios, turi būti su meile saugojami, kad būtų išlaikyti susijungusios krikščionijos bendrajam lobynui visiems laikams. Tai galioja ir tiems turtams, kurie yra ir protestantų Bažnyčioje susidarę. Solovjovui aišku, kiek jis yra dėkingas kaip tik protestantų dvasiai; vokiečių mistika didele dalimi, o idealistinė vokiečių filosofija didžiausia dalimi yra protestantų dvasios padaras. Be šių protestantiško genijaus kūrinių Solovjovas nebūtų galėjęs didingą savo minties rūmą išvesti; jam būtų pritrūkę visos eilės pagrindinių ramsčių. Jis paėmė juos iš protestantiškos minties pasaulio, nenutoldamas dėl to kaip nors nuo savo pagrindinio katalikiško nusistatymo. Konfesinis suskilimas yra Kristaus kūną suplėšęs. Atskirosios dalys turi vėl suaugti, visa kas negyva ir mirtinga, kas jas viena nuo kitos skiria, turi būti pašalinta. Tačiau jokiu būdu neturi būti sunaikinami gyvi daigai, kurie išsivystė atsiskyrusiose dalyse. Jie turi būti su meile globojami: būsimoje naujoje vienybėje jie galės pražysti gražiausiais žiedais, ją praturtindami ir išplatindami. "Išsaugojanti tradicija Rytų Bažnyčioje — sako Steinbuechel — aktyviai besireiškianti dvasinė jėga katalikiškoje Vakarų Bažnyčioje ir laisvas su Kristumi besijungiančios sąžinės apsisprendimas evangelikų Bažnyčioje — visa tai, pagal Solovjovą, turės apimti būsimoji una sancta catholica".

Šios visuotinės Bažnyčios tarnybai Solovjovas pašventė visas savo jėgas. Jis savo gimtosios Bažnyčios dvasią išlaisvino iš jos nacionalistinių pančių; jis išgelbėjo rusiškojo mesianizmo tikėjimą, apvalydamas jį nuo storo dulkių sluogsnio, kuriuo jį buvo užklojusi Rytų istorija, ir skaisčius Kristaus perlus visame jų gražume parodė pasauliui. Tuo būdu ir savo mirusiam bičiuliui jis atliko geriausią patarnavimą: jis išlaisvino nuo viso, kas laikina, amžiną krikščioniško tikėjimo tiesą, kuriai tarnauti velionis stengėsi visa savo kūryba, ir su didele jėga ir meniškumu parodė joje tai, kas nenyksta.

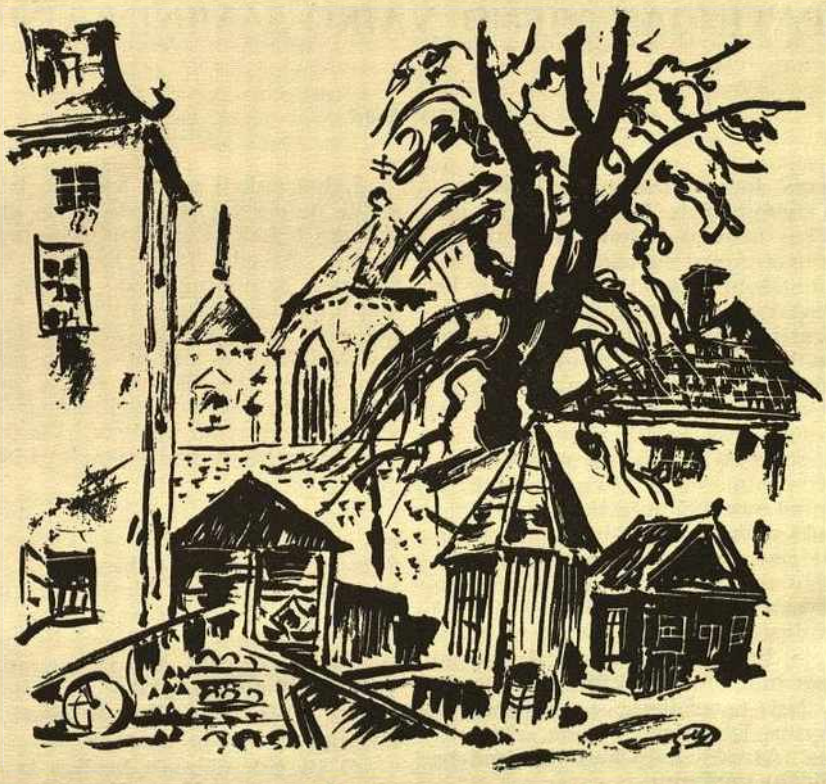

KETUREILIAI

J. AISTIS

SODIEČIO LAIŠKAS

O, KAD TU man atsiųstum armoniką, Broli...
Aš ją dar susitaisyčiau, susiklijuočiau,
Pasidėčiau ant kelių, pažvelgčiau į tolį
Ir smakrą prispaudęs užgročiau...

ALDONA GEDIMINAITĖ

TĖVAS liepė tekėt už karaliaus — tekėjau
Ir kraičio belaisvių daugybę ėmiau...
Nūnai čia visi šypsos, lankstos, malonėjas
Ir kalba kažką, o man diena iš dienos svetimiau...

VAIKYSTĖS NOSTALGIJA

TEN verkiantis gluosnis prie upės
Šakelėmis glosto žolyną...
Ak, kaip pasaldintų tremtinio ūpą
Iš jo nusuktos gailios ir skaudžios švilpynės...

LAUKIMAS

SPINDĖKIT, spindėkit, sidabro žvakidės,
Nenukrėskite, rožės, kristalan rasos,
Kad jisai, nesulauktas, įėjęs į vidų,
Pamatytų, kaip mano laukimas baisus...

NESULAUKUSI

IŠBALUSI liepsna tai jaudinos, tai rimo,
Galop išvargusi pagelto ir sutingo,
O ji vis prie aprasojusio lango rymo
Nesulaukus, nuvytus, kaip gėlė, — nelaiminga...

GLICINIJOS

VĖL kvepiančios glicinijų kaskados
Putodamos nuo stogo žemėn nusileis
Ir vėl pavasaris lakštingalažadis
Kuždės žieduos su saulės spinduliais...

YPATINGAS VIENO VAIKO SĄMININGUMAS

VYDŪNAS

Rodos[1]), žinoma, kad vaikų gabumai yra visai kitokie negu suaugusiųjų. Vaikai visa ką patiria ir pastebi, kas kitiems liekasi paslėpta. Jų esmė nėra dar taip sutapusi su kūnu ir su jo juslėmis, kaip suaugusiųjų. Todėl gali patirti, ko kūno juslės nebepagauna, kas yra anapus imslumo. Kūnui brėstant, jaunuoliai paprastai pamiršta, ką nuostabaus seniau sužinoję.

Bet yra ir tokių, kurie anas slėpiningas patirtis palaiko, ypačiai tada, jeigu stengėsi save numanyti savo esmėje, kas kartą, norėdami kaip nors apsireikšti, stengėsi pirma savęs atsiminti. Daug reiškia atsiminimams ir tėvų priminimai to, ką vaikai seniau yra sužinoję ir apreiškę.

Apie vieną tokį vaiką norėta šį tą ir parašyti. Tas vaikas palaikė visokias patirtis iš pat užgimimo iki aukšto amžiaus. Bet motina ir subrendusiajam dažnai primindavo, ką jis jau iš pirmų laikų pareiškęs buvo. Jam gimstant šventadienio rytmetyje, kaip tik šventadienio varpai gaudė. Atsiskyręs nuo motinos kūno, vaikas giliai atsikvėpęs, bet nesušukęs, — apsižvalgęs, lyg kažko klausytųs, šypsojos, ir tada, akis užmerkęs, miegojęs. Atrodė, kaip kad jis gimė be skaudumų, be didžių varžymų.

Bet kai jis po pusketvirtų metų stebėjo mirusįjį dvynučių brolelį, motinėlei kaip nors dėl to apsireiškus, jis sakęs: "Mama, mirti yra tik lengviau negu užgimti". Motina tai jam vėliau priminė. Tur būt, jis gimdamas buvo nujautęs, kas motinai ir gimstančiam tenka patirti.

Labai anksti save, būtent, savo esmę jis pažino kaip visai kita ką, negu kūną. Nemanė, kad jis turįs sielą, bet tad jis yra siela, kuri kūnu apsireikšti gali. Niekaip nemanė, kad siela pasidaranti iš kūno. Jam buvo visai aišku, kad siela yra jau pirm kūno susikūrimo. Vėliau jam tai ir patvirtino žodis, kur sakyta, kad žmogus tapęs siela iš Dievo kvapo (Moiz. 2,7). O tas kvapas negali būt laikinis ir erdvinis, bet amžinas.

Vėliau tas vaikas susimąstydavo skaitęs evangelijoje apie aklu užgimusįjį, dėl kurio buvo klausta: "Viešpatie, kas nusidėjo, jis ar jo tėvai, kad jis aklas užgimė?" Iš to žodžio buvo aišku, kad aklasis gyvenęs jau pirm užgimimo. O tai nebuvo paneigta. Taip tad minimam vaikui ir pasitvirtino, kas jam lyg savaime buvo žinoma, būtent, kad jis gyvenęs pirm dabartinio gyvenimo. Visa ką jis jau buvo ir pasakojęs, ką jis patyręs, — seniau gyvenęs. O motina jam tai dažnai primindavo, kai jis buvo jau ir subrendęs vyras.

Labai anksti vaiką vargino ir tai, kad negali erdvę numanyti apribotą ir be kraštų. Taip jau ir laiką negalėjo vaizduotis be pradžios ir be pabaigos. Atrodė jam, kad čia ko nors trūksta žmogaus sąmoningumui. Erdvės praplitimą vaikas buvo jau anksti nuvokęs. Tėvas liepė jam, ketverių metų vaikui, žvelgti ilgu žiūronu į tūlas žvaigždes ir aiškinęs, kaip skirtingai toli jos nuo žemės yra. Erdvė vaikui pasidarė žinoma, kaip daiktų patyrimo galimumas, o laikas — kaip vyksmų patyrimo kūrinys. Vis dėlto vaiką labai kankino mintys, kad laikas yra be pradžios ir be pabaigos.

Buvo tam ypatingas pagrindas. Būdamas labai aistringos prigimties, vaikas savo broliams dažnai padarydavo skaudumų, kartais tiesiog juos sužeisdamas. Motina ragino susivaldyti, jeib nepatektų į amžiną pragarą. Buvo girdėjęs, kad čia žmonės kankinami be paliovos. Vaikas stengėsi susitūrėti, bet vis nepasisekė kas kartą. Tėvas gelbėjo, jį plakdamas, bet ir tai dažnai veltui. Taip tad vaikas ir manė, kad negalėsiąs išvengti amžinojo pragaro.

O jis juk užjautė brolius ir seseles, užjautė visa, kas gyva. Nenorėjo niekam skaudumų sukelti, nei žolelei, nei muselei. Labai jį jaudino, kai jis matė vienų metų seselę sėdint prie lyselės su gražiais žiedeliais ir juos raujant — ir drebiant į šalis. Sukilusio jam todėl skausmo jis negalėjo pamiršti, pasiekęs ir aukštą amžių.

Tuo tarpu atsitikdavo net visa kas, vieną kartą net baisus dalykas. Vieno kaimyno sūnus turėjo šaudyklę ir šaudė į visokius taikinius. Vaikas pasiprašė šaudyklės ir šovinėjo. Žvirblis lėkė, vaikas taikė į jį — ir žvirblis nukrito, mirtinai sužeistas. Buvo tai vaiko išgąstis. Ašaros veržėsi iš akių, ir jis bėgo pasislėpti. Niekumet nenorėjo būti matomas verkiant. O buvo tik šešerių metų.

Visa kam jis buvo pasiryžęs. Labai jam atrodė žmogaus nusižeminimu, jeigu kas nors apsigeria. Kartą dvi moteri pasikalbėjo su motina apie girtuokliaujančius. Viena, pažvelgusi į vaiką, sakė: vaikas ir būsiąs girtuoklis. Turėdamas didę gerklę, jis iškėlė ranką per jam dar aukštą stalą ir trenkė į jį kumštele, sakydamas: "Niekumet nebūsiu girtuokliu!" O buvo tada vos šešerių metų vaikelis. Ir išlaikė savo žodį visą amžių.

Bet ir rūkymo jis labai nemėgo. Būdamas aštuonerių metų, tėvo siunčiamas, turėjo nueit pas seną, aukšto ūgio tėvo bičiulį, kurs vis rūkydavo iš ilgo pypkio. Tuojau jis ir siūlė vaikui traukti tabako dūmus iš pypkio. Vaikas priešinos. Senis, kažką numanęs, nušluostė pypkį skarele ir vėl siūlė jį vaikui. Tasai dabar ir pakluso. Bet

[1]) Žymusis mūsų filosofas ir dramaturgas čia duoda savo atsiminimų iš pačios mažumės. Be biografinės pusės, šis straipsnis įdomus ir tuo, kad atskleidžia Vydūno religinį pasaulėvaizdį pačioje vaikystėje. — Red.

ištraukęs tabako dūmus, jautė smegenyse kaip kokių kibirkščių sprogimą ir atstūmė pypkį. Senis ragino nors dar kartą įsitraukti dūmus, — tada patirsiąs, kaip tai smagu. Vaikas pakluso, bet patyręs dar skaudesnį veikimą smegenyse, jis smarkiai atstūmė pypkį, kad senis sušuko: "Na, Viliuk, tik ne taip piktai!" Tai buvo vaiko bandymas ir baigimas rūkyti.

Kažkaip jam ir mėsos valgymas atrodė netinkamas. Nors valgė jos retai, bet kas kartą po valgymo, gal trukus valandą ar ilgiau, jis apalpdavo. O neaiškėjo jam ir kitiems, kodėl taip. Tik iš lengvo numanė, kad skerdančiųjų, žudančiųjų gyvulių kančios veikia jų mėsoje kaip nuodai valgantįjį. Baigęs septynioliktus metus, jis pasiryžo mėsos nebevalgyti. Ir neatsitiko apalpimų visą ilgą jo amžių.

Bet kaip labai jau mažas vaikas visa ką užjautė, jis vis dėlto varginos dėl kartais nesuvaldyto aistringumo. Rūpinos, kiek įstengdamas, būti santūrus ir meldėsi Dievo pagalbos. Bet lyg veltui. Vakarais šeimos pamaldose vaikai turėdavo savo žodžiais pareikšti, už ką Dievui turi dėkoti ir ko iš Jo laukia. O jisai vis nesulaukė pilno susivaldymo pagalbos. Tiesiog stebėjos, kad net šuo gali susivaldyti. Buvo žiema, javų laukai sniego apkloti. Ir vieną naktį tėvas žadino vaikus žvelgti pro langą, kaip stirnos ir kiškiai rausia sniege ir skinasi žolę. O palaidas didokas namų šuo tarp jų slamdės, nei mažiausiai nesulodamas, tarsi norėdamas su stirnomis ir kiškiais bičiuliautis. O jie juo nesibaugštė. Koks tai gražus sugyvenimas! Šuo suvaldė visą savo aistringumą!

Taip visokios patirtys ragino susimąstyti. Vaikas save aiškiai atskyrė nuo kūno. Pabusdamas iš miego, jis aiškiai numanė, kad jis tada gyvąjį kūną pagauna į savo valią kaip kokią apsireiškimo priemonę. Apie tai ir kalbėdavo motinai. O tik vis jautė, kad iš kažkur prieš jį sukyla kas nors, kas jį padaro aistringai veikiantį.

Ir motina jam patarė Šventą Raštą skaityti iš pradžios iki pabaigos. Priminė vaikui, kad vienas dėl savo dievotumo labai pagarsėjęs vokietis buvęs Šventą Raštą jau dukart skaitęs, turėdamas aštuonerius metus, o vaikas, būdamas devynerių metų, jo dar nei vieną kartą neskaitęs. Tai jis atsidėjo ir skaitė Šventą Raštą kas dieną tūlas savaites iki pabaigos.

Jis buvo labai ypatingai paliestas. Daug šventų žodžių jis mokėjo atmintinai, kuriuos dabar ir rado Šventame Rašte. Bet labai jį nustebino, kiek čia kalbama apie žmonių baisumus, kuriuos apreiškė dažniausiai tauta, kuri skelbėsi net kaip išrinktoji. Naujasis Testamentas atrodė jau visai kitoks. Vis dėlto ir čia buvo, kas vaiką labai sujudino. Skaitė čia, pavyzdžiui, kad Jėzus, priėjęs fygos medį ir neradęs vaisių, jį prakeikė, kad visai sudžiūvo. O parašyta, kad vaisiams dar nebuvęs priėjęs laikas. Kaip tai galėjęs Išganytojas taip įniršti, tarsi ir jis negalėjęs sutūrėti aistringumo. Bet vėliau išmanė vaikas, kad visos tos žinios yra dvasinės prasmės: kalbėta apie dvasiškai nevaisingą žmogų.

Visaip mąstydamas, vaikas lyg ir vis geriau įstengė susivaldyti. Vis dėlto jis jautėsi visaip nusižengiąs ir varginos mintimis apie amžinąjį pragarą. Norėjo įsigyti aiškumo apie tai, kaip dalykas iš tikrųjų suprastinas. Radosi tam ir lyg gera proga. Vėl lankėsi prie tėvų keli kunigai, kurių vienas buvo baltgalvis. Už atvirų durų kitame kambaryje klausėsi dešimties metų vaikas, ką jie kalba, ir rodėsi, kad jie galėsią jam ką ir paaiškinti.

Ir vaikas drįso įeit pas juos ir teirautis, ar jam būtų leista ko nors klausti. Tėvas jam liepė išeit, bet baltgalvis sakė: "Tegul vaikas klausia. Mes atsakysime".

Tuojau vaikas ir klausė: "Ar Dievas yra Meilė?" Baltagalvis atsakė visokiais šventais žodžiais.

Klausė vaikas tada: "Ar Dievas ir visa žino, kas buvo, kas yra ir kas bus?" Vėl platesnis atsakymas.

Tada sakė vaikas: "Dievas kūrė žmogų ir žinojo, kad jis nusidės ir teks jį bausti ne vienus metus, ne dešimt, ne šimtus, ne tūkstančius, ne milijonus metų, bet be paliovos pragare. Ar taip iš tikrųjų?" Baltagalvis vėl visa ką atsakė, minėdamas ypačiai laisvąją žmogaus valią.

Bet vaikui tai atrodė visai nepagrįsta. Ir jis sušuko: "Negali tai būti! Žinodamas iš anksto, kaip žmogus pasielgs, Jis jo nebūtų kūręs. Būtų tuo įrodęs, kad Jis pasimėgsta amžinu žmogaus kankinimu. O taip negali būti! Dievas yra Meilė! Tai aš vis noriu tikėti. Negali būt amžinų kankynių. Negali būt!"

Ir taip šūkaudamas, vaikas šoko iš kambario.

Sustojęs vėl sau vienas, jis jautė ypatingą nurimimą ir vidinį sušvitimą. Visos mintys, kurios jį buvo varginusios, jam išnyko. Visai aišku pasidarė, kad baltagalvis kalbėjęs kaip vaikas, kartodamas, ką kartą išmokęs be tikro sąmoningumo sušvitimo. Toks nusimanymas liko vaikui visą jo amžių. Pasiekęs dvyliktus metus, jis kartą atskleidė viena vokiečių rašytojo J. W. Goethės knygą ir rado čia ant vieno lapo ranka parašytus žodžius, išverstus dabar į lietuvių kalbą: "Kaip koks žmogus yra, toks jam yra ir Dievas". Ir tai jam lyg pasitvirtino, ką baltagalvis, bet ir kiti pareiškė.

Mokslus eidamas, vaikas pažino tūlus mokslininkus labai aiškiai galvojančius, vis dėlto jam rodėsi, kaip kad žmonės paprastai lyg sapnuodami gyvena, mąsto ir veikia, lyg nėra aiškiam sąmoningumui nubudę. O pačiam rodėsi, kad visa ką numano ir patiria, kas kitiems liekasi paslėpta. Sunku buvo būti kukliam. Santūra ir tam buvo reikalinga, o nevisuomet pavyko. Vis iš naujo aiškėjo, kad net labai pagarsėję mokslininkai ir mąstytojai nemato, kokios slėpiningos yra viso gyvenimo galios ir kaip tie žmonės klampoja nesusipratimo dumble.

Ypačiai aiškėjo, tiesa, tik daug vėliau, kad erdvė ir laikas tėra žmogaus patirčių galimumas, o pati tikrovė yra neerdvinė ir nelaikinė. Ji yra išeiga visos Visatos, kuri yra nuolatinis

PRIEŠISTORINĖ LIETUVA

JUOZAS LINGIS

Tavo tėvynė, tavo protėviai, tavo tauta, tavo gimtoji vieta, tavo praeitis ir tavo prigimtis — tai tavo šventų šventenybė.
R. H. France.

Ir tuomet, kada apie Lietuvą, kaipo savarankišką valstybę, siekia pačios pirmosios istorinės žinios, pats lietuvių tautos branduolys gyveno tose pačiose etnografinėse ribose, neskaitant, žinoma, tų žemių, kurias mūsų kunigaikščiai buvo nukariavę, būdami vieni iš galingiausių valdovų tuolaikinėje Europoje. Bet ne vien istoriniais laikais mūsų tautos branduolio gyventa tose pačiose sodybose. Priešistorinių laikų kultūros palikimas kartoja tą patį: jau nuo akmens amžiaus pabaigos mūsų protėvių gyventa tose pačiose, gal kiek platesnėse ribose, jau anais laikais sudaryta jų atskiro kamieno, savo kultūra išsiskiriančio iš kitų kaimynų ir savo gyvenimo ritmu nesutampančio su kitų Europos tautų kultūrinėmis apraiškomis. Gyventa ir sugebėta nepasiduoti svetimoms įtakoms ir dideliems įtakų poveikiams, o tų įtakų maišėsi visokių. Bet mažiausia, beveik jokios įtakos neturėjo priešistorinės Lietuvos gyventojams ir jų kultūrai kaimynai iš rytų, kurie savo kultūra ir visuomenės santvarka daug žemiau stovėjo už mūsų krašto gyventojus. Kad taip būta, aiškiai matyti iš tuolaikinių kultūros palaikų — įvairių radinių: beveik nieko iš rytinio kaimyno kultūros palikimo nerandama mūsų žemėje pirmaisiais priešistoriniais amžiais, o priešingai — mūsų krašto dirbinių rytuose nemaža. O be to, ir mūsų krašto gyventojai rytinio kaimyno pasieny buvo labiau atsilikę nuo vakarinės dalies gyventojų, kuriuos daug anksčiau pasiekė iš vakarų ir pietų ateinanti kultūra. Tą pati patvirtina ir rytinės Lietuvos piliakalniai, kurie neturi jokių fortifikacinių įrengimų, kaip Žemaičių piliakalniai — jie buvo tik paprastos gyvenamos sodybos; tai aiškiai liudija, kad tuolaikinei Lietuvai joks pavojus iš rytų negrėsė, nes priešas ten jautėsi daug silpnesnis ir kultūriškai daug žemiau stovįs.

Meskime nors paskubomis žvilgsnį, kaip apsigyveno žmonės mūsų krašte, kaip susidarė mūsų protėvių kamienas, ir įsitikinkime, kad jau ir anais žilais priešistoriniais laikais mūsų protėvių laisvai gyventa tose pačiose šiandieninėse sodybose ir kad jau tada turėta savitos kultūros.

Kada pirmasis žmogus įkėlė koją į Lietuvą, nėra dar tiksliai nustatyta. Lig šiol buvo manyta, kad pirmojo žmogaus pėdsakai rytų Pabaltijy pasirodė tik viduriniame akmens amžiuje (8000-3000 pr. Kristų), bet naujai turimoji archeologinė medžiagą nukelia jį į daug ankstyvesnius laikus. Pietų Lietuvos smėlynuose surasti titnaginiai dirbiniai aiškiai rodo, kad žmogaus gyventa čia jau senajame akmens amžiuje. Kada žmogus apsigyveno pietų Lietuvos smėlynuose, taip pat sunku tiksliai nustatyti, bet jeigu spręsti iš vakarų bei rytų Prūsuose surastų ir tiksliai datuotų radinių, ten žmogaus gyventa jau 14,000-11,000 m. prieš Kristų. Ir Lietuvoje žmogui apsigyventi sąlygos nebuvo blogesnės, nors iš to laikotarpio dar tikslių radinių nėra.

Taip pat sunku pasakyti, kokios kilmės buvo tie pirmieji žmonės. Į Lietuvą jie atėjo greičiausia iš pietų paskui betirpstančius ledynus. Kiek galima spręsti, šie žmonės buvo klajokliai, žvejai, medžiotojai ir visokio augalinio maisto rinkėjai. Sąlygos gyventi buvo dar gana sunkios, klimatas, kaip matyti iš durpynų tyrinėjimų, buvo čia subarktinis: vasarą vėsus, o žiemą labai šaltas, žodžiu, gamta buvo panaši į dabartinės Laplandijos ir Špicbergeno gamtą.

Daug daugiau žmogaus pėdsakų Lietuvoje turime *iš vidurinio akmens amžiaus* (8000-3000 pr. Kr.). Sąlygos gyventi pasidarė palankesnės, nors klimatas keitėsi palengva: pradžioje buvo vėsus (preborealinis), vėliau šiltas ir vėsus (borealinis) ir tik laikotarpio pabaigoje labai šiltas ir drėgnas (atlantinis). Pasikeitus klimatui, pasikeitė ir Lietuvos žemėvaizdis. Išaugo didžiuliai miškai. Į Lietuvą atsikelia didesni žmonių būriai ir laikinai apsigyvena didesnuose smėlynuose palei upes ir ežerus.

Viduriniame akmens amžiuje jau galima išskirti dvi kultūras: *titnaginę ir kaulinę*, kurios tačiau taip pat nėra vienalytės. Daug titnaginės kultūros liekanų rasta pietinėje Lietuvoje, ypač Merkio ir Nemuno pakrantėse ir palei Kauną (Neries ir Nemuno smėlynuose). Ši kultūra atėjusi iš pietų, kur ji jau senajame akmens amžiuje žydėjo. Kaulinė kultūra taip pat vyrauja pietinėje Lietuvoje, Užnemunėje, kur daug durpynų, Kuršių Neringoje ir iš dalies Žemaičiuose. Dėl šios kultūros atsiradimo ne visi akmens am-

---

vyksmas ir siekia grįžimą. Išeigos, kaip tai ir tvirtina žodis: "Iš Jo, Juo ir Jopi yra viskas" (Rom 11, 36).

Kas vaikui buvo aišku, vėliau lyg apsiniaukė. Žymu tatai pasidarė ypačiai jaunuolio metais ir vėliau. Tiktai kartais lyg kažkas vėl sušvito. Žmogaus esmei sutampant tvirčiau su kūnu, lyg šydras apkloja vidinius regėjimus. Bet vėliau, žmogui vėl tikriau savo esmėje susivokiant, sušvinta sąmonė, ypačiai, jeigu žmogus atsimena kartą, kad jis gyvena visa nušviečiančioj Išmintyje bei Šviesoje, visa gobiančioje ir gaivinančioje Meilėje bei Malonėje ir visa vykdančioj šventoje Valioje ir Galioje.

žiaus tyrinėtojai yra vienos nuomonės: vieni sako, kad ji atėjusi iš Europos Rytų arba iš šiaurinės mūsų žemyno juostos. Tačiau ši teorija nėra tiksli, nes kaip tik rytuose tos kultūros dirbinių prototipų yra labai nedaug, o daug daugiau *atitikmenų yra Vakarų Europos senajame* akmens amžiuje. Todėl teisingiausia tų mokslininkų nuomonė, kurie visai teisingai pastebi, kad ši kultūra atėjo ne iš rytų, o iš vakarų, nes iš viso pačiais ankstyvaisiais priešistoriniais laikais, net iki VII-šimtmečio po Kristaus rytų Pabaltijy *nesimato jokios rytų įtakos*, o priešingai — ten randami daiktai yra baltiškos kilmės.

Vidurio akmens Lietuvos gyventojai dar nėra sėslūs, — keičiantis metų laikams, keičiasi ir jų stovyklos, kurias jie pasirenka smėlynuose, prie upių, ežerų ar pajūryje. Gyvendavo palapinėse ir iš medžio, titnago, gyvulių kaulų ir ragų dirbosi sau visus reikalingus įrankius. Svarbiausias to laikotarpio ginklas buvo lankas, nes visose to laikotarpio sodybose sutinkame eibes kaulinių bei titnaginių strėlių antgalių.

Vidurio akmens amžiaus žmogus dar nesuprato jokios gyvulininkystės — jokių naminių gyvulių kaulų tose sodybose nerandame. Vienintelis prijaukintas gyvulys yra ištikimasis šunelis. Apie dvasinį to laikotarpio gyvenimą nedaug tegalime ką pasakyti. Religinis gyvenimas buvo pilnas visokių magiškų jėgų. Ir rasinės savybės dėl maža medžiagos sunku nustatyti. Apie tautas dar nėra jokios kalbos. Nors medžiaginėje kultūroje ir pastebimas tam tikras skirtumas, tačiau žmonės dar nebuvo susijungę į atskiras organizuotas grupes.

Viduriniame akmens amžiuje pražydusi kultūra ilgai nenutrūksta ir tik labai palengva užleidžia vietą *naujajam akmens amžiui (3000-1500 pr. Kr.)*. Daug viduriniame akmens amžiuje vartotų kaulinių bei titnaginių įrankių aiškiai tebesitęsia ir naujajame akmens amžiuje. Tačiau be paveldėtų medžiaginės kultūros formų, atsiranda ištisa eilė visai naujų dirbinių tipų. Pirma buvęs daug didesnis vienalytiškumas, dabar jau diferencijuojasi, susidaro atskiros skirtingos kultūrinės grupės. Lietuvoje naujajame akmens amžiuje sutinkame dviejų kultūrų liekanų — *šukinės ir virvelinės* keramikos kultūros.

Seniausioji yra šukinė keramikos kultūra (pavadinta pagal tam tikrą molinių puodų paviršiaus pagražinimo būdą, lyg šukų pavidalo ornamentą). Ši kultūra daugiausia paplitusi šiaurės rytų Europoje: nuo Europos šiaurės iki Juodosios jūros ir nuo aukštosios Volgos iki Oderio. Toks didelis kultūros išplitimas aiškiai rodo, kad jos atstovai dar buvo klajokliai. Nors kitose rytų Pabaltijo kraštuose (Latvijoje, Estijoje) tos kultūros liekanų gana daug, tačiau Lietuvoje jos žymių labai maža, daugiausia Kuršių Neringoje ir Vilniaus krašte. Šios kultūros atstovai, kaip daugelis mokslininkų mano, buvo suomių ugrų protėviai, nes dabar šios giminės gyvenamuose kraštuose (Estijoje, Suomijoje, vid. Rusijoje) šukinė keramika buvo gražiausiai pasireiškusi ir ilgiausiai išlikusi (degeneruota, net iki pirmųjų amžių po Kristaus).

Daug ryškiau Lietuvoje pasireiškia antroji kultūrinė grupė — virvelinė (pavadinta nuo *molinių puodų paviršiaus pagražinimo ornamentų*, panašių į virvelę) arba laivinė (laivo pavidalo) kovos kirvių kultūra. Toji kultūra kaip Lietuvoje, taip ir šiaurės Europoje neturi gilesnių šaknų vietinėje tradicijoje. Ši stipri kultūra naujojo amžiaus pabaigoje (apie 2000 pr. Kr.) greit *praplinta vidurinėje*, šiaurės ir rytų *Europoje*. Kadangi jos praplitimo ribos labai plačios, tai ši kultūra nėra vienalytė: įvairiose vietose pastebima vietinių niuansų. Dėl virvelinės keramikos kultūros kilmės mokslininkai nėra vienos nuomonės. Vieni tos kultūros centru nori laikyti Jutlandiją ir šiaurės Vokietiją, kiti — vidurio Vokietiją, ypač Tueringiją, treti — pietinę Rusiją, Ukrainos stepes, kai kurie net Ispaniją. Tas toks didelis nuomonių skirtumas pasidarė dėl to, kad daugumas mokslininkų šią kultūrą sieja su indoeuropiečių įsiveržimu, o indoeuropiečių tėvynės klausimas dar ir po šiai dienai nėra tiksliai nustatytas. Bet viena aišku, kad tuo laiku (maždaug apie 2000 pr. Kr.) Lietuvoje jau gyventa indoeuropiečių. Ši naujoji kultūra greit įsivyravo, išsiplėtė ir išstūmė ankstyvesnę šukinės keramikos kultūrą, kurios atstovai, kaip matėme, buvo ne indoeuropiečiai. Naujojo akmens amžiaus pabaigoje ir jau žalvario pradžioje tarp Perzantės (Pamary) ir žemutinės Dauguvos aptinkame tik šiai sričiai būdingų akmeninių gyvatgalvių kaplių. Jie yra lyg pirmieji *senųjų baltų* (aisčių) kultūros srities pažymiai. Ši kultūros sritis visai aiškiai išsiskiria, ir jau galima daug tiksliau nustatyti baltų gyvenamąsias vietas.

Sąlygos šiame laikotarpy gyventi buvo gana palankios, klimatas buvo kiek šiltesnis, negu šių dienų. Žmonių gyvenimo būdas dar nedaug kuo *skyrėsi nuo ankstyvesnių laikotarpių: jie tebe*buvo klajokliai, dar nemokėjo žemės dirbti bei gyvulių auginti. Tačiau naujojo akmens amžiaus pabaigoje, atsikėlus į mūsų kraštą indoeuropiečiams, pradeda įsigalėti žemės ūkis. Sodybos parenkamos derlingesnėse vietose, netoli nuo upių bei ežerų. Apie žemės ūkį liudija randami įvairių formų akmeniniai kapliai, tų laikų žmonėms atstoję žagrę, trinamosios girnos ir kt. Iš Kuršių Neringoje surastų molinių puodų šukėse atsispaudusių grūdų pėdsakų sužinome, kad jau tada buvo auginama sora, miežiai ir tam tikra kviečių rūšis. Kartu su žemdirbyste pasirodo ir gyvulininkystės pėdsakai. Iš sodybose surastų kaulų jau aišku, kad šio laikotarpio žmogus augino galvijus ir kiaules. Žemdirbystė su gyvulininkyste priverčia žmogų apsigyventi vienoje vietoje ir pasidaryti sėslių.

Šis didžiulis persilaužimas ūkio srity buvo neišpasakytai stambus šuolis mūsų krašto kultūroje. Pasikeitus ūkio formai, pasikeitė ir pačių žmonių galvojimas, smarkiais šuoliais pradeda

kilti jo medžiaginė ir dvasinė kultūra. Tas pasikeitimas, kultūrinis pakilimas pastebimas visose gyvenimo srityse. Pradeda ryškėti socialiniai klausimai, stiprėja šeimos sąvoka, iškyla šeimų bei bendruomenių klausimas.

Apie 1500 pr. Kr. Lietuvoje pasirodo pirmieji metalai. Lietuvos gyventojai įžengia į naują kultūros fazę — *žalvario amžių (1500-500 pr. Kr.)*. Tos kultūros liekanų Lietuvoje ne per daugiausia, bet randamoji medžiaga rodo nors ir nelabai aukštą, bet gana savarankišką žalvario amžiaus kultūrą. Radinių retumas galima paaiškinti tuo, jog žalvario amžiuje mūsų paskiau išgarsėjęs gintaras dar nebuvo žymus prekybos objektas, todėl trūko vertingų mainų, už kuriuos būtų buvę galima įsigabenti žalvario, o antra vertus, ir pats mūsų kraštas yra gerokai nuošaly nuo anų laikų kultūros centrų ir didesnių prekybos kelių tinklo.

Be iš kitur įsigabentų žalvarinių dirbinių, Lietuvoje aptinkame daug ir vietinio pobūdžio radinių. Turima nemaža duomenų, rodančių, kad jie buvo gaminami savo krašto tam tikrose liejyklose. Žalvario amžiaus kultūros palikimas — įvairūs radiniai — nesutampa su ta pačia kultūra nei Skandinavijoje (germanų kultūra), nei rytų Pamary bei vakarų Prūsuose, ir savo formomis aiškiai skiriasi iš visų kaimynų. Todėl jau apytiksliai galima nustatyti tos kultūros ribas. Taigi dalis vakarų Prūsų, rytų Prūsai, *Lietuva*, pietinė Latvija, Gudija ir šiaurės rytų Lenkija sudaro atskirą kultūros sritį, kurią be jokio abejojimo galima pavadinti *senųjų baltų* (aisčių) *kultūros sritimi*. Iš dabartinių duomenų jau turime gana tikslaus pagrindo manyti, kad žalvario amžiaus pradžioje nuo Perzantės upės iki Dauguvos, nuo Baltijos pajūrio iki Gudų (rytų siena dar neaiški) ir pietuose iki Netzės, Vyslos, žemutinio Būgo jau yra gyvenę vėliau istoriniuose šaltiniuose minimi baltų (aisčių) protėviai. Kaip tik su tos vietinės kilmės žalvario amžiaus dirbinių praplitimu sutampa jau anksčiau, naujojo akmens amžiaus pabaigoje, minėtos gyvatgalvių kaplių skleidimosi ribos. Ir vėlesniais laikais ši baltų kultūros sritis sudaro daugiau ar mažiau vienalytį kūną, išsiskiriantį iš kaimyninių kraštų.

Iš radinių vienodumo aiškėja, kad senojo žalvario amžiaus pradžioje baltai gyveno drauge ir nebuvo susiskaldę į atskiras tautas. Tik naujajame žalvario amžiuje jau pradeda išsiskirti atskiros kultūrinės grupės. Kaip matome, baltų gyvenamasis plotas žalvario amžiaus pradžioje yra daug didesnis, negu vėlesniais priešistoriniais laikais. Kurį laiką ribos lieka tos pačios, krašte ramu, visai nejausti, kad kokia nors svetima įtaka būtų įsimaišius į baltų gyvenamus plotus. Tik vėlesniais žalvario amžiaus perijodais Pavyslyje baltai susiduria su germanais. Rytiniame Kurše taip pat pasireiškia germaniškos kultūros įtaka.

Žalvario amžiuje žemdirbystė ir gyvulinkystės pradmenys sustiprėja. Užsimezga tolesni prekybiniai santykiai ne tik su kaimynais, bet ir su tolimais kraštais: Švedija, pietų Rusija, net su Kaukazu, priešakine Azija bei Anatolijos kraštais.

Pasibaigus taikingam ir kultūroje aukštai pakilusiam žalvario amžiui, prasideda neaiškiausias ir tamsos apsuptas *prieškristinis geležies amžius* (500 prieš Kristų iki Kristaus g.). Ne tik Lietuvoje, bet ir iš viso šiaurinėje bei rytinėje Europoje susiduriama su gana primityvia kultūra, visur pastebimas ir jaučiamas kultūros nusmukimas. Tos nusmukimo priežastys aiškinamos visaip. Geologai, pasirėmę durpynų kasinėjimais, įrodinėja, kad žalvario amžiaus šiltas ir sausas klimatas prieškristinio amžiaus pradžioje pasidarė daug šaltesnis ir drėgnesnis, ir tokiu būdu sąlygos žmogui gyventi pasidarė daug nepalankesnės. Bet tai ne vienintelė ir ne pati svarbioji priežastis. Kultūros nusmukimo priežasčių reikia ieškoti už vidaus sienų. Vidurinėje ir vakarinėje Europoje buvo tuomet įsigalėjusios dvi labai galingos kultūros: lužičėnų (Brandenburge ir Saksonijoje) ir keltų (kurių palikuoniai yra airiai, velsiečiai, bretonai...). Tuo pat laiku ir germanai iš savo protėvynės — Skandinavijos pietų ir Danijos salų — dėl nežinomų priežasčių pradeda veržtis dar labiau į vakarus, rytus ir pietus. Germanai, besiveržiantys į dabartinę Vokietiją ir Lenkiją, susiduria su to krašto gyventojais keltais ir ilirais. Apie 400 m. pr. Kristų ir keltai, veržiamiesi į šiaurę, susiduria su germanais. Prasideda sunkios ir ilgos kovos tarp germanų, keltų ir lužičėnų. Skandinavijos germanų veržimasis pajuntamas ir žemutiniame Pavyslyje. Čia gyvenę baltai susiduria su iš šiaurinės Jutlandijos (Danijoje) besiveržiančiais vandalais, apsigyvenusiais Osterodės ir Neidenbergo (rytų Prūsijoje) apylinkėse ir toliau į pietus, vėliau iš Bornholmo salos atėjusiais burgundais, apsigyvenusiais žemutiniame Pavyslyje beveik iki Pasargės ir pagaliau, vienu laiku su šiais, iš pietinės Skandinavijos pasirodžiusiais gotais. Ir taip šioje srityje susidarė mišri kultūra — baltų ir germanų. Rytų germanų kultūros riba Prūsuose ėjo maždaug nuo Elbingo aukštumos pietryčių kryptimi iki Pasargės - Alnos ir čia išilgai į pietų rytus. Giliau į baltų žemes germanai neįsiveržia ir jose neįvyksta žymesnių pasikeitimų bei etninių persigrupavimų. Tokioje maišaty nutrūksta prekybiniai keliai, ėję iš pietinės ir vidurinės Europos į šiaurės kraštus. Šiaurės ir rytų Europa lieka atkirsta nuo tuolaikinių kultūros centrų. Metalų įvežimas sustoja, nutrūksta ir šiaipjau ne per gyviausi prekybiniai santykiai su pietvakarių kaimynais. Šie įvykiai, trukę gana ilgai, ir bus pati svarbiausia iš kultūros sumenkėjimo priežasčių, nors ir kiti poveikiai galėjo turėti tam tikrą vaidmenį. Baltai tuo laiku dar nemokėjo patys vietoje pasigaminti geležies, o metalų įvežimui nutrūkus, juos pradėjo pakeisti vėl vietinė medžiaga: kaulas, akmuo, medis ir t.t. Lyg ir vėl grįžtama prie "akmens-kaulo" amžiaus.

Daugiausia šviesos, nors labai labai balzganos, į šį laikotarpį įneša rytinės Lietuvos piliakalniuose surasta medžiaga. Rytų Lietuvos piliakalniai visai skiriasi nuo kitų Lietuvos dalių piliakalnių: čia nėra fortifikacinių įrengimų, nepastebima supiltų pylimų bei iškastų griovių. Rytų Lietuvos piliakalniai buvo skirti ne nuo priešo apsiginti, bet buvo paprastos gyvenamos sodybos, ką liudija stori kultūriniai sluogsniai ir ten rastas inventorius, kurs taip pat skiriasi nuo kitų Lietuvos dalių piliakalnių inventoriaus. Rytų Lietuvos piliakalniuose susiduriame su daug primityvesne kultūra, ir atrodo, kad ji siekia daug gilesnę praeitį.

Atitikmenų rytų Lietuvos piliakalnių kultūrai turime ir už Lietuvos ribų: vidurio ir rytų Latvijoje, Gudijoje ir net vidurinėje Rusijoje. Kokiai gi etninei grupei priklauso šių piliakalnių kultūra? Vidurinėje Rusijoje vadinamoji "gorodiščе" kultūra visai pamatuotai priskiriama suomių-ugrų kiltims, bet Lietuvos bei Latvijos piliakalnius kuriai nors suomių-ugrų kilčiai priskirti nėra pagrindo, nes rytinės Lietuvos, rytinės bei vidurinės Latvijos, didelės gudų dalies piliakalnių kultūra yra labai gimininga, ir tas giminingumas, kaip rodo šiose srityse surasta prieškristiniame geležies amžiuje sutinkama medžiaga, nenutrūksta. Todėl yra rimto pagrindo manyti, kad šios kultūros atstovai yra buvę lietuvių bei latvių protėviai.

Kultūros sumenkėjimas Lietuvoje prieškristiniame geležies amžiuje tebesitęsia dar ir *senajame geležies amžiuje* (0 - 400 po Kristaus), ypač I-me amžiuje po Kristaus, tačiau su II-ju amžiumi jau pastebimas vėl pagerėjimas, o II-jo amžiaus gale ir III-jo pradžioje jau vyksta staigus kultūros pakilimas visame krašte. Be to, jau ir rašto šaltiniai (Caius Plinius Secundus, Cornelius Tacitus, Claudius Ptolomaios), nors dar nelabai aiškiai ir patikimai, padeda šiek tiek susivokti apie pokristinio laikotarpio mūsų krašto kultūrą ir jo santykius su kitais kraštais.

Kuo gi aiškinamas šis kultūros pakilimas ne tik Lietuvoje, bet ir šiaip visoje šiaurinėje Europoje? Vieni sako, kad apie mūsų eros pradžią ar tuoj Kristui gimus į baltų kraštus įsiveržia iš Pavyslio ar Skandinavijos germanai ir čia apsigyvena. Tačiau šis tvirtinimas nėra pagrįstas: Pavysly gyvenę gotai ir gepidai pirmaisiais amžiais po Kristaus nebuvo toliau nukeliavę į šiaurės rytus, kaip Pasargės ir Alnos linijos, ką mes jau pirmiau matėme. Kiti vėl aiškina, kad tuo laiku pasikeitė žmonių laidojimo būdas: į kapus buvo dedama daug visokių daiktų ir tokiu būdu susikrovė daug radinių, liudijančių, lyg kultūra būtų pakilusi. Tačiau priežasties reikia ieškoti kitur, o viena iš tokių svarbiausių priežasčių bus Romos imperijos kultūra, kuri pirmaisiais amžiais po Kristaus buvo pasiekusi savo žydėjimo viršūnę ir savo ribas labiausiai išplėtusi. Prekyba prasidėjo ne tik su kaimyninėmis Romos imperijos provincijomis, bet ir su tolimais kraštais, su kuriais jokių teritorinių ryšių neturėta. Ir taip mūsų protėviai ėmė prekiauti su Romos imperijos provincijomis, o tuos prekybinius santykius dar labiau gyvino Pavyslyje įsikūrę judrūs ir ekspansyvūs gotai. Mūsų krašto gyventojai tiek dvasiniu, tiek medžiaginiu atžvilgiu buvo jau visai pribrendę tiems naujiems kultūriniams akstinams priimti ir kurti savarankiškai, kitų įtakų nepaliestai kultūrai. Tas savarankiškumas ir kūrybiškumas pasireiškia ypač III-IV amžiuje, kada Lietuvoje buvo pasiektas bene pats aukščiausias medžiaginės kultūros klestėjimo laipsnis, koks tik iš viso yra buvęs visoje mūsų proistorijoje. Tas savarankiškumas jaučiamas ne tik žalvario, bet ir geležies dirbiniuose. Apie vietinę geležies pramonę liudija ne vien tik mūsų kraštui būdingos dirbinių formos, bet ir įvairių įrankių labai ilgas vartojimas. Aptinkame ir vietinės kilmės papuošalų. Visa tai rodo, kad senajame geležies amžiuje kai kuriose Lietuvos vietose geležis buvo gaminama iš vietinės balų rūdos. Ypač turtinga ir savarankiška kultūra klestėjo vakarinėje, vidurinėje ir šiaurinėje Lietuvoje, kuri tada tankiausiai buvo apgyventa.

Iš paskutiniųjų laikų kasinėjimų, iš kitos turimos medžiagos ir šiaip atskirų pastebėjimų matyti, kad senajame geležies amžiuje pagal skirtingas kapų formas, laidojimo papročius ir iš dalies pagal šiek tiek išsiskiriančius medžiaginės kultūros elementus Lietuvoje išskiriama dvi kultūrinės grupės: *plokštinių kapų ir pilkapių* kultūros. Plokštiniai kapai, kur žmonės sudeginti buvo laidojami nevienodo gilumo duobėse be žymesnio antkapio supylimo, yra paplitę visoje vakarinės Lietuvos dalyje. Pilkapiai, dažniausiai apdėti akmenų vainiku, paplitę visoje vidurinėje, šiaurinėje ir rytinėje Lietuvoje. Giminingų pilkapių sutinkame ir rytinėje Latvijoje.

Nors kapų formos, kaip ką tik matėme, ir skiriasi įvairiose Lietuvos dalyse, tačiau tie skirtumai medžiaginėje kultūroje nėra dideli, sutinkama daugiau siejančių, negu išskiriančių elementų. Radinių formos giminingos, tik III-IV amžiuje kai kuriose krašto srityse iškyla tam tikrų vietinio pobūdžio savybių. Ne tik su latviais, bet ir su prūsais jungia daugelis bendrų radinių formų — aiškus giminingas kultūros charakteris. Nors rytų Pabaltijy ir Prūsuose III-IV a. jaučiama stipri atskirų sričių ir grupių diferenciacija, tačiau iš toliau žiūrint jie sudaro didelį bendrą bloką. Tas kultūrinis vienalytiškumas aiškinamas gali būti ir krašto geografine padėtimi: visas senųjų baltų kraštas apsuptas natūralių sienų — vakaruose jūros, rytuose ir pietuose sunkiai pereinamų pelkių. Tik tokiame natūralių sienų apsaugotame krašte galėjo pasireikšti vienalytiškesnė ir savarankiškesnė, kitų įtakų mažiau paliesta, kultūra. Gal čia bus priežastis ir to ypatingo baltų kalbos senoviškumo išlaikymo, kurio nebėra kitose indoeuropiečių kalbose. Lietuvių kalba sveikiausiai užsilikusi gyva kalba iš visų kitų indoeuropiečių kalbų. Palyginamasis kalbų mokslas jokiu būdu negali apsieiti be lietuvių kalbos, kurioje yra užsilikusios pačios seniausios žodžių ir gramatinės formos.

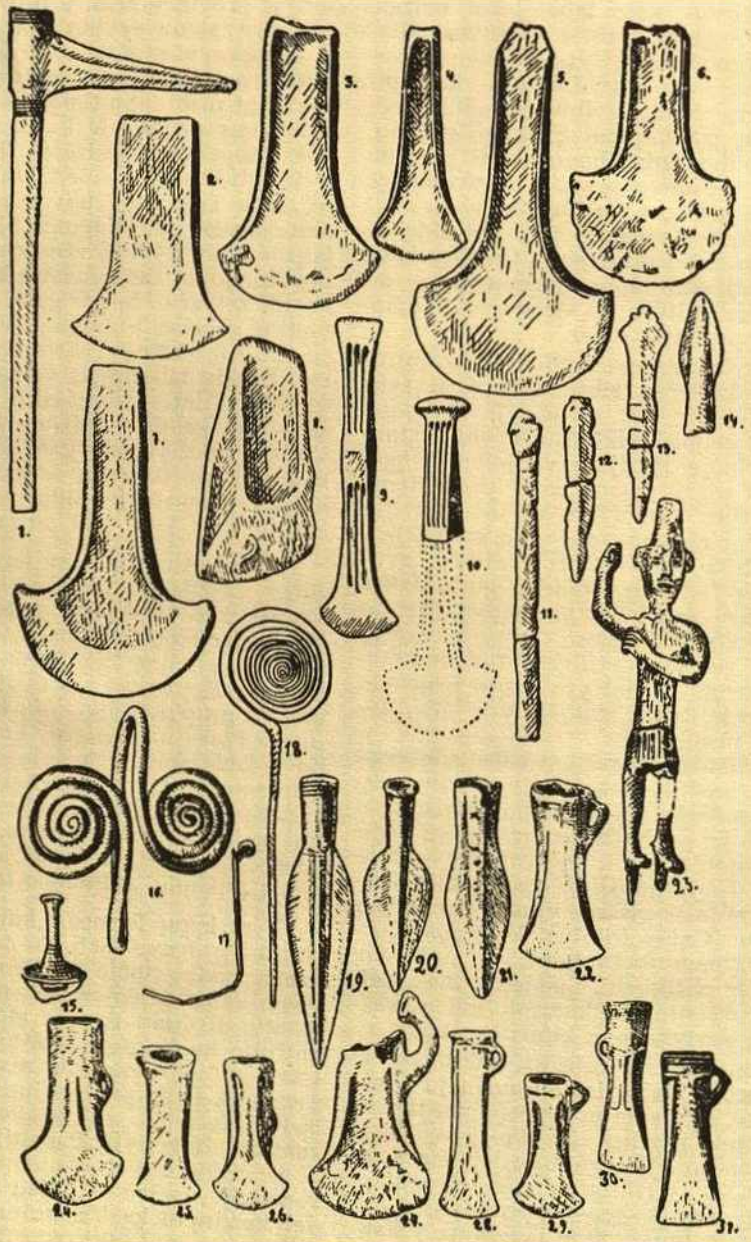

LIETUVOS ŽALVARIO AMŽIAUS DIRBINIAI

1—10 kirviai, 11—13 kalavijai, 14, 19—21 iečių galai, 15—21 papuošalai, 23 statulėlė, 22, 24—31 kirviai.

Šio laikotarpio radiniai ir šiokios tokios rašto žinios jau leidžia kiek įžvelgti į Lietuvos gyventojų ūkį ir jos santykius su kitais kraštais. Svarbiausios ūkio šakos senajame geležies amžiuje buvo žemdirbystė ir gyvulininkystė. Romėnų istorikas Tacitus savo garsiame veikale "Germania" rašo, kad baltai javus ir kitus laukų augalus darbščiau augina, negu germanai. Gerokai paplitus buvo ir kailinių žvėrių medžioklė. Be šių pagrindinių ūkio šakų, krašte klestėjo ir amatai. Amatininkai aprūpindavo vietos rinką įvairiais papuošalais, geležiniais įrankiais, ginklais ir kitais dirbiniais.

Apie mūsų krašto prekybinius santykius su kitais kraštais liudija randami įvežtiniai dirbiniai. Prekiauta ne tik su kaimynais, bet ir su tolimais kitų kultūros sričių kraštais. Ryškiausiai apčiuopiami prekybos santykiai su Romos imperijos provincijomis, ką liudija Lietuvoje atskirai ir lobiais randami Romos pinigai. Daugiausia prekiauta su Romos provincijomis palei Dunojų ir Juodąją jūrą. Apie santykius I-me amžiuje po Kristaus su Padunojo provincija Panonija mini istorikas Plinius Secundus (23-79 m.) savo veikale "Gamtos Istorija". Ten jis plačiai aprašo Baltijos gintarą ir prekybą juo. Plinius mini vieną Romos raitininką, kurį Nerono gladiatorių rengėjas Julijonas siuntęs pargabenti gintaro. Raitininkas sugrįžęs su tiek gintaro, jog per rungtynes viskas buvo gintaru išpuošta. Tas gintaras buvo gabenamas į Romos provincijos Panonijos miestą Carnuntumą (dabar Petronell, prie Dunojaus, netoli Bratislavos), o iš ten toliau Adrijos jūros link. Iš šios Pliniaus žinutės ir kitų priešistorinių duomenų matyti, kad kelias iš baltų pajūrio bus ėjęs į žemutinį Pavyslį, toliau Vysla aukštyn, Prosnos upe, pro Aukštąją Sileziją iki Carnuntumo ir t.t.

Iš Padunojaus Romos provincijų buvo gabenama žalvario medžiaga. Be santykių su šiomis provincijomis, būta prekybinių ryšių ir su Reino provincija. Šis kelias bus ėjęs iš Reino žiočių arba Baltijos jūra, arba sausumos keliu per vidurinę Vokietiją į Prūsus ir iš čia į kitus Rytų Pabaltijo kraštus. Sprendžiant pagal radinius, gyviausi prekybiniai santykiai su Romos imperija buvo II-III a.

Prekiauta ne tik su Romos imperijos provincijomis, bet ir su pietine Rusija. Prekybos keliai bus ėję Dniestru-Būgu, Vysla ir Dniepru. Svarbiausias mainų objektas buvo gintaras, žvėrių *kailiai ir kitos prekės, kurias archeologiškai sunku nustatyti.*

Kad tos pirmiau minėtos plokštinių kapų ir pilkapių kultūros priklauso lietuvių-latvių protėviams, nė vienas proistorikas neabejoja. Nuo mūsų eros pradžios iki istorinių laikų turime jau aiškių žinių apie to krašto gyventojus, kultūros raidoje nepastebime jokio nutrūkimo ar staigaus šuolio. Gyvenimas rieda normaliai kitėdamas ir įgaudamas vis naujų formų, kas aiškiai liudija, kad kitos kilmės tautos čia nebuvo įsikūrusios. To nepatvirtina nei priešistoriniai šaltiniai, nei *kalbiniai duomenys. Apie 200 m. po Kr. atsiranda* visa eilė dirbinių, būdingų vien tik lietuvių apgyventam plote, todėl pagal tat tenka spręsti, kad jau apie šį laiką lietuviai su latviais buvo atskilę nuo bendro baltų kamieno ir kartu sudarę vienalytę tautą.

Užsiminus apie lietuvių ir latvių atskilimą nuo bendro baltų kamieno, reikia nors keliais bruoželiais paminėti ir apie lietuvių bei latvių protėvynės ieškojimo tyrinėjimą. Čia pirmiausia susiduriame su mūsų didžiojo prof. Kazimiero Būgos teorija.

K. Būga, remdamasis Gudų žemės (buv. Minsko, Mogilevo, Smolensko gub.) vietovardžių studijomis, įrodinėjo, kad lietuvių-latvių protėvynės reikia ieškoti į šiaurę nuo Pripeties, pagal kairiuosius jos intakus, pagal Bereziną ir Dniepro aukštupį, net iki Sožės vidurupio. Tos pačios Sožės (Smolensko gub.) aukštupyje lietuviai ir latviai turėję susidurti su dabartinės Mardvos protėviais. Su somais, t. y. su lybių, estų ir suomių protėviais, kuriuos Būga laiko pirmaisiais mūsų krašto gyventojais, baltai bus susidūrę Dauguvos ir Dniepro aukštupyje. Pietų rytuose, dar į atskiras tautas nesuskilę, gyveno slavai. Tačiau nevisą laiką baltai gyvenę senosiose savo sodybose. Būgos nuomone, anksčiausiai iš visų baltų prūsai patys pirmieji bus pasiekę Baltiją. Jis taip pat spėja, kad prūsai dar prieš Kristaus gimimą gyvenę jau Vyslos žemupyje, kur jie susidūrę su Pavyslyje gyvenančiais germanais (gotais). Daug vėliau į dabartines savo sodybas iš savo senųjų atsikėlė lietuviai ir latviai. Juos keltis privertę prasidėjusi slavų ekspansija. Slavams pradėjus veržtis iš anapus Pripeties Dniepru aukštyn į lietuvių žemę VI a. ar VII a. pradžioje, lietuviai buvę priversti keltis į vakarus nuo Dniepro aukštupio ir Sožės bei Berezinos upių.

Bet kaipgi susiderina K. Būgos teorija su *priešistorine medžiaga? Jeigu lietuviai tik apie* VI ar VII a. būtų tepradėję keltis į dabartines sodybas, tai apie šį laikotarpį Lietuvos medžiaginėje kultūroje pastebėtume visai naują, svetimą kultūros srovę. Iš proistorinių radinių mes pamatytume, kaip ankstyvesnieji Lietuvos gyventojai, kuriuos K. Būga laiko somais, traukiasi į šiaurę ir maišosi su naujais gyventojais. Tačiau viso šito nematyti. Medžiaginė šio laikotarpio lietuvių kultūra rieda be jokių pakitimų, taip kad apie jų atsikėlimą tuo laiku į dabartines sodybas nė kalbėti netenka: kaip matėme, jie jau daug anksčiau čia gyvenę.

Nors K. Būga ir gerokai pavėlino įkurdinti lietuvius į dabartines jų sodybas, bet jo darbas svarbus ir reikšmingas kitu atžvilgiu: jis vietovardžių studijomis yra nustatęs, kad mūsų giminės gyvenamieji plotai rytuose priešistoriniais laikais nesiribojo dabartinėmis etnografinėmis lietuvių ir latvių sienomis, bet lietuvių protėvių gyventa gana giliai Gudų žemėje. Apie tokią lietuvių atplaišą *galindus* mini ir rusų XI-XII a. kronikos. Kaip matyti iš Ipatijaus kronikos (1147 m.), tie galindai gyvenę prie aukštutinės Protvos, ties Možaisku, į vakarus nuo dabartinės Maskvos.

Kiti mokslininkai (berlyniškis slavistas Vasmeris) nuėjo dar toliau negu Būga. Vasmeris įrodinėja, kad baltai yra gyvenę buvusiose Smolensko bei Kalugos gubernijose, vakarinėje Maskvos gub. dalyje ir pietų vakarų Tverės bei Pskovo gub. dalyje. Į rytus gyvenusios suomių-ugrų giminės tautos. Tos kalbininkų nustatytos rytinės baltų gyvenamosios ribos iš dalies jau ir dabar pagal turimą medžiagą gali būti patvirtintos priešistoriniais duomenimis. Nors tos medžiagos ten dar nedaug tesurasta Guduose, bet surastoji yra grynai baltiško pobūdžio.

Net Okos ir Kamos srityse aptiktieji senojo ir vidurio geležies amžiaus dirbiniai savo formomis yra gimininga to laikotarpio lietuvių ir latvių medžiaginės kultūros dirbiniams. Mokslininkai, paskutiniuoju metu šį klausimą studijavę, tvirtina, kad senajame ir viduriniame geležies amžiuje šiaurės ir vidurio Guduose bei į rytus Okos krašte gyvenę *rytiniai baltai*, t. y. lietuvių - latvių protėviai.

Pasibaigus gyvam ir judriam senajam geležies amžiui, prasideda naujas, vėl apstingęs *vidurinis geležies amžius* (400-800 po Kr.), kitur dar tautų kraustymosi laikotarpiu vadinamas.

Perėjimas iš senojo geležies amžiaus į vidurinį nebuvo toks staigus. Beveik nepastebimai, be jokių staigių šuolių auga Lietuvos kultūra pagal ankstyvesnes tradicijas, daug medžiaginės kultūros formų tebėra paveldėtų iš senojo geležies amžiaus. Tačiau pradedant V amžium Lietuvos kultūros vaizdas keičiasi, paveldėtos atskirų dirbinių formos nyksta, kinta, o jų vietoje atsiranda visai naujų. Be įvairių žalvarinių dirbinių, nuo V a. aptinkame daug sidabrinių papuošalų. Sidabras, patekęs į mūsų kraštą jau senajame geležies amžiuje, iš pradžių buvo labai mažai vartojamas, tačiau viduriniame geležies amžiuje jau turime gana daug visokių sidabrinių dirbinių. Tuo pačiu metu daug sidabro patenka ir į kitus rytų Pabaltijo kraštus (Latviją, Estiją). Iš kur jis buvo įgabenamas, sunku pasakyti, tačiau reikia manyti, kad didelė sidabro dalis galėjo būti įvežama iš Dniepro krašto.

Radinių įvairumas liudija apie aukštą lietuvių protėvių kultūrinį lygį ir turtingumą. Didelis vietinių dirbinių kiekis sako apie puikius amatininkus, mokėjusius vietoje pagaminti gražių papuošalų. Tačiau kiek apžvalgiau vertindami vidurinio geležies amžiaus medžiaginę kultūrą, pastebėsime lyg ir tam tikrą sustingimą; jau nebematyti to gyvumo ir judrumo, buvusio antroje senojo geležies amžiaus pusėje. Dirbiniai pradeda išsigimti, skonio pajautimas sumenkėja.

Kokios gi to sustingimo priežastys? Jų tenka ieškoti ne tik viduje, bet ir už Lietuvos sienų. Kaip priešistoriniai duomenys ir rašto šaltiniai liudija, vid. geležies am. pradžioje vidurinėje, pietinėje ir vakarinėje Europoje vyksta didysis tautų kraustymasis. Didelėje Europos dalyje tautų gyvenimas virte virė, buvo neramus, tautos kėlėsi iš vietos į vietą, mušėsi, kariavo. Galingoji Romos imperija sugniužta. Didelė jos valdomų kraštų dalis patenka į germanų rankas. Šie visi neramumai, nors tiesiogiai ir nėra Lietuvos palietę, tačiau turėjo įtakos ne tik mūsų kraštui, bet ir visam rytų Pabaltijui. Tokiame sąmyšy anksčiau buvę gana gyvi prekybiniai santykiai su kitais kraštais, ypač su Romos imperijos provincijomis, susilpnėja ir pagaliau visai nutrūksta. Nutrūksta santykiai ir su žemutiniu Panevysliu. Visa tai negalėjo neatsiliepti lietuvių kultūrai, kuri, nebegaudama naujų kultūrinių impulsų, ėmė kiek stingti, o izoliuota kultūra, nors ir kažkaip aukšta ji bebūtų, pamažu sustingsta ir išsigimsta.

Viduriniame geležies amžiuje, kaip rodo paskutiniai priešistoriniai duomenys, kultūra Lietuvoje vis labiau diferencijuojasi ir kiek ryškiau išsiskiria atskiros kultūrinės grupės. Labai galimas daiktas, kad tos skirtingos kultūrinės grupės prijungtinos atskiroms kiltims, pav., kuršiams, žemaičiams, žiemgaliams, aukštaičiams ir kt. Tačiau nors atskirose krašto dalyse ir pasireiškia tam tikras kultūrinis skirtingumas, bet bendrasis kultūros atspalvis visur vienodai aiškiai iškyla. Kultūros tolydumas pastebimas tiek dvasinėje (laidojimo papročiai), tiek medžiaginėje kultūroje. Tai aiškiai liudija, kad ir čia ir toliau tebegyvena ta pati etninė grupė, tik jau kultūriškai skylanti į atskiras kiltis. Krašto viduje žymių permainų nematyti, tačiau pasieniuose vyksta žymūs persivertimai, kurie, kalbant apie priešistorinę Lietuvą, taip pat svarbūs peržvelgti.

Dar prieškristiniame geležies amžiuje atsikėlę į Pavyslį ir jau pirmaisiais amžiais po Kristaus atsibastę iki Pasargės ir Alnos upių rytiniai germanai jau senojo geležies amžiaus antroje pusėje atskiromis grupėmis ir net ištisomis sodybomis keliasi į pietų rytus, į pietus ir vakarus. Istoriniai šaltiniai rodo, kad gotai jau apie 200 m. po Kristaus pasirodė šiauriniame Juodosios jūros pakrašty, IV-V a. gotus randame ir Dunojaus krašte, Balkanuose, Italijoje ir net Ispanijoje. Gepidai, kurie su gotais yra gyvenę taip pat Pavysly, III a. aptinkami Transilvanijoje ir Dakijoje. Burgundai ir vandalai taip pat išsikėlė iš kraštų tarp Vyslos ir Oderio. Toms visoms germanų giminėms išsikėlus, kraštas tarp Vyslos bei Oderio ir dešiniajame žemutiniame Vyslos krašte lieka apytuštis. Į retai apgyventus kraštus šiapus Vyslos keliasi atgal iš čia išstumti prūsai. Vidurinio geležies amžiaus pradžioje prūsai jau siekia pietinį Aismarių kraštą iki Elbingo, o gotai, kurie čia liko, kaip rodo priešistoriniai duomenys, paskydo vietos gyventojų tarpe. VII-VIII a. prūsai pasistūmėjo dar toliau.

Keitėsi ir šiaurės vakarinė bei šiaurinė baltų siena. Dabartinėje Latvijoje viduriniame geležies amžiuje baltai susidūrė net su trimis etninėmis grupėmis: gotlandiečiais pajūryje, suomiais-ugrais šiaurėje ir slavais rytuose. Apie gotlandiečių įsiveržimą į vakarinę Latviją liudija ir istoriniai šaltiniai ir priešistoriniai duomenys. Gotlandiečiai dėl gyventojų pertekliaus buvo priversti palikti savo tėvynę ir keltis ieškoti naujų sodybų. Jie keliasi per Dauguvą į Rusiją (Rusijos vardas yra skandinaviškas, kilęs nuo dabartinės Švedijos dalies Roslagen) ir pasiekia net Graikiją (visa tai pasakoja iš XIV a. vidurio kilusioji Gutasaga, kuri remiasi senomis tradicijomis), nors tikrų duomenų dar trūksta apie šiuos žygius.

Daug daugiau duomenų turime apie gotlandiečių ekspansiją į rytų Pabaltiją antroje vidurinio geležies amžiaus pusėje. Iš istorinių šalti-

Dr. Kazys Grinius, trečiasis Lietuvos prezidentas
1866. XII. 17 — 1950. VI. 4.

nių žinome, kad Švedijos karaliaus Yngvaro planai rytuose nepasiseka. Kiek geriau vyksta jo sūnui Qnundrui, o iš Hervararsagos sužinome, kad karalius Ivaras (*miręs apie 675 m.*) jau valdė Kuršą ir Estiją. Pagaliau ir Rimbertas savo apie 875 m. parašytoje knygoje "Vita sancti Anscharii" mini kuršius, kurie kadaise priklausę švedams, bet paskiau jų jungo atsikratę. Iš to patikimo šaltinio galime spręsti, kad mūsų ir Latvijos pajūrio gyvventojai priklausė švedams, bet vėliau tapo laisvi iki garsaus Apuolės žygio. Tą skandinavų ekspansiją į Pabaltijį patvirtina priešistoriniai duomenys.

Šiaurėje baltai susidūrė su suomių-ugrų giminės tautomis. Dabartinėje Latvijoje jau nuo senų priešistorinių laikų gyventa dviejų etninių grupių: baltų (latvių protėvių) ir suomių-ugrų (estų ir lybių protėvių). Ribos, skiriančios tų dviejų grupių gyvenamąsias vietas, nebuvo pastovios: baltai nuolat veržėsi į šiaurę ir stūmė iš savo dabartinių žemių suomius-ugrus. Senajame geležies amžiuje toji riba ėjusi nuo Ventpilio iki Reino, nuo čia tiesiai į pietų rytus, iš čia tiesiai iki Dauguvos žiočių, toliau Rygos įlankos pakraščiu. Viduriniame geležies amžiuje toji riba Kurše ir Žiemgaloje pasilieka ta pati, bet šiaurinėje Latvijoje, ypač Latgaloje, toji riba pasistūmėjo gerokai į šiaurę. Baltų ekspansija šioje srityje siejama su slavų įsiveržimu, kurie, kaip rodo priešistoriniai duomenys, apie 600 m. įsibrauna į rytus nuo latgalių krašto, į suomių-ugrų gyvenamas sodybas, o latgalių protėviai, stumiami, veržiasi į šiaurę, į estų sodybas.

Keičiasi ir rytinės baltų sienos, bet čia jau baltų nenaudai: slavai, nuolat veržiamiesi į vakarus, užima lietuvių ir latvių protėvių žemes. Dalis mūsų giminės narių traukiasi į vakarus, tačiau didesnė dalis susimaišo su slavais.

Neaiškios tik pietinės baltų gyvenamosios ribos.

Po vidurinio geležies amžiaus prasideda paskutinis mūsų priešistorinis laikotarpis — *naujasis geležies amžius* (800-1250). Šiame laikotarpy jau atsiduriame istorijos prieangy, vienur

kitur švysteli jau istorijos spindulys, ir atskiros mūsų giminės kiltys iškyla istoriniuose šaltiniuose, tačiau tie šaltiniai nėra gausūs, nedaug ką tepasako apie mūsų tautos tiek dvasinę, tiek medžiaginę kultūrą. Vėlesnės kronikos, nors ir žymiai platesnės, bet yra rašytos svetimųjų, ir daug kur tendencingos, taip kad ir čia talkon reikia kviestis priešistorinius duomenis. Įvairi šio laikotarpio laidosena daug pasako ne tik apie mūsų protėvių dvasinį pasaulį, bet taip pat ir apie jų medžiaginę kultūrą, o gausūs šio laikotarpio piliakalniai aiškiai sako apie mūsų bočių sugebėjimą statytis stiprių tvirtovių, mokėjimą parinkti puikias strateginės vietas, kas liudija apie jų didelį karingumą, jeigu jį prireikdavo parodyti.

Kalbant apie naująjį geležies amžių Lietuvoje, reikia paminėti dviejų didelių piliakalnių kasinėjimą, kurio rezultatai įnešė nemaža šviesos į šį laikotarpį, o ypač į šio laikotarpio karinius sustiprinimus bei kariavimo būdą. Tai *Apuolės* (Skuodo valsčiuje) ir *Ipilties* (Darbėnų valsčiuje) piliakalniai.

Apuolė jau minima švedų šaltiniuose IX a. vidury. Jau minėtoji Rimberto "Vita sancti Anscharii" rašo, kad kuršiai kitkart priklausė švedų, tačiau jau seniai buvo prieš juos sukilę. Danai, surinkę daug kariuomenės ir laivų, nuvykę į kuršius pasiplėšti ir jų pavergti. Valstybėje buvę penki miestai. Gyventojai, susižinoję danus atvykus, susispietė vienon vieton ir atkakliai bei drąsiai gynęsi, sumušę danus, paėmę jų laivus, daug aukso, sidabro ir kitokio turto. Apie tai sužinojęs švedų karalius Olovas ir jo kariai. Jie panorėję išgarsėti ir atlikti tai, ko danai neįstengę. Bet kadangi ir pirmiau kuršiai priklausę švedams, tai Olovas, sutelkęs didžiulę kariuomenę, nuvykęs į kuršių žemę. Iš pradžių pasiekę kuršių miestą Seeburgą (manoma, netoli Liepojos, dabartinio Gruobyno vietoje), kuriame buvo 7000 kovotojų. Miestą nusiaubę ir sudeginę. Iš ten, palikę savo laivus, įėję į kitą kuršių miestą Apuolę (Apulia). Jį pasiekę tik po penkių dienų. Apuolėje buvę 15,000 kovotojų. Atvykus švedams, apuoliškiai užsidarę mieste ir kovoję 8 dienas ir tik devintą dieną, kada priešas prisiminė esąs krikščionis ir pradėjo maldomis prašyti vienintelio Visagalio Dievo padėti, kuršiai buvę nugalėti ir pasidavę, prižadėję grąžinti iš danų paimtą grobį, duoti nuo kiekvieno miesto gyventojo po pusę svaro sidabro, mokėti mokesčius ir klausyti švedų. Gavę grobį, paėmę 30 įkaitų, švedai grįžo namo.

Iš šio Rimberto aprašymo blyksteli truputis šviesos apie Apuolės ir kartu viso pajūrio praeitį IX a. Tačiau ir čia nevisi faktai patikimi. Be abejojimo, perdėtas ir Apuolės gynėjų skaičius, ir grobio dydis, ir kt. Bet kad ten minimoji Apulia yra dabartinė mūsų skuodiškė Apuolė, niekas neabejoja.

Daug naujų strateginių ir fortifikacinių žinių atskleidė antrasis didelio piliakalnio, Įpilties, kasinėjimas (abu piliakalniai, Apuolės ir Įpilties, kasinėti Lietuvos Nepriklausomybės laikais ir savų mokslininkų). Įpilties fortifikaciniai įrengimai vienintelei kaip tokie visame Pabaltijy.

Jau XIII a. istoriniuose šaltiniuose Įpiltis iškyla. Pirmutinė žinia iš 1253 m. balandžio 5 d., kai įvyko žemių dalybos tarp Kuršo vyskupo Henriko ir Livonijos ordino. Pagal tą dalybų aktą Įpiltis atiteko ordinui. Kiek vėliau Įpiltis tampa vėl laisva, o apie 1263 m. ją vėl puola ordinas. Ir toliau Įpiltis buvo dažnas mainų objektas tarp vyskupo ir ordino.

Peržvelgę visus naujojo geležies amžiaus priešistorinius duomenis, pastebėsime, kad tos pačios tautos kiltys išsiskirdavo tarp savęs tiek dvasiškai, tiek medžiagiškai. Šis reiškinys yra visai suprantamas, nes juk ir dabar kiek nemaža skirtybių tarp aukštaičių, žemaičių, dzūkų, kapsų ir kt. Skiriasi ne tik kalba, dainos, papročiai, statyba, apyvoka, drabužiai, bet ir pati galvosena. Tas skirtingumas priešistoriniais laikais, kada nebuvo tiek kultūrą išlyginančių veiksnių, be abejojimo, turėjo būti gana ryškus.

Ir naujajame geležies amžiuje keitėsi baltų gyvenamos ribos. Prūsai dar labiau pasistūmėjo į vakarus iki pat Vyslos. Ir net už Vyslos, kairiame jos krante, kaip vietovardžiai rodo, gyventa prūsų. Į Kulmo apylinkes, kur anksčiau buvo įsikūrę slavai, prieš užimant šį kraštą ordinui, taip pat atsikelia prūsai. Lybiai išstumiami iš šiaurinio Kuršo. Šiaurinė siena siekia beveik dabartinę Estijos sieną. Kiek šiose srityse baltai laimėjo, tiek rytuose jie pralaimėjo. Naujajame geležies amžiuje dar sutinkama Guduose lietuvių ir latvių kultūrai gimiringų radinių formų, tačiau jau ankstyvaisiais istoriniais laikais susiduriama su grynai slaviška medžiaga. Ten užsilikę baltai suslavėja. Toji slavų ekspansija jaučiama Latgaloje ir palei dabartinę Gudų bei Vilniaus krašto sieną.

Su XIII a. prasideda istoriniai laikai. Kai kurios baltų kiltys iškyla istoriniuose šaltiniuose, tačiau ne visos jos buvo atsparios svetimoms bangoms siaučiant. Prūsai, kurių kultūra naujajame geležies amžiuje buvo jau gerokai apsmukusi, negali atsispirti prieš vokiečių ordiną, nors atkakliai ir ilgai kovoja už savo laisvę. Patys atspariausi buvo baltų branduolys — žemaičiai ir aukštaičiai. Jie įstengė atsispirti prieš galingą vokiečių ordiną ir nekartą jį gerokai pamokyti. Mindaugui pavyksta suburti atskiras sritis į vieną galingą valstybę. Prasideda lietuvių ekspansija ir Lietuvos galybės laikotarpis, kurs savo aukščiausią viršūnę pasiekia Vytauto Didžiojo laikais, kada Lietuva tampa didžiausia valstybė Europoje ir tęsiasi nuo Baltijos iki Juodosios jūros. Tą pajėgumą, tą kūrybingumą pirmieji mūsų valdovai sėmė iš savo protėvių, kurie, kaip matėme, jau senais priešistoriniais laikais buvo sukūrę aukštą kultūrą.

Taip dideliais šuoliais prabėgę Lietuvos priešistorinius laikus, matėme, kad jau nuo žilos žilos senovės baltų kraštas sudarė geografinį vie-

LEONARDAS ŽITKEVIČIUS

NEIŠSISAKYMAI

NEIŠSAKYTA MEILĖ

Pakėlė motina mane ant rankų.
Švytavo laikrodis lėtai.
Pakėliau aš akis, rodyklei slenkant, —
Pakėlė saulę man rytai.

Ir pakilau į ją giesmėj poeto
Ir niekad meilės jai neišsakiau.
Tiek daug žiedų prasiskleidė iš lėto,
O laikrodis švytuoja vis tankiau.

NEATSIŽIŪRIMI ŽIEDAI

Ieškojai sapno žemėj visokio,
Melu ir meile besigėrėjai, —
Alpsta mergaitė vidury šokio,
Ir susimąsto geri gėrėjai.

O gėlės žydi — neatsižydi,
O akys žiedo neatsižiūri.
Numeti skausmą sunkų ir didį —
Telenkia žiedą tuščiavidurį.

NEIŠDAINUOTI METAI

Brolau, jau mes ne piemenys:
Jau mums pasaulis ne platus.
Kaip surimuoti skiemenis?
Kaip išdainuot žmogaus metus?

Akis į dangų pakeliu —
Mėnulis pateka skaistus.
Nuo tų akių apakėlių,
Nuo žvilgsnių jų patrakėlių
Apsuko Grįžulas ratus.

NESUGRĮŽIMAS

Dainuojam dieną negrįžuolę,
Dainuojam skaistų rytą.
Dainuojam seserį gražuolę —
Rytoj dainuosim kitą.

Palik jai, sese, laimės taką,
Dienų blizgučiais grįstą.
Ir nebegrįžk. O saulė teka.
Taku jaunystė grįžta.

netą ir buvo sukūręs savarankišką, vien tik tam kraštui būdingą kultūrą, kad baltų branduolio — lietuvių — visą laiką gyventa tose pačiose sodybose. Keitėsi Europos veidas ir anais priešistoriniais laikais, žlugo atskiros stiprios kultūros, žuvo galingos tautos, kilo naujos kultūros, gimė ir iškilo naujos tautos, bet lietuvių apgyventas žemes tie neramumai mažiausiai tepalietė ir beveik nepakeitė jų veido. Didysis tautų sąjūdis IV-VI a. nepalietė baltų tiesiogiai, kas aiškiai rodo, kad tauta jau nuo pat seniausių laikų buvo sėsli, mylėjo savo pasirinktas sodybas, nekaitė jų ir amžiais jose pasiliko. Ramumas buvo to krašto žmonių garsas ir pasididžiavimas, o tokiu ramumu tegali pasižymėti tik pastovios tautos, o ne bastūnai. Baltų būta pastovios tautos. Tą pastovumą rodo ir kalba, kuri pasiliko laiko dantų nepaliesta ir gryniausia iš visų gyvųjų indoeuropiečių kalbų.

Visokios audros siautėjo aplink tą taikingą tautą ir joje pačioje, bet taikingo, ramaus, kultūringo, laisvo, savo kraštą ir krašto laisvę mylinčio lietuvio iš jo numylėtų sodybų jokiam priešui nepasisekė iškraustyti arba jį uždusinti. Tautos branduolys glūdėjo nejudomas ir visas audras pakėlė. Ir visokių "geradarių", norėjusių paimti kraštą savo globon ir žadėjusių kraštui daugiau "kultūros", kilnūs norai nepavykdavo — tą liudija istoriniai faktai. Visoks pasiryžimas nueidavo globėjo, žinoma, kartu ir globotinio, nenaudai, bet globotinis visada išeidavo nugalėtoju ir gyveno vėl laisvas toliau.

Lietuviai buvo laisva, kūrybinga tauta jau nuo priešistorinių laikų, savo kūrybingumą ir laisvės mylėjimą išsaugojo ir priespaudų laikais, tą išsaugotą kūrybingumą parodė ir per tokį trumpą Nepriklausomybės gyvenimą. Lietuvių tauta turi teisę ir toliau gyventi savarankiška ir laisva, nenorėdama niekada niekam pikto. Tas dorybes ji paveldėjo iš savo protėvių, jos puošė ją priešistoriniais ir istoriniais laikais, jos puoš ją ir ateityje. Dėl šių dorybių — laisvės, savarankiškumo, kūrybinio taikingumo mylėjimo — ji mokės kovoti, kaip ji mokėjo amžiams bėgant, nes ji, laisvėj gimus, laisvėj ir gyvens.

KUNIGAS DIEVŲ MIŠKE

KACETINIAI ATSIMINIMAI

STASYS YLA

Mes buvome tik du kunigai iš 46-ių lietuvių, atvežtų į Stutthofą[1]) 1943 m. kovo 25-26 d. Per dvejus metus, mums čia esant, buvo atvežta ir vėl išvežta į kitas šios stovyklos darbovietes dar keletas šimtų lietuvių. Bet kunigų daugiau jų tarpe nebuvo. Iš lenkų radome du kunigus — Grabowskį ir Niewiedomį. Pastarasis buvo nuslėpęs savo tikrąją pavardę ir savo kunigystę; dirbdamas rezistencijoje, jis kartą jau buvo vokiečių areštuotas, todėl dabar panorėjo būti "Nežinomasis".

Kunigų kategorija Stutthofe nebuvo išskirta. Iš pirmos dienos jie įjungiami į kalinių masę, ir toliau niekas apie juos nežino. Kunigai dirbo su visais tą patį darbą; jie buvo mušami ta pačia lazda, bizūnu ar kumščiu, kaip kiti jų draugai; jie kentė alkį ir vis galvojo apie duonos plutelę, kaip skaniausią pasaulyje dalyką.

Ką gi jie šiame pragare reiškia, kaip kunigai? Jiems nevalia viešai melstis, kaip ir visiems kaliniams; jie negali mišių laikyti ar klausyti išpažinčių, nes visa tai griežčiausiai uždrausta. Ir jiems, čia atėjus, buvo atimtas rožančius, škaplieriai, maldaknygė. Jie nieko negali kitiems padėti, nei jų užjausti, nes jie patys yra vargšai. Ir vis dėlto . . .

PIRMIEJI KUNIGIŠKI VEIKSMAI

Po pirmųjų dešimt dienų mes grįžome nuo Vyslos prieupio asfaltuotu keliu. Lietus pamažu lynojo. Kelio buvo koks pora kilometrų. Po sunkaus žvyro krovimo vos galėjome vilkti kojas. Kastuvus ant pečių užsimetę, galvas panarinę, mes ėjom ir galvojom, kad ilgai nebeištversime šitame varge. Tada kun. Alfonsas Lipniūnas prisigretino prie manęs, patempė už rankovės, kad kiek atsiliktume nuo kitų, ir paprašė išklausyti jį išpažinties. Be kryžiaus ženklo, kad sargybiniai nepastebėtų, jis pradėjo išpažintį.

Man virpėjo rankos, ir suspaudė širdį. Kaip du valkatos, kaip labiausiai paniekinti padarai susitinkame dabar du kunigai šitame iškilmingiausiame išpažinties akte. Davęs jam išrišimą, aš paprašiau, kad čia pat ir jis išklausytų manęs.

Tai buvo pirmas kunigiškas veiksmas, kurį mudu atlikome. Komunijos mes nesitikėjom priimti, nes kas gi mums ją galėjo duoti, nebent angelas iš dangaus.

Grįžę į barakus buvome bent tiek laimingi, kad galėjome atgulti į lovas. Manoji buvo trečiame aukšte, pačioj palubėj, todėl tvankumas troškino. Tur būt, turėjau ir karščio, nes vidurnaktį išbudęs jutau nežmonišką troškulį. Nusiritęs nuo trečio aukšto, ėjau ieškoti vandens. Žinojau, kad prausykloje ir visame kacete jis buvo užterštas, dėl to jo gerti nebuvo galima. Norėjau bent pavilgyti lūpas ir smilkinius sudrėkinti. Įšliaužiau į prausyklą, — žiūriu, kažkas sukritęs guli ant akmens grindinio. Vos girdimai vaitoja. Pasirodo, iš miegamosios palatos išmestas bemirštąs žmogus, kad greičiau nusibaigtų.

Nors daug jau buvau matęs mirštančių ir užmušamų, tačiau šį kartą manyje pirmą kartą pabudo kunigiška pareiga jam padėti. Priėjau, įsižiūrėjau į jį arčiau. Jis alsavo paskutinius atodūsius. Akys stojosi stulpu ir, silpnos mėlynos lempos šviesos apšvietime, atrodė dar labiau klaikios.

— Kas tu, lenkas? — paklausiau.

Vos girdimu balsu, gargaliuodamas, jis patvirtino mano klausimą.

— Esu kunigas, — pasakiau. — Supranti? — spaudžiau jam ranką. — Gailėkis, duosiu išrišimą.

Uždėjau rankas ant šalstančios jo kaktos ir ištariau išrišimo žodžius.

Savotiškai šiltas jausmas palietė mano krūtinę. Grįžau į lovą ir keletą minučių galvojau apie laimę to žmogaus, kuriam nelauktai atsirado kunigas. Gal jis visą gyvenimą meldėsi, prašydamas Dievą atsiųsti jį mirties valandoj. Ir iš tūkstančių čia ligi šiol mirusių ir mirštančių jis vienintelis šitos malonės susilaukė.

Pirmasis iš mūsų dezinterija susirgo ekonomistas Vytautas Meilus. Jis gulėjo kitoje lovoje su vienu lietuviu ir rytojaus dieną ruošėsi eiti į ligoninę. Vakare pasiunčia jis savo draugą į mano lovą, kur gulėjome su Pilypu Naručiu, o mane kviečia nakvoti pas save.

Mudu su Meilumi buvom iš vieno krašto ir mokėmės toj pačioj Ukmergės gimnazijoj. Galvojau, kad jis nori su artimesniu žmogum ką nors pakalbėti, savo vargu pasiskųsti. O jis man sako:

— Kunige Stasy, išklausyk manęs išpažinties. Gal mano dienos suskaitytos.

[1]) Stutthofo kacetas buvo įrengtas Dancigo įlankos pakrašty, vienoje iškirstoje girioje, kurią vietiniai gyventojai vadino "Dievų Mišku". Matyt, šis miškas kitados buvo pašvęstas lietuviškųjų prūsų dievams, nes Stutthofo apylinkė dar priklausė šiems mūsų tautos giminaičiams. — Šis atsiminimų pluoštas yra paimtas iš kacetinių atsiminimų knygos, baigiamos ruošti spaudai.

Sugulėme lovoje ir, kad niekas nepastebėtų, pradėjom Dievo akivaizdoj keliauti per visą jo gyvenimą.

Ilga buvo ta išpažintis ir nuoširdi. Skubėti neturėjom kur, tik į mirtį, tat kodėl visu ramumu ir rūpestingumu neatlikti apyskaitos, kuri gal jam paskutinė. Nejutom šį kartą nei utėlių graužimo, kuris mus kankino, ypač lovon atgulus.

Į ligoninę, deja, jis nepateko, o buvo paskirtas į kripelių — nusibaigiančiųjų baraką. Nieko jis beveik negalėjo valgyti, ir atrodė sudžiūvęs kaip šakalys. Vėliau, nežinau kokiu būdu, jis vis dėlto įsiprašė į kaceto ligoninę ir pamažu atsigavo. Malonė, atėjusi per išpažintį, turėjo stiprinti jo paskutines jėgas ir duoti jėgų dvasiai.

PIRMOJI MIRTIS

Ketvirtą gavėnios sekmadienį suruoštas prieš mus antrasis "krikštas" pirmiausia palaužė majorą Stasį Puodžių. Jis greitai susirgo plaučių uždegimu, nors keletą dienų dar buvo varomas į darbus. Iš jų mes parvesdavome jį už rankų ir vėl išsivesdavome. Stengėmės, kad jis patektų prie "pompos" darbų, ir čia mes jį užkišdavome tarp plytų krūvų, ant saulutės, kad prasėdėtų, ligi grįšime vėl iš darbo. Po keleto dienų jis buvo visai bejėgis, ir vieną rytą gavo kortelę eiti į ligoninę. Palydėjau jį kiemu iš 6-to bloko, kur tada mes gyvenome. Vedžiau jį už rankos ir mačiau, kaip jis beviltiškai atrodo.

— Stasy, — sakau jam. — Aš noriu atlikti tau pareigą, kaip kunigas. Tavo kova bus sunki, pats supranti. Ar nori?

Jis pažiūrėjo į mane, lyg netikėdamas žodžiais.

Laiko išpažinčiai atlikti nebuvo. Jutau, kad jo dienos suskaitytos, ir aš jam daviau išrišimą. Mačiau, kaip jo akys buvo pilnos ašarų. Jis sutelkė visas jėgas, ir jo veidas lyg pragiedrėjo. Jis paspaudė man ranką, ir jo žvilgsnyje mačiau dėkingumą.

Po keleto dienų, balandžio 14 d. — trečiadienį prieš Verbų dieną, 7 val. ryto jis mirė, — pirmasis iš mūsų 46-ių. Kai balandžia 17 (Verbų išvakarėse) patekau pats į ligoninę, kiti mūsiškiai ligonys pasakojo, kad Puodžius prieš mirtį klejojęs ir garsiai šaukęs. Net kelintoje palatoje girdėjo jo vokiškai kartojamus žodžius: "Aš prašau teisingumo... Prašau pašaukti kun. Ylą."

Kodėl jis šaukėsi kunigo? Matyt, išrišimo įspūdis veikė jį stipriai, gal jis norėjo atlikti dar pilną išpažintį. Šita mintis turėjo būti labai gili, kad net kliedėdamas jos nepametė.

Nelaimingas Puodžius... Turėjo jis jautrią širdį, kaip daugelis Zarasų krašto žmonių. Mažas būdamas tarnaudavo mišioms ir buvo gražiai katalikiškai auklėjamas. Bet gyvenimas vėliau sulaužė gražią jo jaunystę. Jo šeiminė žaizda buvo gili — šitai aš žinojau. Berlyne, kai mes pirmąjį kartą buvom pabėgę, mačiau jo antrąją žmoną; pirmoji su dviem sūneliais tada liko Lietuvoje. Aš nesikišau į šį jo reikalą, buvau jam bičiuliškas, kaip ir kitiems tautiečiams. Kartais užeidavau į viešbutį, kur jis ir dar keletas lietuvių gyveno, pakalbėdavau. Man rūpėjo ši jo asmeninė žaizda, bet galvojau, kad reikia ją pakęsti — laukti, kol jis pats ieškos ją pagydyti. Gal kada ta mano bičiulystė jam pravers, gal šauksis kokios pagalbos... Nūnai jis šaukėsi — paskutinę valandą. Matyt, norėjo tą žaizdą užgydyti, bet aš buvau nebeprisišaukiamas. Aš dirbau laukuose ir nieks iš ligoninės nebūtų galėjęs manęs atvesti pas jį.

MANO KELIAS Į LIGONINĘ

Buvau antrasis iš mūsų grupės, nurašytas į kripelių baraką nusibaigti. Iš bado pradėjau tinti. Organizmas gamino tik vandenį, o troškulys dar labiau reikalavo vandens. Keičiau rytinę ir vakarinę riekelę duonos į kavą ir dvigubai gėriau. Dirbdamas prie statybos, ėjau nešti cemento maišelių, kad prie jų sandėlio gaučiau esančio švaraus lauko vandens atsigerti.

Vieną vakarą mane draugai parvedė iš darbo jau nebegalintį paeiti. Iš ryto bandžiau patekti į ligoninę, bet SS gydytojas Heidl nurašė į mirtininkų bloką.

Atsisėdau ant akmeninių laiptų ir žiūrėjau, kaip paskutinius ligonius gydytojas skirsto — vienus į ligoninę, kitus į mano bloką. Nieko negalvojau ir nesijaudinau, nes anksčiau ar vėliau turi čia kiekvienas numirti. Tik netikėtai man švystelėjo čeko sanitaro atkreiptas į mane veidas. Mūsų akys susitiko, kaip dviejų draugų. Tur būt, jis pamatė ant mano krūtinės prie numerio išspaustą raudoną trikampį su raide L — lietuvis. (Čekai, senesni kaliniai, lietuviams buvo labai geri iš pirmų dienų). Aš pakilau nuo laiptelių ir priėjau prie jo.

— Pristatykite mane dar kartą gydytojui, — paprašiau.

— Kas tau yra? — paklausė.

— Odema.

Čekas privedė mane prie Heidl, kuris buvo SS kapitono uniformoje ir šį kartą be balto gydytojo chalato. Žinojau, kad jis nemuša, net nekolioja. Jis išsiskyrė iš visų kitų SS karininkų ir savo nekarišku laikymusi. Būdavo, praeini pro jį, išsitempi, nusiimi kepurę, o jis nenusuka akių nuo tavęs. Priešingai, į tavo pasveikinimą atsako maloniu žvilgsniu ir pastebimu galvos linktelėjimu.

Tada aš nežinojau, kad jis sudetų vokietis, baigęs Pragos medicinos fakultetą. Šitai man pasakė viena kalinė žydė, jau išėjus į laisvę. Ji taip pat buvo gydytoja ir su Heidliu kartu studijavusi mediciną. Apie Heidlį ji labai gerai atsiliepė, kaip apie kultūringą vokietį. Stutthofe jis ją atpažinęs ir jai tylomis pasakęs:

— Aš nenoriu tavęs čia matyti, supranti. Pasistenk greičiau išnykti.

Po keleto dienų žydė buvusi pasiųsta į Stutthofo filialę — į žydžių stovyklą Letzkau, tuoj už Vyslos. Iš pirmos dienos, kaceto vadovybės potvarkiu, ji buvusi paskirta šios vietos kalinių gydytoja. Tai buvęs Heidlio planas ją išgel-

bėti, ir ji įsitikinusi, kad tik tas jai ir padėjo išlikti gyvai.

Nežiūrint gero įspūdžio, kurį apie Heidlį buvau susidaręs, vis dėlto nesitikėjau, kad jis dabar pakeistų savo sprendimą. Kartą jis buvo mane nurašęs į kripelių bloką; jis pats tada skirstė tą ligonių masę, gal kokius du šimtu žmonių. Kiekvieną atidžiai patikrinti jis net negalėjo: už tai jo kaltinti nebuvo galima. Kas gi aš jo akyse, kad nūnai manęs pasigailėtų?

Heidl peržvelgė mane. Aš atrodžiau kaip vyras, sveriąs 120 kilogramų — toks storas, nors svėriau nedaugiau, kaip 50. Jis liepė parodyti kojas; jos buvo kaip stambūs kuolai be jokios kojų formos. Jis pakraipė galvą, nereikšdamas man daug paguodos. Tuo metu čekas jam kažką tyliai pasakė; aš šitai gerai pastebėjau, nors tuo metu ir nesupratau, kad tarp jų galėtų būti kas nors artima. Heidl užmetė akį ant mano numerio ir pasakė sanitarui:

— Na ja, Litauer, — lietuvis. Tegu eina į ligoninę.

LAVONINĖS VAIZDAS

Ligonis, palyginus su kitais kaliniais, laimingas tuo, kad gauna lovą su baltomis paklodėmis, kuri pakankamai švari. Gauna ir naujus, geresnius baltinius. Dėl to visą savo nešvarumą, atsinešamą iš kitų barakų, turi nuplaukti ligoninės prausykloje.

Praustis man teko su keletu senųjų kalinių iš chirurginio skyriaus, kurie privalėjo skalbti savo žaizdas. Beveik visi jie buvo flegmonininkai. Flegmana — tai speciali kaceto ligos rūšis: pūliavimas eina nuo pat kaulų, ir jam pašalinti reikia gilių piūvių. Mačiau kaip armonikas supiaustytus šonus, kurie, kvėpuojant, keistai kilojosi, sučiaupdavo arba atidarydavo žaizdas. Neperdėsiu, kad pro jas matei šonkaulius. Tiesa, kaulų visur matei, nes šie žmonės buvo tokie pat kripeliai, kaip ir tie, kurie gyveno specialiam bloke. Nebuvo nuostabu matyti nuogus šonkaulius, kada jie turėjo tik vieną plonytę odos dangą, be jokio raumens. Mano akims vis dėlto buvo nematytas vaizdas, ir nosiai — baisus dvokimas iš jų žaizdų, apklijuotų bintuojamų popierium.

Su šitais žmonėmis aš patekau į tą pačią chirurginę palatą. Matydavau jų supiaustytus šonus ir vėliau, perrišimų metu. Kiekvieną kartą man kildavo pasibaisėjimas dėl jų kančios. Kitiems čia buvo supiaustytos rankos, kojos ar veidas, žiūrint, kur pūliavimas prasidėjo. Supiaustytas abi kojas turėjo ir mūsų agronomas Ignas Budrys, kurį čia radau jau keletą dienų gulintį.

Mane domino, kurgi kiti mūsiškiai, nes jau keliolika jų buvo atsidūrę ligoninėje. Vaikščioti iš vienos palatos į kitas buvo griežtai draudžiama, tačiau ne vieną aš sutikau išvietėje. Ji buvo bendra su dezinterininkų išviete. Dar tos pačios dienos popietyje čia atradau Vytautą Meilų, kuris man pakuždėjo:

— Užeik pas mus. Algirdas Tumėnas labai silpnas, nori atlikti išpažintį.

Durys į dezinterininkų palatą vedė iš pačios išvietės. Pro jas ėjo žmonės, vos vilkdami kojas, ir vėl grįžo atlikę reikalus. Tas pats judėjimas ėjo pro lovas, takais. Dėl to į svetimos palatos žmogų sanitarai negalėjo atkreipti dėmesį. Aš įslinkau į vidų. Baisus tvaikas užėmė burną. Lovos buvo be baltinių, tik vieni čiužiniai — vadinas, ne taip kaip mūsų palatoje. Aišku, švaros čia niekas negalėjo palaikyti net pačiose lovose.

Iš tolo mačiau gulinčius dr. Praną Germantą, prokurorą Antaną Liūdžių, gimnazijos direktorių Zigmą Masaitį. Susiradau ir Algirdą Tumėną, kuris gulėjo su lenku vienoje lovoje. Pradžiugo jo išbalęs, pageltęs ir kaulėtas veidas.

— Meilus sakė, kad tu norėjai...

— Išpažinties, — pabaigė jis.

Vos pastebimai sudėjo kryžių ant krūtinės ir lyg į lovos kraštą, pasisvėręs, pradėjo kalbėti.

Prisiminiau mūsų pažintį ant grindų pirmąją vakarą, kai skersomis, kaip silkės, turėjome šalia vienas antro sugulti. Prisiminiau pasikalbėjimus, kai mudu valėme beržynėlį prie pompavimo stoties statybos. Algirdas buvo iš Vilniaus grupės, ir anksčiau jo nebuvau pažinojęs.

Po tos išpažinties mudu daugiau nebesusitikom. Šis ketvirtas išrišimas, kurį jam daviau, man atrodė jam paskutinis. Manęs neguodė jo ramybė, kuri puošė jo baisiai sumenkusį veidą. Mirtis artėjo prie jo skurdžios lovos šioje lavoninę primenančioje palatoje.

MASAIČIO MIRTIS

Vakarop pirmą kartą mane aplankė dr. Antanas Starkus, kuris čia dirbo, jau kaip gydytojas. Jis nedrąsiai artinosi prie manęs, lyg privengdamas svetimų akių, kad kas nepaskųstų, jog specialiai lietuvį ligonį lanko. Jis įspaudė man piliulę į rankas ir pasakė:

— Masaitis labai silpnas; jis prašo tavęs išrišimo.

Mane jaudino Starkaus didelės akys, tur būt, draugo mirtimi ar šituo neįprastu dvasiniu patarnavimu susirūpinusios, ir kiek virpą veido raumenys. Kaip visuomet jo kietai suspaustos lūpos, šį kartą buvo pravertos, lyg norinčios dar ką pasakyti, lyg iš nustebimo ar rūpesčio pametusios savo įprotį susispausti.

Laiko nebuvo daug. Reikėjo vykdyti mirštančio žmogaus valią. Žinojau, kad paprastai kunigas negali duoti išrišimo iš tolo, kažkur jam nematomam žmogui. Bet šiose sąlygose, galvojau, Bažnyčia papildys netobulumus.

— Eik greitai pas jį, pasakyk, tegu žadina gailestį, ir už poros minučių aš tarsiu išrišimo žodžius, — pasakiau.

Jis išskubėjo. Aš atsisėdau lovoje, uždengiau rankomis veidą, bandžiau prisistatyti Masaitį. Mano akyse stovėjo tik sudužę jo akiniai ir te-

kąs iš veido kraujas. Tai buvo scena, kai mudu vieną dieną krovėme prie Vyslos kanalo žvyrą į sunkvežimius. Keliasdešimt žmonių švytavome kastuvais, vis raginami greičiau dirbti. Sargybinis vokietis stovėjo netoliese ir piktu balsu šaukė. Prie vieno pribėgęs, jis ištraukė kastuvą iš rankų ir ėmė mušti šautuvo buože per šonus. Paskui pats paėmė kastuvą į rankas ir įsiganiusio vyro pajėgumu ėmė demonstruoti, kaip kalinys turi žvyrą kabinti ir mesti į sunkvežimį. Šitas įvykis vertė visus pasitempti, kad vėl kas nors negautų šautuvo buožės smūgių. Ir kalinių prižiūrėtojas — Kapo — labiau paleido į darbą savo lazdą, matyt, bijodamas, kad už prastą priežiūrą jam pačiam nekliūtų iš sargybinio. Tuo metu mudu su Masaičiu švytavome savo kastuvais šalia vienas kito. Tai buvo atsitiktinumas, kad mudu besigraižydami apie žvyro krūvą susitikome greta. Ir reikėjo nelaimės, kad kai aš kėliau savo kastuvą aukštyn, jis tuo metu lenkėsi semti savo kastuvu. Tik cinktelėjo stiklas, ir aš pamačiau Masaitį užsidengiant ranka sau akis. Buvo per vėlu jas gelbėti. Mano kastuvas sudaužė jam akinius, o stiklai sužeidė veidą. Kraujas pasipylė, bet Masaitis pirmiausia puolėsi ieškoti stiklo šukių, nes, matyt, galvojo, ką jis bedarys be jų (buvo trumparegis), kur gaus kacete naujus. Darbininkai aplinkui valandėlei sustojo dirbę, o sargybinis įsikišo į įvykį.

Aš laukiau, kas bus.

— Kas tai padarė? — pasigirdo šiurpus kareivio balsas.

— Aš, — atsiliepiau.

Nusislėpti vilties nebuvo. Bet tuo metu nelauktai pasigirdo Masaičio žodžiai: "Jis netyčiomis, jis nenorėjo. Aš nelaiku pasilenkiau, kai jis pakėlė kastuvą." Tai buvo puikus susigriebimas laiku apginti mane. Vokietis aprimo. Bet mus visus nustebino tai, ką jis po to padarė. Mes laikėme jį įkūnytu mūsų priešu, žiauriu ir jokio pasigailėjimo neturinčiu. Bet jis išsitraukė iš kišeniaus baltą, švarią nosinaitę ir ištiesė Masaičiui. Dargi pamojo ranka išeiti iš būrio ir liepė nusivalyt kraują.

Kokia jėga sulaikė vokiečio rankas nuo mano sprando ir jas ištiesė su nosinaite Masaičiui, man sunku pasakyti. Spėju, čia Masaitis pats veikė. Kažkas labai raminamo visuomet dvelkė iš jo. Iš pašaukimo jis buvo matematikas — fizikas, gyvenimu asketas — filosofas. Visą kaceto baisumą jis priėmė lyg amžinu mastu matuodamas. Vėliau jis pateko į daržus nešioti vandens ir varpyti lysių, jų ravėti, mėšlų nešioti. Jo draugai bandė nusivogti kokią morkelę iš šiltadaržio. O Masaitis pasakė: "Geriau mirsiu badu, bet kas uždrausta — neimsiu." Ir jis greičiau kaip kiti sulaukė bado pasekmių.

Prisiminiau, kaip jis vargo su akiniais, vieną pusę visai popieriu užklijavęs, o kitos trūkusį stiklą saugodamas, kaip akies lėliukę. Ir man visad buvo nesmagu, kad aš kaltas šioj jo bėdoj. Bet tada jis man atleido, netgi apgynė nuo mušimo. Dabar aš jam turiu teikti paskutinį atleidimą.

Širdis man sunkiai mušė, o dabar ji kažko ėmė jaudintis. Man pasidarė silpna. Užmerkiau akis, o jose vis stovėjo Masaitis su tekančio veidu kraujo žliugtimi. Valandėlei praėjus, mano lūpos nejučiomis ištarė: "Amžinąją atilsį duok jam, Viešpatie."

Mirė jis tačiau ne tuoj, o į rytmetį — Verbų sekmadienį, balandžio 18 d. Sanitaras išvilko jį i prausyklą ir, ilgai mušęs, pribaigė. Šitai matė Vyt. Meilus ir ir man pasakojo. Už ką jį pribaigė, ir keno įsakymu, kas šiandien pasakys?

TUMĖNO MIRTIS

Po Zigmo Masaičio mirties, rytojaus dieną — balandžio 19-tą, vakarop vėl atėjo pas mane dr. A. Starkus. Atnešė porą švirkštų: vieną suleido mano kaimynui lenkui, antrą man ir keletą minučių pasiliko prie mano lovos. Jis buvo labai liūdnas. Pasakė, kad šią dieną, apie 12 val. mirė Algirdas; prieš užmerkdamas akis, jis persižegnojęs ir paprašęs atsisveikinti likimo draugus. Jo mirtis buvusi labai rami...

Rami mirtis — labai tumėniška... Tai atitiko visą jo būdą. Neįsivaizduoju, kaip jis ir brolis būtų galėję imtis kokio politinio rezistencinio darbo. Greičiausia, jie pateko į kacetą ne už veikimą prieš vokiečius. Reikėjo aukų, ir jos buvo surastos — be asmeninės kaltės. Gal tumėniška jų pavardė užkliuvo Gestapui, nes prof. Ant. Tumėnas jau buvo jų paliestas už priešvokišką veikimą. Kadangi jis buvo senas, jį paleido, o pasirinko jaunesnius Tumėnus. Ir kai aš kartą paklausiau, ar profesorius teisininkas Ant Tumėnas nėra jų dėdė, Algirdas man pasakė:

— Daug kas taip mano. Mūsų dėdė yra dr. Justinas Tumėnas, o profesorius net ne giminė.

Su Algirdu tada dirbome prie pompavimo stoties statybos. Turėjome kastuvais lyginti žemę ir kasti pamatams vietą. Esesmanų prie mūsų nebuvo, o Kapo, lenkas, nesistengė perdaug mūsų raginti. Iš tolo bandžiau teirautis apie jų santykius su dėde. Pasirodo, būdamas Profesinės Gimnazijos direktoriumi Kaune, dėdė juos globojęs ir net kurį laiką buvo pas save apgyvendinęs. Jų santykiai buvę geri, tačiau dėdės filosofiniai pasaulėžiūriniai raštai jiems nepatikę. Iš viso dėdė buvęs apspręsto galvojimo, ir jo raštai neturėję gilesnio mokslinio pagrindo. Toks bent buvo dabartinis ramus Algirdo sprendimas.

Ta proga Algirdas pasipasakojo studijavęs teisę, dirbęs Geležinkelių Valdyboj, o vėliau Vilniuje perėjęs į prekybą. Prisiminė ir savo žmonelę, kuri palikusi nežinioje, kaip ir senutė motina. Aš dar paklausiau, ar daugiau jo šeimos neliko. Jis man atsakė: "Tik žmonelė". Tada nė į galvą negalėjo pareiti, kad, išlikęs gyvas, kaip tik pirmasis iš Stutthofiškių sutiksiu ją. Po trejų metų, atsidūręs Augsburgo DP ligoninėje, patyriau, kad čia gydosi jauna ponia Tumėnienė. Ir jai kažkas pasakė, kad yra atvykęs vienas kunigas iš buvusių Stutthofo kalinių. Bet ji nesiskubino manęs sutikti, lyg bijodama išgirsti klaikią tikrovę. Kartą aš su draugu išėjau į ligoni-

MICHELANGELO MIRTIS

nės kiemą, ir atsitiktinai jis man parodė į langą antrame aukšte, pro kurį pasisvėrusi žiūrėjo Tumėnienė. Buvo ji jauna, šviesiaplaukė, liūdno susimąsčiusio veido. Dar užtraukiau keletą dienų, laukdamas, kol ji pati ieškos manęs. Kasdien matydavau ją toj pačioj pozoj pasisvėrusią per langą, žvelgiančią kažkur į tolį. Pasiteiravęs jos kambario numerio, nuėjau pas ją.

— Esu tasai iš Stutthofo atvykęs žmogus, — prisistačiau.

— Ak, taip, Stutthofas... negaliu apie jį galvoti.

Bandžiau nukreipti kalbą ir paklausiau:

— Jūs sergate?

— Negaliu vaikščioti. Man koja... — parodė ji.

Po to ji pasakė skaičiusi mano straipsnį apie kun. A. Lipniūno mirtį. Mačiusi ir sąrašą žuvusiųjų Stutthofe, išspausdintą "Žiburiuose". Jūs sumaišėte, pasakė ji: mano vyras ne Vytautas, bet Algirdas. Ir pamažu ji pradėjo apie jį teirautis. Ji man atrodė mažakalbė, kaip ir jos vyras, o gal jautrumas rišo jos liežuvį. Bijojau ilgai ją varginti, nenorėjau ir jos žaizdos gilinti. Atsisveikinant, ji paprašė pasimelsti. Iki mirties metinių — kovo 19-tos buvo tik keletas dienų. Aš pažadėjau tą dieną laikyti mišias už jį. Bet ir tą dieną jos nemačiau koplyčioje: spėju, ji negalėjo dėl kojos ar iš jautrumo. Ligi šiandien jos daugiau nesutikau, o tas vienintelis su ja susitikimas man paliko dar liūdnesnį įspūdį, negu jos vyro mirtis. Tarsi ir joje būtų kas mirę, nežinau kas: džiaugsmas, laimė ar gyvenimo viltis.

PETRO KERPĖS MIRTIS

Kovo 20-ta — didysis antradienis atnešė vėl naują mirtį. Jau anksčiau buvo dr. A. Starkus sakęs, kad advokatas Petras Kerpė yra silpnas. Bet silpni buvome visi. Nūn Starkus atskubėjo paprašyti ir jam išrišimo. Nežinau, ar jis pats buvo prašęs ar Starkus neprašomas pasiskubino šituo pasirūpinti. Žinojau tik, kad advokatas buvo giliai tikintis ir didžiavosi esąs vyskupo Cirtauto sesers sūnus. Šitai, prisimenu, man buvo staigmena. Apie tą vyskupą turėjau susidaręs labai šviesų atminimą. Kažkaip jį gretinau savo vaizduotėje su popiežiumi Pijum X. Jie

maždaug tuo pačiu laiku valdė ir mirė. Be to, jie abu giliai švelnios ir tylios dvasios. Gal šis palyginimas nėra tikslus istoriškai, bet įspūdžiai kartais sukuria žmonių vaizdą tokį.

Žinią, kad Kerpė yra Cirtauto giminaitis, patyriau antrąjį sekmadienį, po minėtos mūsų egzekucijos prie rąstagalių nešimo. Jis ją praėjo mažiau nukentėjęs, kaip kiti. Tačiau žmogui, turinčiam 53 metus, tai turėjo būti beviltiška. Prisimenu kaip šiandien, jiedu su prof. V. Jurgučiu sėdėjo asvo apačioj, o aš viršuj — savo lovoje. Jurgutis nusimovė marškinius ir rodė Kerpei savo nugarą. Kerpė patraukė pečiais, suraukė kaktą ir pasakė: "Jums daug teko".

Kerpė tą dieną buvo dar tylesnis, kaip paprastai. Visi prisimename vieną būdingą jo posakį, pasakytą tų baisių įvykių proga:

— O vis dėlto ir kacete yra gerų žmonių.

— Kaip tai? — nustebę jo paklausėm.

— Ne visi mus muša, o galėtų visi mušti.

Šitas posakis, matyt, buvo mūsų nuotaikoms apraminti. Vadinas, dar ne taip blogai, o galėtų blogiau būti.

Kerpės laikysena sukėlė manyje nuostabą, ir aš pradėjau jį kalbinti. Iš savo motinos daug ką buvo girdėjęs apie savo dėdę vyskupą.

— Gaila, kad mes dabar kacete, — pasakiau.

— Aš bandyčiau užrašinėti jūsų žinias. Taip maža mes žinom apie šį vyskupą, tik iš Adomo Jakšto monografijėlės "Draugijoje".

— Gaila. Bet, tur būt, jau mums neteks šito darbo dirbti. Bent man.

Jis šitai pasakė visišku ramumu. Stebino mane jo tonas, pilnas įsitikinimo dėl savo mirties čionai, ir kartu jo ramybė.

Jis buvo daug padaręs tėvynei: ėjęs įvairias administracines pareigas mūsų valstybės organizacijoje, buvęs teismuose ir ilgą laiką apskričių viršininku. Tėvynę jis mylėjo labai, ypač dabar — kenčiančią, nes ir jo paskutinis mirties patale žodis buvo: Lietuva...

IGNO BUDRIO BIČIULYSTĖ

Po tų visų mirčių — trijų iš eilės — prisimenu, ieškojau progos su kuo pasiguosti, lyg visa tai užmiršti. Į mano lovą (aš, laimei, gulėjau vienas) atėjo tada agronomas Budrys, buvęs toj pačioj palatoj, ir mudu bandėm kalbėti apie ką kita. Jis jautėsi gerai, tik jo kojos turėjo gilius piūvius. Gydytojai, radę flegmoną, padarė operaciją ir paliko žaizdoms pačioms užgyti. Senyvas žmogus (58 metų) buvo palyginti stiprus; įpratęs savo soduose daug dirbti su kastuvu, mažau buvo palaužtas kaceto darbų ir vargo. Kas rytas ir ligoninėje jis plovėsi šaltu vandeniu, bandė sportuoti, miklinti kojas, kad sužaloti raumenys nesurambėtų. Jis man pasigyrė parašęs laišką savo žmonai, nes apie tą laiką, beveik po mėnesio, jau buvo leista parašyti pirmuosius laiškus saviškiams. Ir jis vaizdavosi, kokį džiaugsmą patirs žmona ir du vaikai, Velykoms gavę iš tėvo pirmąją žinią. Jis laikė tai labai svarbiu dalyku, kai tuo pačiu laiku galėjo į Marijampolę ateiti žinia apie direktoriaus Masaičio mirtį ir labai išgąsdinti jo namiškius, kurie gyveno prie pat Marijampolės, Liepinų ūkyje. Kaip agronomas, jis turėjo mylėti savo žemę, dar labiau negu mes kiti — ūkininkų vaikai. Nebuvo man nuostabu, kai jis beveik entuziastingai kalbėjo apie savo žemę, ypač sodą bei šiltadaržius. Kiek ten geriausių kriaušių išaugindavo jo sodinti medeliai, kiek pomidorų, visų rūšių uogų.

— Kunige, būtinai turėsi kada nors aplankyti mane ir visko paragauti.

Manyje jis žadino viltį kada nors išeiti į laisvę. Bet aš galvojau:

— Jis pats tikrai dar pamatys savo sodus ir vaikus. Jis turi juos pamatyti, nes tuo tiki ir to giliai trokšta.

Mūsų kalba nukrypo nuo Marijampolės į į Kurklius, mano gimtinę vietą. Pasirodo, ten buvo nutekėjusi jo sesuo už Klemenso Graužinio, buvusio Seimo nario. Nežiūrint liūdno likimo, kuris palietė jo sesers šeimą (vyras prieš pat karą buvo nutrenktas perkūno, o ji su trimis vaikais bolševikų išvežta į Sibirą), jis kalbėjo gana linksmai, liesdamas ankstyvesnius jos šeimos gyvenimo įvykius. Ir čia jis man pažadino brangius Kurklių prisiminimus. Matydavau Graužinius kas sekmadienį bažnyčioje, klūpančius klaupkose už grotelių. Tie neužmirštami kuklūs Kurklių bažnytėlės vitražai negailėdavo per sumą pažerti spalvingų spindulių į mūsų tarpą, nes kaip tik kitoje pusėj, klaupkose klūpodavome klierikai, Parvykę atostogų. Viskas šitame jo pasakojime man prisiminė: primicijos, motina, kuri prieš pat areštą mirė, o už vis bažnyčia, kaip tik šiandien, didįjį trečiadienį, puošiama eglaitėmis Kristaus karstui.

Kasdien Budrys ateidavo valandai ar keletai į mano lovą. Didįjį Šeštadienį jis nebetęsė savo pasakojimų apie namus, bet paprašė išklausyti jį išpažinties. Taip jau būdavę, kad tos dienos vakarą jis eidavęs į Marijampolę atlikti velykinės. Jis gyveno vis dar tuo ritmu, bent dvasioje, kuris jam liko iš laisvės dienų. Ir man buvo džiugu klausyti nūnai išpažinties ne mirštančiojo, bet gyventi dar norinčio ir tuo tvirtai tikinčio. Visoj ligšiolinėj nuotaikoj jis sudarė išimtį, kuri priminė normalių Velykų artėjimą.

VELYKINĖ LENKŲ IŠPAŽINTIS

Savo lovų kaimynams lenkams Budrys pasigyrė, kad šiandien galėjęs atlikti išpažintį. Šiems turėjo būti netikėtumas, nes keliose lovose pradėjo kilti galvos ir nepažįstamos akys smeigtis į mane. Per keletą valandų žinia, matyt, nubangavo per visas lovas ligi mano kaimyno ligonio, kuris mane prakalbino ir pasisakė turįs Lenkijoje brolį taip pat kunigą.

Vakarop palatos Kapo, vadinamas Franeku, demonstratyviai puošėsi ir sakėsi eisiąs į Kapų balių prie stiklelio praleisti šventosios nakties. Jis buvo cinikas ir žiaurus žmogus, dėl to niekas nesistebėjo jo apgailestavimu, kad tame baliuje trūksta moterų. Kad jie girtuokliaus, tuo niekas

nesistebėjo, nes ligoninės vaistinėje buvo spirito, o be to, senieji Kapos turėjo ryšių su "užmiesčiu" ir gaudavo parsigabenti papildomų gėrimų. Tačiau Franeko išėjimas mums buvo geras. Palatoje užviešpatavo ramybė ir tyla. Visi gulėjo savo lovose, tačiau, atrodo, niekas dar nemiegojo. Šviesioji lempa buvo užgesinta, ir degė tik signalinė mėlyna, kuri likdavo per visą naktį.

Vienas iš besveikstančių ir kitiems ligoniams patarnaujančių jaunų lenkų prisinešė prie mano lovos taburetę (mano lova kaip tik buvo antrame aukšte) ir tylomis paklausė, ar negalėtų atlikti išpažinties. Kai sutikau, jis, nueidamas, dar paklausė, ar negalėtų tai padaryti ir dar vienas kitas jo draugų. Mane jaudino jo prašymas ir ši miela žinia.

Aš negaliu užmiršti tos prieblandos, kurioje žmonės vienas po kito ėjo prie mano lovos, pasilipo ant taburetės, pasisvėrė ant narų briaunos ir, man ranka atsirėmus į pagalvį, kad kitiems nekristų perdaug į akis, atlikinėjo išpažintį. Graudino mane ne tiek jų nuodėmės, kiek jų pačių ašaros, tur būt, dėl tų visų neįprastų išpažinčiai aplinkybių, dėl to užplūstančio tėvynės ir savų bažnyčių prisiminimo, to sunaikinimo, kuriame štai atranda dar dvasinę palaimą. Aš dusau, nes mano sunkiai veikianti širdis turėjo pakelti jautrią mano tikėjimo brolių naštą. Bet kartu aš buvau laimingas, gal nemažiau už juos, galėdamas Bažnyčios man duotus įgaliojimus pritaikyti šiose Dievo malonės labiausiai reikalingose aplinkybėse.

Kai kurie ligonys dar vaitojo, kiti atviromis burnomis kvėpuodami miegojo ir knarkė, o mano penitentų eilė vis dar nesibaigė. Ir nežinau, tur būt, apie vidunakti budėjęs patarnautojas, kuris pirmasis buvo prašęs išpažinties, man atnešė riekelę duonos, kurią jis sau, matyt, buvo sutaupęs, ir padavė man, padėkodamas visų lenkų draugų vardu už dvasinį patarnavimą. Aišku, ši dovana man buvo pati brangiausia, nes ji iš alkano ir alkanam duodama. Perlaužiau ją pusiau ir grąžinau jam antrąją pusę. Nenorėjo priimti, sakėsi šiandien nesąs taip alkanas, bet mano prašomas nusileido.

PRISIKĖLIMO DOVANA

Saldžiu, pavargusio ir laimingojo miegu užmigau. Ir man atrodė, kad sapnuoju angelų chorą artėjantį į mūsų palatą. Taip norėjau prabusti, kad pilnai jį išgirsčiau, bet nuovargis, matyt, buvo didesnis už mano norą. Jutau, kaip tas dieviškas choras sodriais balsais ir jautriais smuikų tonais vis artėja prie mūsų. Tik vienu metu pats nejutau atsisėdęs lovoje ir matęs prieblandoje tą chorą. Tikrai tai nebuvo sapnas. Būrys kalinių lenkų, ukrainiečių ir čekų traukė velykinę giesmę, visai panašią į mūsų, su triskartiniu aleliuja, o jiems pritarė keletas smuikų. Jie dar prieš saulei patekant pradėjo kelionę iš palatos į palatą, pranešdami velykinį džiaugsmą. Tada, mačiau, sukilo ir visi ligonys, atsisėdo lovoje, ir nežinau, ką jie išgyveno šitos staigmenos užklupti. Aš pats nesulaikiau ašarų — susiliejančių su džiaugsmu ir kančia kartu.

Po to choras vis tilo. Aš vėl užmigau, ir kai atsikėliau, Franekas parėjo visas girtas, pripuolė prie vienos lovos ir ėmė kolioti ligonį, kad jis dar nekyla iš lovos. Jis nepastebėjo, kad šis buvo miręs prisikėlimo naktį. Greit jis įsakė patarnautojams išrašyti mirusiajam numerį ant krūtinės ir išnešti į lavoninę. Pats gi dribo į lovą ir užmigo. Naujai, kaip tik šventai dienai, vėl buvo užtikrinta ramybė.

Tą rytą lenkai patarnautojai man davė dvigubą riekelę duonos, o mano kaimynas, kurs sakėsi turįs brolį kunigą, vienintelį gautą siuntinėlyje virtą kiaušinį padalinęs į keletą dalių, vieną ir man perdavė, kad tai primintų laisvės dienų Velykas. Vieną kiaušinio dalį gavo, be kitų, ir agronomas Budrys, išdavęs jiems kunigo paslaptį. Aš pastebėjau, kad Budrys po to susidraugavo su lenkais, nes jam, gerai mokančiam jų kalbą, tai dar lengviau turėjo būti. Lenkų draugystė jam itin turėjo būt svarbi, nes jis galėjo ilgiau palikti ligoninėje ir būti geriau prižiūrimas. Lenkai buvo beveik visi gydytojai, lenkai sanitarai ir prižiūrėtojai. Kiekvienas jų prielankumas ar neprielankumas reiškė čionai išgelbėjimą ar prapultį.

VĖL PRIE DARBŲ

Kai trečią dieną po Velykų, balandžio 27-tą, atėjo gydytojų komisija tikrinti ligonių, aš buvau rastas esąs geros sveikatos, nes tą dieną pirmą kartą nebeturėjau karščio. Mane išrašė iš ligoninės; net dr. A. Starkus nieko negalėjo padėti, norėjo mane ilgiau palaikyti, kad truputį atsigaučiau. Aš pavydėjau Budriui, kad jis dar lieka. O likęs, jis užsikrėtė šiltine ir ten mirė.

Gavau naujus civilinius, kažkeno jau dėvėtus rūbus, kareivišką švarkutį su lietuvišku vyčiu paženklintomis sagomis (matyt, lietuvio kario, kurs čia prieš mus mirė). Pasirodo, tą dieną buvo išrašytas iš ligonių ir pulk. Juozas Narakas, buvęs savu laiku aviacijos štabo viršininkas. Patekome į 6-tą bloką, bet lovų negavome. Tą naktį mudu gulėjome ant grindų "Tagesraume". Mane ėmė krėsti šaltis, ir aš glaudžiausi prie pulkininko, kad bent kiek galėčiau atšilti ir užmigti. Rytą, balandžio 28-tą, vėl prie pompos statybos, pas tą patį Kapo Jenickį. Turėjau vežioti smėlį.

Sutikau kun. A Lipniūną, kurio 10 dienų nebuvau matęs. Man pasidarė baugu: jis atrodė visai sudžiūvęs, kaip šešėlis, vos vilko kojas. Draugai sulaikė jį nuo vagonėlių stūmimo ir pavedė jam valyti smėliu užneštus bėgius. Tai buvo pats lengviausias darbas. Man teko šalia kitų stumti vagonėlius. Smėlio krūvos buvo palei plentą apie kilometrą atstu nuo statybos vietos, į kurią reikėjo jį gabenti. Blogiausia buvo vagonėli, nors tuščią, užstumti prieš kalnelį ties komendantūros rūmais ir nuleisti pilną. Mačiau, kad ir mano

jėgos ne ką didesnės už tų, kurie ligi šiol darbą tęsė.

Baisus kontrastas vaidenosi prieš akis, matant komendantūros puošnumą ir prabangą, o ypač paties komendanto Hoppės vilą. Saulutė jau buvo paženklinusi kiemą atbundančiu žalumu, ir keletas kalinių triūsė sodelyje, valydami takus ir grėbdami žolę. Kažkas iš mūsų pasakė, kad laimingi tie draugai, kurie ten dirba, nes ponia Hoppe išnešanti jiems duonos: nesanti ji iš tų blogų vokiečių, kurie kalinius laiko gyvuliais.

Kiekvieną kartą grįžtant mūsų vagonėliams prie statybos, traukdavosi nuo bėgių į šalį kunigas Lipniūnas. Aš bandžiau jį prakalbinti, jis pasižiūrėdavo, bandydavo prasišypsoti, bet mačiau, kaip tai jam nevyksta. Pietų pertraukos metu pamatęs mane Rapolas Mackonis, Vilniaus lietuvių laikraščio buvęs redaktorius, man palingavo galvą ir pasakė: "Su Alfonsu blogai. Matei, kaip jis atrodo." Rapolas mokėjo dirbti akimis, o be to, kaip vilnietis ir lenkų kalbą mokąs, greit rado stiprių pažinčių iš lenkų. Jis man atrodė beveik nepasikeitęs į blogąją pusę. Iš tolo mačiau ir adv. Mečį Kriaučiūną, tada dirbusį prie daržų, ir patyriau, kad jiems, deja, ne tik nelengviau einasi, bet dar blogiau. Kapo lenkas Guzowskis esąs geras, bet darbas — nešioti žemes ir vandenį reikalaująs daug jėgų. Kriaučiūnas nebeturėjo tų krauju trykštančių veidų ir buvo sukumpęs, į pečius įlindęs, kaip tikras senis, nors turėjo trisdešimt trejus metus.

Po pietų vėl turėjau stumti vagonėlius į kalną ir pakalnėn. Su kiekvienu žygiu darėsi vis sunkiau kojose ir krūtinėje. Atmoviau kelnes — pasitikrinau — kojos vėl darosi basliais. Tinstu per nauja. Šitas faktas buvo nemalonus, širdis pernelyg ėmė virpėti.

Draugai rado būdą mane bent iki vakaro pagloboti. Jie paėmė mane nuo vagonėlių pas save prie statybos darbų. Jau buvo išaugę aplink naujai statomą stovyklą sargybų bokštai, bet juose dar niekas nėjo sargybų. Ten draugai eidami pietų dėdavo savo kastuvus apsaugai. "Eik ten ir būk," — pasakė dr. A. Kučinskas. "Mes žiūrėsim, kad kas tavęs neužkluptų. Išgirdęs švilptelėjimą, išeik su kastuvais rankose ir nešk mums juos".

Taip sulaukiau pilno sutinimo, koks buvo prieš dešimt dienų, bet ačiū Dievui — ir vakaro. Draugų už pažastų velkamas, parėjau į stovyklą. Iki puskarininkis Chemnitz atėjo priimti vakarinio patikrinimo, sėdėjau ant žemės ir, laimei, už tai manęs niekas nemušė.

UŽMIRŠTA STOTELĖ

KAZYS VESELKA

Tu nežinai, kad aš lyg užmiršta stotelė,
Kur žiburiai užgesę, ieškai rymo lyg sapne,
Kur metų metai plaukdami lėnai pro šalį
Niekad skardaus sirenų klyksmo neatneš.

Ir traukiniai nesikėsins į gūdžią rimtį,
Ir niekas alpstančios ramybės neišdrįs pažeist.
Ir bus ramu, ramu, nes mano visos mintys,
Tarsi sulaužyti pasenę garvežiai,

Kurių draugų šauksmai nebejstengs išjudint
Ir tolių ilgesiu jų sąnarių sunkių uždegt.
Ir tik rudens lietus, tik drėgnos, nykios rūdys
Tamsiais vidurnakčiais graudžiai graudžiai kuždės:

Kad kažkada, lyg žvaigždės tolimos ir blausios,
Viliojo akys pilnos liūdesio graudaus,
Ir kaip paskui aš klysdamas į jas veržiausi,
Ir kaip staiga jų nebetekęs supratau:

Kad būsiu vienišas lyg užmiršta stotelė,
Kur žiburiai užgesę, ieškai rymo lyg sapne.
Kur metų metai plaukdami lėnai pro šalį
Beprasmiškai jaunystės džiaugsmą nusineš.

INTELEKTUALINĖS SROVĖS PRANCŪZIJOJE

R. P. JEAN DANIELOU, S. J.

Gyvosios prancūzų minties jėgos, kurios karo metu negalėjo laisvai pasireikšti, o vėliau, atgavus laisvę, besirinkdamos kryptį svyravo, pastaruoju laiku įgauna aiškų pavidalą. Norėdami pagauti tų jėgų formavimosi momentą, nuvokiame didelius sunkumus, kurių neišvengiamai turėsime užtikti, imdamiesi tokio darbo. Laikotarpyje, į kurį žengiame, vyks prasidedąs šiuo metu dialogas. Naujosios Prancūzijos statybos galimybės priklausys nuo to dialogo kokybės: jis gali būti išlaikytas lojalios draugiškos konfrontacijos, arba — žiaurios dvikovos forma. Šioje vietoje neturiu noro brėžti Prancūzijos intelektualinio žemėlapio. Aš čia kalbėsiu tik apie gyvybingiausius ir — mano manymu — turtingiausius jo plotus. Teks nutylėti veikalus, kurių įtaka jau priklauso praeičiai (Valery, Claudel, Gide). Mes domėsimės tik intelektualinėmis srovėmis. Paliksime nuošalėje taip pat vieną iš būdingiausių mūsų laikų kūrybos apraiškų — poeziją. Ją liesime tik tiek, kiek tai siesis su ideologinėmis problemomis.

Tai paaiškinęs, norėčiau aktyviausias ir įžymiausias asmenybes suskirstyti mokyklomis. Bet čia tuoj užtinku kliūtį. Tokį paskirstymą galima pravesti pagal du kriterijus. Tai priklausys nuo to, kam mes skirsime daugiau dėmesio: minties giminystei, ar metafizinei priklausomybei. Remiantis intelektualinės giminystės principu, toje pačioje egzistencialistų šeimoje turėtume patalpinti Gabriel Marcel ir Jean Paul Sartre, bet aš nesu tikras, ar juos jungia taikios moterystės ryšys. Iš kitos pusės — evoliucionistinio tikėjimo plotmėje turėtų vienas šalia antro atsistoti Langevin ir spiritualistas T. Teilhard de Chardin. Tėvai Fessard ir Kojeve remiasi Hegelio-Markso dialektika, bet prieina priešingų išvadų.

Mano manymu, laisvai pasirenkamas tikėjimas yra svarbesnis už minties formas. Todėl Gabriel Marcel bus artimesnis tėvui Teilhardui negu Sartre'ui. Taigi grupuosiu intelektus pagal jų metafizinius pasirinkimus.

Norėčiau tačiau pastebėti, kad visa tai mūsų neįgalioja pamiršti vieno svarbaus fakto. Visos šių dienų srovės turi ir materialistinį ir spiritualistinį veidą. Statyti vieną priešais antrą kaip visiškai sau priešingus mokslinį materializmą ir krikščioniškąjį spiritualizmą būtų gal daugiau negu klaidinga. Tai mums paaiškins dvigubą traukimą, kurs yra užvaldęs visus, apie kuriuos mes šiame straipsnyje kalbėsime. Mums taip pat paaiškės išplaukiąs iš to dvigubo traukimo painus neryžtingumas, kurį pastebime rašytojų veikloje, jų raštuose ir spaudoje. Kiekvienas jų jaučiasi priklausąs tiems, su kuriais jį jungia bendri intelektualiniai polinkiai, o taip pat ir tiems, su kuriais išpažįsta tą patį tikėjimą. Šis įtakų kryžiavimasis kelia savotišką sąmyšį, bet, iš kitos pusės, žymiai prisideda prie bičiulystės ryšių palaikymo ir neprileidžia prie užimtų intelektualinių postų sustingimo.

*

Kalbant apie tai, kas gal ir nėra svarbiausia, bet užima, be abejonės, daugiausia vietos, reiktų sustoti prie marksizmo. Marksizmas šiandien yra gyva racionalizmo forma. Jis buria įvairių grupių ir rūšių intelektus, išpažįstančius tikėjimą į žmonijos pažangą, kurios vieninteliais motorais esą mokslas ir protas. Šis optimizmas jį nuteikia priešiškai egzistencializmo (ateistinis egzistencializmas yra ne kas kita kaip racionalistinė depresija) ir krikščionybės atžvilgiu. Jis taip tikrai pasitiki protu, kad net mėgina neprileisti jokios paslapties. Reikia pridurti, kad glaudžiame ryšyje tarp doktrinalinio marksizmo ir politinio komunizmo visa eilė nekritiškų intelektų, pasiduodančių idėjos utilitarinei įtakai, o ne absoliutinei tiesai, mato galingą jėgą, nors ji būtų tik išviršinė.

Iš visų tų grupių, kurias marksizmas stengiasi apie save suburti, visų pirma tenka paminėti mokslo racionalistus. Jie yra ištikimi devynioliktojo šimtmečio mokslininkų tezėms. Noriu atkreipti dėmesį į tai, kad, atsižvelgdamas į žmonijos civilizacijos reikalą, aš visiškai nenorėčiau mažinti mokslo ir jo pažangos reikšmės bei ignoruoti tokius žmones kaip Joliot-Curie ir Langevin. Bet esu taip pat priverstas tvirtinti, kad būnant dideliu mokslininku galima turėti trumpą žvilgsnį filosofijos srity. Racionalizmas yra filosofinė pozicija, kuri nieko bendra neturi su tikruoju mokslu. Man nepaprastai gaila, kad toks didelis dalykas, kaip "La Nouvelle Encyclopedie", galėjęs virsti mokslo paminklu — remiasi praskambėjusiu materializmu, kaip ir jo aštuonioliktojo šimtmečio pirmatakas.

Šią materialistinę dvasią matome atstovingiausiame tos grupės organe — "La Pensee" — 1939 m. įsteigtame komunistinės leidyklos Editions Sociales Internationales. 1940 m. šio žurnalo leidimas buvo sustabdytas, o karui pasibaigus, vėl atnaujintas, tik šiuo kartu daug platesne apimtimi ir forma. Jo vedėjų komitetui priklauso Paul Langevin, Joliot-Curie, Henry Wallon, Georges Cogniot ir Georges Teissier. Kai kurie mokslo ir literatūros straipsniai pasitaiko jame gana įdomūs, visuma tačiau yra blanki ir pasižymi žurnalą pažeminančiu konformizmu. Pav., Voltaire yra garbinamas kaip filosofas, kurį Sov. Sąjunga laiko vienu iš savo tėvų-įkvėpėjų. Ana-

tole France esąs didelis žmogus, kurį redakcijos sekretorius Rene Maublanc ypatingai garbina (jo ankstesnieji raštai apie marksizmą mums leido iš jo tikėtis daug daugiau). Pasisakysime atvirai: tai, kad politinis konformizmas iki tokio laipsnio gali kraipyti faktus ir pažiūras, yra tikrai apverktinas. Ką gi mes pasakytume, jeigu katalikai vieną gražią dieną paskelbtų "atradę" Paul Bourget, kuris gal yra vertas Anatole France?

Ši grupė skleidžia savo įtaką universitete. Mes čia turėjome progos stebėti kaip, tartum atsitiktinai, buvo švenčiamos Voltaire, Lamarcko ir A. France sukaktys. Šios grupės vyrai remia taip pat mokslo reformos projektą. Tuo jie rodo savo kilnų susirūpinimą mokslo ir technikos studijų raida. Bet jie atmeta humanistinę kultūrą. Tai eina iš materialistinio prietaro, nepripažįstančio domėjimosi mokslu apie žmogų (svarbiausias humanistinės kultūros postulatas), ir pirmon vieton stato gamtos mokslus ir gamtos užvaldymo problemą. Tai yra tikras vertybių iškreipimas. Šios idėjos yra platinamos pradžios mokytojų tarpe per "Ecole laique" skiltis (mokytojų sąjungos organas), kur pastoviai rašinėja Rene Maublanc.

Šalia šios racionalistinės srovės, kuri tik tuo giminiuojasi su marksizmu, kad pastarasis yra gyviausia racionalizmo forma, turime taip pat jaunųjų intelektualų grupę. Tai racionalistams gimininga tikrieji marksininkai, pasistatę sau uždavinį taikyti dialektinį materializmą visose mokslino darbo srityse: moksle, literatūroje, filosofijoje, mene. Prieš dvidešimtį metų (Sorbonoje) aš buvau tos grupės formavimosi liudininku. Jos organą "Philosophie" redagavo tuomet Pierre Morhauge. Jame rašė Politzer, Lefebre, Friedmann ir kiti. Ši grupė pasižymi daug didesniu gyvybingumu ir, kai kuriais atžvilgiais, platesniais horizontais. Jungdami mintį su revoliucine veikla, daugumas jos narių dalyvavo pasipriešinimo sąjūdyje, kas jų gretas žymiai praretino. Aukų tarpe paminėtinas „Revue de psychologie concrete" autorius Georges Politzer ir "Les origines de la Religion" autorius Charles Heinchelain (Lucien Henry), kuris žuvo vadovaudamas vienam iš rezistencijos dalinių. Iš išlikusiųjų paminėtinas Sorbonos universiteto profesorius, "Biologie et Marxism" autorius Marcel Prenant ir Georges Friedmann. Pastarojo "La crise du Progres" yra dėmesio vertas mėginimas suformuluoti marksistinį humanizmą. Paminėtini taip pat — Lefebre ir Gutermann, išleidę Hegelio "Les Morceaux choisis". Visuose juose, šalia komunizmo, turinčio politinio makevializmo prieskonių, pastebime taip pat nuoširdų mėginimą pagilinti marksistinę mintį.

Marksistinės minties formų galėtume nurodyti ir daugiau, bet pasitenkinsime tomis, kurias paminėjome. Neminėsiu čia tos gausybės rašytojų, žurnalistų ir poetų, dažnai turinčių tikrai didelį talentą, pav., Louis Aragon, kurį komunizmas patraukė savo turtingu mišiniu, destrukcijos dvasia ir galimybėmis patenkinti kai kurias ambicijas. Jų pavardes užtinkame vartydami tokius savaitraščius, kaip "Les Lettres Francaises", kur marksizmas yra savotiška vėliava, dengianti doktrinos trūkumus. Autentiškojo marksizmo formą randame pas atkaklų "Action" kovotoją Pierre Herve. Jis marksizmą naudoja kaip revoliucinį metodą, prisiimdamas visas jo pasėkas. Jo tikslas — visuomeninių klasių panaikinimas. Galima su juo nesutikti, bet reikia pripažinti, kad Herve yra nuoširdus. Jo straipsniai daro gero įspūdžio ir išskiria jį kasdieninėje partijos literatūroje.

*

Šalia komunizmo, kurs jau priklauso praeičiai, gyvybingiausia gal prancūzų minties išraiška yra egzistencializmas.

Visa, kas šiandien turi kokios nors reikšmės ir svarbos kūrybos srityje — rašė savo metu Roger Secretain puikiame straipsnyje, įdėtame "Esprit" — turi savo šaltinį tragiškame humanizme. Liberalizmas ir marksizmas buvo pralenkti. Kierkegaardo dvasios karta, kurios krikštatėvis yra Kafka, o dėdukas Nietzsche, šiandien atsidūrė konkrečių uždavinių akivaizdoje. Neprasilenkdami su tiesa, galėtume kalbėti apie egzistencializmą kaip apie politinį judėjimą. Galėtume taip pat įrodyti, kad ryšys tarp "Mythe de Sisyphe" ir "Combat" grupės nėra nei paradoksalus nei atsitiktinis.

Marksistiniam optimizmui, pagal kurį gamtos ir visuomenės jėgos dirba žmogaus naudai, egzistencializmas priešpastato laikus, kuriuos gyvenam, ir tvirtina pasaulio absurdiškumą. Krikščionims pasaulis, jeigu jau ne absurdiškumo, tai bent netvarkos afirmacija, turi gimtosios nuodėmės dogmos aspektą, surištą su Atpirkimo paslaptimi. Ateistai gi mato joje visai ką kita. Juo toji afirmacija yra nepastovesnė, tuo didesnės reikšmės įgyja žmogaus gyvenimas. Netikėdami jokia religine tiesa — tuo jie yra artimi marksininkams — šios grupės rašytojai pasižymi tik dideliu jautrumu žmogaus laisvės klausimui ir pamėgimu svarstyti moralines problemas. Šios dvi žymės juos priartina prie krikščionybės.

Tolimųjų egzistencializmo šaltinių reiktų ieškoti danų filosofijoje, Kierkegaarde (1813—1855). Jis, tiesa, nebuvo ateistas. Jis savo veikaluose vaizduoja radikalią pasaulio netvarką ir žmogaus nepajėgumą apforminti ją kokiu nors tikslingumu. Iš visa to jis daro išvadą, kad išsigelbėti galima einant tikėjimo keliu. Bet mokiniai jo palikimą pakreipė kita linkme. Vieni (Max Scheler, Karl Barth, Gabriel Marcel) liko ištikimi mokytojo religinei minčiai, kiti gi, su vokiečių filosofu Heideggeriu priešaky, pasisavino tik neigiamąją Kierkegaardo minties pusę — pasaulio netvarkos teigimą, atmesdami pozityviąją — Dievo afirmaciją tikėjimo keliu. Heideggerio pasaulis yra absoliučiai absurdiškas, ir iš to absurdo nėra jam jokios išsigelbėjimo priemonės. Žmogus savo garbę galįs išgelbėti, pripažindamas šį pasaulio absurdiškumą, atmesdamas

visas iliuzijas bei paguodos mėginimus, kuriais silpni žmonės, save apsigaudinėdami, stengiasi sušvelninti likimo beviltiškumą. Žmogus savo didybę turi įrodyti, atsistodamas veidu į absurdą ir pavadindamas jį savo vardu. Ši tragiška filosofija nuoširdžiuose žmonėse turi tam tikrų didybės žymių. Kitiems gi ji yra tik poza. Todėl sunku atskirti apsukriuosius nuo tų, kurie yra pagauti tikro, nemeluoto siaubo.

Atstovingiausias šios grupės rašytojas yra Jean Paul Sartre. Tai talentingas filosofas, romanistas, dramaturgas ir publicistas, Ecole Normale mokinys, vėliau — filosofijos profesorius. Jo filosofijos debiutas buvo sukėlęs didelį skandalą. Savo veikale "L'Etre et le Neant" pradedant būvio definicija, Sartre žmogaus laisvę ir visą dvasinę tikrovę priveda prie pilno paneigimo. Savo filosofinę mintį pravesdamas dramose ("Les Mouches" ir "Huit-clos"), jis mums parodo, kaip žmogus išsiveržia iš primityvaus indeterminacijos stovio — Kierkegaardo "nekaltybės stovio" atspindžio — per nuodėmę ir nusikaltimą. Išsiveržimas iš indeterminacijos reiškia susidūrimą su artimu. Toks susidūrimas veda prie artimojo likvidavimo. Išryškindamas Kierkegaardišką subjektyvizmo supratimą, Sartre rodo mums žmogiškojo aš afirmaciją, reikalaujančią degraduoti artimąjį iki daikto vertės. Sartre paskutinio žodžio dar nėra pasakęs. Galime tačiau jau dabar jam prikišti, kad jis žmonių santykių problemą sprendžia gana prastai.

Georges Bataille 1944 m. parašė veikalą — "L'experience interieure". Tai nerimo kankinama siela, ištroškusi pasinerti mistinėje ekstazėje — šv. Jono nuo Kryžiaus etapuose — be tikėjimo ir krikščioniškosios tikrovės. Būdamas agnostikas (kaip ir Sartre), jis nesiryžta vaduotis iš sielvarto pančių religinės dvasios ir šventosios palaimos pagalba, bet stengiasi išlikti beviltiškai tragiškas ir nepripažįsta gyvojo Dievo. Visa tai jo veikalą nupalvina sunkiu piktžodžiavimu ir šventvagiška dvasia. Tuo jis mums primena Nietzschę. Jam jis yra pašventęs naują savo veikalą — "Sur Nietzsche", kuriame skelbia vertybių perkainojimą: tai, ką mes vadiname nuodėmės jausmu, iškyla prieš mus silpnumo valandoje, kai mūsų gyvybinis atsparumas palūžta. Viršūnių mes pasiekiame tokiais pakilimo momentais, kada joks energijos perteklius ir jo panaudojimas neatrodo mums baustinas, nors jis būtų ir nusikaltimu atžymėtas. Šis drąsus dionizško kvaitulio šūkis niūriai skamba baisiai tuščiame nūdienos pasaulyje.

Paminėtini čia taip pat "Aminadabo" ir literatūros kritikos veikalo "Faux-pas" autorius Maurice Blanchot, "La poesie et le sacre" autorius Jules Monnerot ir "Humanisme et Terreur" autorius Merleau-Ponty. Plačiau teks sustoti tik prie Alberto Camus, kuris paskutiniuoju laiku užsirekomendavo kaip viena iš charakteringiausių literatūros asmenybių. Šis buvęs Alžyro žurnalistas, reikalo vedamas, priartėjo prie filosofijos vidinio pasigilinimo. Dar prieš karą jis buvo parašęs kelias knygas, kurios knygynų lentynose pasirodė tik karui pasibaigus: egzistencializmo klausimui pašvęstą — "Le Mythe de Sisyphe", scenos veikalus "Le malentendu" ir "Caligula", romanus — "L'Etranger" ir "La Peste". Jam yra būdingas didelis kuklumas ir intelektualinis padorumas, jis vengia griežtų tvirtinimų ir nepribrendusių vilčių. Camus atidžiu žvilgsniu seka jį supančią tikrovę ir nemėgsta pozos. Jeigu kituose rašytojuose šis atidus žvilgsnis turi abejingumo ir cinizmo žymių bei sukelia pasitenkinimą, stebint pasaulio netvarką, tai Camus žvilgsnį lydi simpatijos žmogui jausmas. Pasmerktame sielvartui pasaulyje vienintelis priimtinas žmogaus uždavinys turėtų būti būrimas apie save bičiulių ir prisidėjimas prie to, kad bent dalis to pasaulio, nors ir neilgam laikui, būtų labiau apgyvendinta. Camus radikalus metafizinis skepticizmas yra suištas su tam tikros moralinės švaros postulatais.

Tuo metu, kai daugelis rašytojų vikriai išnaudojo savo pavėluotą dalyvavimą pasipriešinimo judėjime, Camus nuo pradžios stovėjo drąsiai pavojų akivaizdoje. Drauge su Frenay ir kitais jis vedė slaptąjį "Combat". Jis ilgą laiką buvo šio leidinio vyriausiuoju leidėju ir jo intelektualinio rūbo autorium. Kritiškai, kietai, kartais net neteisingai nusiteikęs, Camus griežtai atsisako nusilenkti prieš bet kurį totalitarizmą. Mūsų laikais, kada taip daug intelektualų koketuoja su komunizmu, kada susidaro įspūdis, kad svarbiausias dalykas, kuriuo jie rūpinasi ir jaudinasi, yra baimė būti pavadintiems antikomunistų vardu, Camus nenuolaidumas yra tikrai dėmesio vertas ir kilnus.

*

Priešais racionalistinį marksininkų optimizmą pastatydama gilų nuodėmės pajautimą, o priešais egzistencialistų pesimizmą — išganymo Kristuje tikėjimą, krikščioniškoji mintis šiandien svyruoja tarp dviejų priešingų jėgų. Iš vienos pusės ji žino, kad krikščioniškasis pašaukimas yra transcendentinis santykyje į visas žemiškąsias civilizacijas, ir kad jo uždavinys yra teisti pasaulį Dievo vardu: tai glūdi visos profetinės ir eschatologinės krypties pagrinde, kurią atstovauja Barth, Bernanos, Dostojevskis, Leon Bloy. Aišku taip pat, kad krikščionybės uždavinys yra įsijungti į minties ir civilizacijos istorinį judėjimą ir vesti jį prie žmogaus dvasinių tikslų pasiekimo. Ryšių nutraukimas ar sutvirtinimas — štai klausimai, į kuriuos krikščionys turi atsakyti ieškodami to, ką Mounier pavadino "tašku, kuriame eschatologinis protas ir humanistiniai siekiai susiduria" ("Les catholiques et la politique" — Esprit, 1945).

Šis skilimas ryškiau pastebimas pavienių žmonių vidiniame pasaulyje, o ne tarp dviejų krikščionybės lagerių. Mėgindami priskirti kurį nors rašytoją vienai iš tų kategorijų, visuomet susiduriam su klausimu, kuriai jo priklausomybė galėtų būti tikresnė. Niekas gal nėra taip aktyviai užsiangažavęs tiesioginėje akcijoje kaip au-

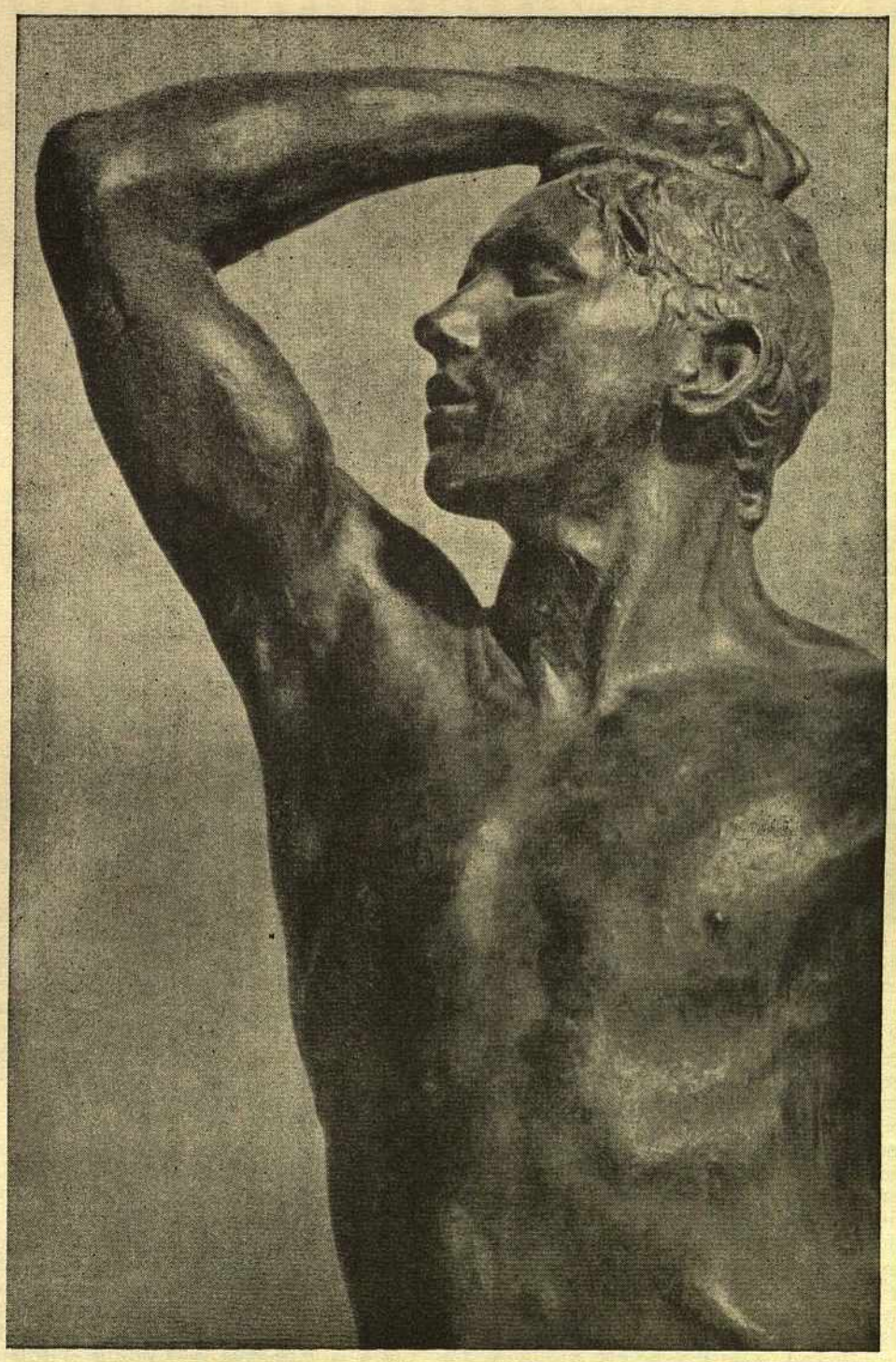

A. RODIN

ŽALVARIO AMŽIUS

tentiškieji Leon Bloy mokiniai Fumet ir Jacques Maritain. Gi Marcel Morie, anksčiau ieškojęs marksistinio humanizmo, šiandien pasuko eschatologine kryptimi. Tėvas de Lubac, kuris dar taip neseniai buvo vienas iš krikščioniškojo socializmo apaštalų, šiandien vis daugiau dėmesio kreipia į religiją ir eschatologiją, nors ir toliau lieka nepaprastai jautrus tikrovės diktuojamiems dvasios reikalams.

Šios mano įžangos tikslas buvo parodyti arbitralinės klasifikacijos pavojingumą. Norėčiau pabrėžti, kad krikščioniškoji mintis plaukia dviem galingom srovėm, kurios savotiškai atitinka tas kryptis, kurias pastebėjome areliginėje mintyje. Vieną iš jų Jean Lacroix "Esprit" pavadino "humanistiniu socializmu". Neturėtume užmiršti, kad mąstantysis krikščioniškasis elitas sutinka su būtinybe pravesti ekonomines ir socialines reformas ir patenkinti teisėtus reikalavimus darbininkijos, kuri, Mgr. Saliege žodžiais tariant, yra pilnai subrendus. Tačiau šis elitas nesutinka stabmeldiškai garbinti visuomenės ir mano reformas pravesti žmonių asmeninei naudai. Šiai srovei priklausą žmonės pagrindiniuose dalykuose yra vienminčiai. Vidinė kova, kurios išraišką turėjome progos sekti, kad ir Jean Lacroix pastabose, paskelbtose "Esprit", neturėtų daryti klaidinančio įspūdžio.

Humanistiniame socializme esama kelių dvasinių krypčių. Pirmoji bus — krikščioniškoji demokratija, kurios intelektualiniai pirmatakai yra Marc Sangnier ir Maurice Blondel'). Ji gražiai pasirodė pasipriešinimo judėjime, o jos žymieji atstovai Bidault, Teitgen, Gay ir kiti, atgavus laisvę, suvaidino žymią rolę tautos gyvenime. Jos eilėse matome daug rašytojų, žurnalistų, profesorių, pav., Vignaux, Bidault, Hours, Archambault ir kt. Jie spiečiasi aplink savaitraštį "Aube" ir mėnraštį "Politique". Glaudžiai susijusi su tam tikra socialine ir krikščioniška visuomenės koncepcija ir nepaprastai drąsi politinėje kovoje, krikščioniškoji demokratija nepasižymi tačiau minties agresyvumu. Tai mums paaiškins faktą, kodėl ji neranda platesnio atgarsio intelektualinio elito tarpe.

Visos intelektualinio elito simpatijos yra "Esprit" personalizmo pusėje. Šios mokyklos vadas yra Emmanuel Mounier (šiemet mirė. Red.). Aplink šį mėnraštį susibūrusi rašytojų ekipa pasižymi nepaprastu gyvumu, inteligencija ir drąsa. Savo doktriną Mounier išvystė knygose — "Le manifeste du personalisme" ir "Revolution personaliste et communataire". Jo doktrinoje kryžiuojasi įvairios sudėtingos įtakos: visų pirma — Peguy, davęs jo įsitikinimams kryptį ir kuriam jis pašventė pirmąją savo knygą, toliau — Max Scheler, davęs jam doktrinos apie asmenybę elementus, ir galų gale — Maritain, kurio "Humanisme integral" jam įkvėpė eschatologinę pažiūrą į pasaulio netvarką.

Personalizmas, išeidamas iš tomistinio realizmo ir kantiško idealizmo ribų, supranta pasaulį kaip komplektą dvasinių būtybių, turinčių garbės jausmą ir teisingai reikalaujančių sau pagarbos ir meilės. Tokiu būdu jis išsprendžia subjektyvizmo ir objektyvizmo priešingumą, kurį kelia Sartre. Šia doktrina yra pagristi toki veikalai kaip — "Conscience et Amour" (Gabriel Madinier), "Communication des Consciences" (Maurice Nedoncelle) ir "Sens du Dialogue" (Jean Lacroix). Personalizmas daug dėmesio kreipia į meilės problemą, kas jį išskiria iš kitų filosofinių mokyklų tarpo. Tai mums leidžia tikėti, kad jis yra pašauktas spręsti taip pat visuomenines problemas. Personalizmas tik siekia atnaujinti dvasinius moterystės principus, grįsdamas ją doktrinos pamatais. Nors kai kurios "Esprit" mintys gali sukelti pasipriešinimo, visi pripažįsta jų aukštą inteligenciją ir tai, kad jos kelia žmogaus gilesnio supratimo reikalą. Tuo personalizmas priartėja prie vertingesniųjų Camus pažiūrų. Nūdienos ideologiniame judėjime personalizmas žengia pirmose gretose. Krikščionims jis yra išganingas galvojimo stimulas.

Minėdami Sartre esame pasakę, kad Kierkegaardo pagrįstas judėjimas nuėjo dviem keliais: ateistiniu su Heideggeriu priešaky ir krikščioniškuoju. Ne tik pirmasis, apie kurį jau esame kalbėję, bet ir antrasis pasižymi dideliu gyvybingumu. Jis subrendo Kierkegaardo, Karl Bartho, Leon Bloy ir rytų teologijos įtakoje. Ši srovė ypačiai akcentuoja eschatologinę viltį ir trejopą charakterį Dievo teismo, liečiančio visas žmogaus gyvenimo sritis. Jis skelbia taip pat žmogaus ir kosmo atsinaujinimą ir visų žmonių susijungimą Kristuje. Tokia yra pagrindinė šios srovės organo "Dieu Vivant" programos linija.

Stipriausias krikščioniškojo egzistencializmo atstovas yra Gabriel Marcel. Svarbiausieji jo filosofijos veikalai — "Etre et Avoir", "Du Refus a l'Invocation" ir "Homo Viator". Šis nepaprastas kritikas, sugebąs nepalyginamu įžvalgumu stebėti ir aprašyti žmogaus metafizinius stovius, savo doktriną išvystė fragmentariškai, todėl jos visumą aprėpti yra gana sunku. Žymiai skirtingos konstrukcijos rašytojas Louis Masignon (žymus islamistas, Bloy ir tėvo de Foucauld mokinys) pasižymi giliu mistinių problemų ir Biblijos pažinimu. Su šia grupe bendradarbiauja rašytojai protestantai — Jean Bosc, Pierre Burgelin, ir pravoslavai — Berdiajevas (jau miręs), Lassky ir kiti.

Reiktų pabrėžti, kad krikščioniškųjų grupių kūrybinis aktyvumas ir bendradarbiavimas išeina toli už paprastos polemikos ribų ir veda į abipusį pasipildymą vertybėmis. Tai viena iš pagrindinių šių dienų religinės minties žymių. Ypatingai gyvas yra jaunųjų protestantų judėjimas, kurio tėvas yra Barth. Jie savo idėjas skelbia per "Foi et Vie", "Cahiers bibliques" ir "Reforme" skiltis. Jie yra sukūrę tokių knygų kaip — "Journal de Cellule" (Roland de Pury) ir "La part du diable" (Denis de Rougemont). Bartho idėjų energingas propagatorius yra Pierre Maury. Bartho mokinio egzegeto Vischerio mintis vysto Jean Bosc. Eschatologinės minties at-

sinaujinimas vyksta žymioje Bartho filosofijos įtakoje.

Lygiagrečiai su protestantais didelį aktyvumą rodo pravoslavai. Paryžiuje gyvena ir veikia keli žymūs rusų filosofai ir teologai: Bulhakov, Berdiajevas, Lassky, Florovsky, Sander ir ponia Lot-Borodin. Šiuo metu būtų gal dar per anksti numatyti, kokios įtakos šis faktas galės turėti ateities krikščionijos susijungimui. Bulhakovo "Verbe incarne", Lasskio "La theologie mystique de l'Eglise d'Orient" ir Lot-Borodin "La Deification dans l'Eglise grecque" prisidėjo prie katalikiškosios minties kontakto užmezgimo su Rytų teologijos lobiais, kuriuos iki šiol eksploatavo tik pravoslavai. Formuojasi srovė, ieškanti sau šaltinių graikų Bažnyčios Tėvuose ir liejanti į katalikiškąją teologiją gaivią Rytų minties srovę. Šių pažiūrų išraišką randame benediktinų iš Amay leidžiamuose "Sources chretiennes" ir "Theologie".

*

Visa tai liudija prancūzų minties gyvybingumą. Kyla tik klausimas, ar galime, visa tai stebėdami, daryti optimistiškas išvadas? Aišku, kad, išnaudojant visą rimtą indėlį, kurį davė paskutiniųjų penkių dešimtų metų bėgyje mokslas, fenomenologiniai aprašymai ir istoriniai įvykiai, kurių fragmentus turėjome progos stebėti — atėjo laikas pamėginti sukonstruoti naują pasaulio viziją, kaip tai buvo savo metu padarę Proclus (412—485), šv. Tomas Akvinietis ar Hegelis. Bet ar intelektualinės srovės, apie kurias mes šiame straipsnyje kalbėjome, galės atlikti šį milžinišką uždavinį? Daugiausia ambicijų turi marksizmas, kuris užsimojo sukurti žmogaus mokslo enciklopediją. Tačiau jis savo ambicijas užteršė vulgariu problemų suprastinimu, palikdamas nuošalyje visą tragišką grynai žmogiškosios tikrovės lobį.

Egzistencializmas pasirodė tvirtas destruktyvinės kritikos srityje, nepalikdamas, Secretaino žodžiais tariant, sveiko siūlo ant liberalizmo ir marksizmo kūno. Bet jis šiandien stovi konstruktyvinių uždavinių akivaizdoje, ir sunku numatyti, ką jis konkretaus galės ateityje duoti. Mes laukiame, kokį galų gale žmogiškosios būties problemos išsprendimą pasiūlys Sartre, o visų pirma — Camus. Ar jie sugebės šalia neigimo duoti ką nors daugiau? Ar doktrina, kuri yra paremta paneigimu visos vertybių hierarchijos, gali sukurti kokią nors etiką ar metafiziką? Šis klausimas šiandien yra vienas iš svarbiausiųjų.

Lieka krikščionys. Gal tik jie vieni galės sujungti milžinišką ir naivų tikėjimą, kurį perša marksizmas, su blaiviu sielvartu, kurį neša savyje egzistencializmas. Reiktų imtis darbo. Iš vienos pusės jie turėtų apsišarvuoti intelektualine drąsa, be kurios neįmanoma pagauti ir aprėpti visų naujojo pasaulio lobių (mokslo pažanga, metafiziškos gelmės, sociologijos atradimai). Jie turėtų sukurti aiškią krikščioniškojo pasaulio viziją, paremti teologiją ir antropologiją Šv. Raštu ir Bažnyčios Tėvais. Jie turėtų išnaudoti visas savybes, kurios žymi mūsų laikų mintį: istoriškumą, subjektyvizmą, bendruomeniškumą. Jų laukia sunkus ir didelis darbas, kuriame kryžiuosis teologija, dom Castelio misterijos, atnaujinimas tipologinės egzegezės, įrodančios abiejų Testamentų vieningumą, dvasinės teologijos darbai. Visa tai mums duoda daug vilčių, bet, iš kitos pusės, mes suprantame kolosalinį atsakingumą. Jei krikščionys sugebės visa tai suprasti, parodys savęs ieškančiam pasauliui išsigelbėjimo kelią.

Išvertė *Pr. B.*

---

[1]) Didysis filosofas Maurice Blondel mirė pernai, o krikščioniškosios politikos pirmatakas Marc Sangnier — šių metų vasarą. — Red.

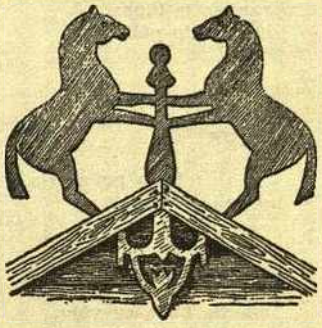

J. ŠVABAITĖ

NAKTIS

1.

Saulėlydžiai spalvoti renkas
Viršum tuščių, plikų laukų;
Avelės glaudžiasi prie rankų,
Namo sugrįždamos taku...

Ir aš grįžtu į naktį klaikią,
Ji man viena pasiutus gros,
Ir gros stulpai, jų vielos svaigs ten
Šiltuos hijeniškuos nasruos.

Pikta naktis, kaip reta būna,
Dangus įkaitęs nuo audros,
Ir drėgnas virpa žemės kūnas.

Tirštuos, tamsėjančiuos garuos
Prasmenga muzika baisi —
Bepročių paukščių klegesys.

2.

Jaučiu, kaip ji iš lėto sunkias
Į mano kūną, ir galvoj
Nutyla smegenys apsunkę
Minčių beprasmiškoj kovoj.

O kraujas, gyslose patvinęs,
Tamsia jėga baisios srovės
Užlieja vaizdą begalinį
Žvaigždėm nuauksintos erdvės...

Sustoja debesys apstulbę,
Sukniumba mėlyni skliautai,
Ir paukščiai neskrenda, nečiulbia...

Tik debesy toli, aukštai
Reta, išblyškusi minia
Palydi į sapnus mane...

JONAS MEKAS

ŽEMĖS KVEPALAI

Žeme, žeme,
aš ragavau, kaip vyno,
tavo skonio —
aš priėmiau
kiekvieną tavo prilietimą
tartum duoną, —

ir akmenį,
Ir vandenį, ir mylimą —
vienoda lūpų šilima.

Dabar aš nežinau,
kas tu buvai:
malda, ar vynas,
ar kvepalai.

O gal buvo viskas
tiktai skausmo kekės —
ir sunertos rankos,
ir lūpos, ir akys?

Ar nebuvo viskas
vien susirišimai,
vien susirišimai
ir atsiskyrimai? —

Dabar aš nežinau,
kas tu buvai:
malda, ar vynas,
ar ašara tiktai: —

Žemės kvepalai,
kaip rūkas,
kilo ir skleidės,
ir muzika
išbudusių daiktų
lašėjo
per būties veidus
kristaliniu skambėjimu,
ir buvo gera gerti
tavo prilietėjimus.

O raiščiai, kurie rišė
rankas ir lūpas —
buvo kaip gėlės.

TADA

buvo pavasario
pirma audra,
nors nežinojau,
kas tai yra.

Naktis buvo su vėju,
ir tamsa, ir šlapia,
tik blizgėjo
langai įšlapę.

Bet rytą, kai atidariau duris —
žydėjo,
ir visas kiemas
buvo skiidinas mėlyno kvapo.

Tačiau dabar — ruduo.
Ir nei alyvų, nei beržų.
Anei mergaitės tos,
kuri ateidavo pavasarį —
ir tik, lyg ašaros,
liejas uosio liemeniu vanduo.

ŽINAU,

nueisi,
kaip nuėjo
lietus ir vėjas
topolių blakstienom,
ir liksiu vėl
svyruoklis aš ir vienas.

Toděl geriu
ištroškusiai
tavo akis ir žodžius.

Taip topolial geria
lietų ir vėją
sidabro lūpom.

VYSKUPO TĖVAS

ANTANAS VAIČIULAITIS

Po pamaldų per Žolinę klebonas dairėsi šventoriuje, prisidėjęs ranką prie kaktos, kad saulė nekristų į akis. Jis matė, kaip moterys su brangažolių, jurginių, javų varpų ir rojinių obuoliukų puokštėmis sėdosi bažnyčios ūksmėje ir valgė, ramios ir pasišnekučiuodamos. Po mišių, ilgo pamokslo ir mišparų jau kiek nuvargusios, jos lėtai kramsnojo ar sūrį, ar dešrą, ar duonos kriaukšlį. Aplinkui bėginėjo vaikai.

Klebonas vis žvalgėsi nerasdamas, kas jam rūpėjo. Pro šventoriaus mūrą jis apžiūrėjo turgų, bet ir ten nieko neišvydo tarp vežimų, arklių ir karabelninkų būdų. Toliau ėjo laukai, durpynas ir dar atokiau — kapinės, į kurias vienas kitas keliavo aplankyti savo mirusiųjų.

Nieko neįžvelgęs turgaus kirbynėj, kunigas paklausė vargoninką, skubėjusį pro šalį:

— Sakyk, Jonuk, ar nematei Simano?

Anas sustojo ir akimis apvedė žmones. Kad būtų tikriau, jis dar pasiklausė:

— Ar vyskupo tėvo?

Klebonas atsakė:

— Taigi, taigi, Jonuk...

Ir kunigo balse suskambėjo nei tai pagarba, nei tai pasididžiavimas. Bet vistiek kažkokia ypatinga gaida ten buvo, ir vargoninkas tai jautė.

Šilta ir miela buvo klebono dvasioj — po visų tų giedojimų, po procesijos su vėliavomis ir varpelių tintėjimų, o ypač jį nuteikdavo gilūs ir orūs mišparų balsai. Nūn jį taip jaukiai glostė ir numatytoji šneka su Simanu.

Jonukas, jau penktą dešimtį persiritęs, rauplėto veido ir garbiniuotų žandenų vyras, atsargiai tyrinėjo aplinkui. Ir kaip jam nebūti atsargiam! Sakoma, eik skersai ir išilgai visą pasaulį, o nerasi dviejų lygių žmonių. Vienok šios parapijos ūkininkai Baltrus ir Simanas buvo panašūs kaip du žirniai ankštyje. Baltrus buvo aukštas, atlašus, dailiai pražilęs ir rūpestingai apgenėtais ūsais. Nieko viršaus negalėtumei tarti ir apie Simaną. Iš visų pusių jį apšniukštinėjęs, vargiai būtum beradęs kokio skirtumo. Gudruoliai pirmiausia juodu atspėdavo iš žmonų. Pirmasis vedė tėvą kaip šeiva, mėlynakę bobulę, o antras — drūtuolę, juodomis, kaip vabuolės, akimis ir tokio pat tamsaus gymio. Buvo dar ir kitų ženklų. Baltrus visados žindo senovinę, valinę pypkę, išdabintą raudonomis rožiukėmis, o Simanas pupsėjo trumpą, apgruzdusią liulką, ir abu dvokė naminiu tabaku. Jei pėsčias, Baltrus žengdavo švytruodamas lazda ir taukšėdamas į akmenis geležiniu jos smaigaliu; Simanas niekuo į žemę nesiramstė, ir rankas laikė nukarinęs, lyg kibirus neštų. Šnekoje vienas keiksnodavo ir perkūnuodavos, antrasis gi, sergėk Dieve, jokiu kreivu žodžiu neprasitardavo. Didžiausias gi skirtumas buvo neregimas: Baltraus sūnus Edmundas prašvilpė valdžios pinigus ir buvo įmestas belangėn, o Simano vaiką pakėlė į vyskupus — ir dar toje pačioje diecezijoje!

Vargoninkas tuo tarpu savo žvaliomis akimis buvo perbėgęs visą rinką ir šventorių, kol galop lengviau atsidūsėjo.

— Ar matai ką? — teiravosi klebonas.

— Ogi ana! — pirštu į tolį nusmeigė Jonukas.

Jam buvo smagu, kad galėjo patarnauti klebonui. Ir vėjas taip švelniai putlenos jo žandenose.

— Kur, Jonuk?

— Aure, dairosi vartuose. Gal žmonos ieško — kiti jau ir namo važiuoja.

Klebonas, neklausydamas vargoninko išvedžiojimų, nuskubėjo prie ūkininko, kad anas kur neišnyktų.

— Sveikučiai, sveikučiai, dėde, — tarė kunigas, priėjęs prie kaimiečio. — Norėjau su jumis žodeliu kitu persimesti... Jau taip seniai besilankėte.

Ūkininkas nusiėmė kepurę ir siekė kunigo rankos.

— Nereikia, nereikia, — gynėsi anas, bet vistiek leido pabučiuoti. — Ar važiuotas, dėde?

— Pėsčias, klebonėli. Kur čia kinkysi arklius, kad mums tik geros užuoganos ligi bažnyčios. Tegul pasilsi — darbymetė...

— Na, jei pėsčias, tai neturi nei važnyčioti nei kitų laukti. Gal nesipuikinsi ir valandžiukei užsuksi į kleboniją.

Kaimietis sumišo, kaistelėjo ir, lyg dvejodamas, žiūrėjo į savo dvasišką valdžią.

Kunigas juokavo:

— Namuos visada, o svečiuos — kai kada. Dar ir lyg turėčiau reikaliuką.

Maloniai ir švelniai, bet sykiu ir jo luomui priderančiu orumu klebonas paėmė ūkininką už alkūnės. Tasai nesipriešino, tik ėjo standžiai, lyg štai ims ir įsispirs į žemę, nei ožys, į turgų varomas. Dėl tokios eigasties kunigui net dingtelėjo galvon: kol ano sūnus tebuvo seminarijos rektorius, senis taip nesistaipė. Nūnai jis žengė bemaž atatupstas. Neduok Dieve, ar tik nebus puikybėn pasikėlęs! Žinoma, tokia garbė gali ir šventam žmogui galvelę apsukti.

Taip mąstė sau klebonas, sodindamasis svečią vėsiam kambary.

Kaimietis pritūpė ant kedės krašto, atlašus, su kepure tarp delnų ir lyg pasirengęs kas minutė straktelti ir nerti pro duris.

Kunigas, pasiėmęs nuo stalo, atvožė dėžutę, kuri šioje tyloje skambtelėjo ir pradėjo groti melodiją.

Ta pramonė sudomino ūkininką, kuris ištiesė kaklą ir stebėjosi.

— Gal surūkysit, — tarė šeimininkas, atkišdamas dėžutę, — tikros turkiškos...

— Ir kvepia, padlecos, — pasakė svečias ir raustelėjo, atsiminęs, kad klebonijoj nepadoru keiktis.

Nusistebėjo ir klebonas.

Ūkininkas grubiais pirštais sučiupinėjo cigaretę ir, išsiėmęs, pauostė, skonėdamasis. Lyg išsinėręs iš savo stamantrumo, jisai išvedžiojo:

— Aš tai kūrinu pypkę, dar amžinatilsį tėvelio paliktą. Tik kur ją smardinsi tokioj pagerbtoj vietoj, kaip čia.

Jis užsirūkė, cigaretę laikydamas pirštų galais.

Valandėlę abu dūmė tylėdamu. Klebonas pūtė kaip virtuozas, tokiu tiesiu debesėliu pro viršutinę lūpą ir pro pat nosį. Jo svečias traukė iš visų plaučių ir leido nemokšiškus kamuolius, kurie padrikai sklaistės. Kai jie taip smaguriavos, toli, virtuvėje, buvo girdėti indai trinksint — ir iš tenai veržėsi toksai neapsakomai gardus, gomurį kutenantis kvapas. Ūkininkas net nurijo seilę, pūsdamas šnerves ir stengdamasis suvokti, ką tenai taip nežmoniškai skanaus kepa ar verda.

Kunigas tarė:

— Sakau, jums nėra ko skubėti į namus. Pasišnekėsim, užkąsim...

Sulig paskutiniais žodžiais ūkininkas vėl atkuto.

Jis nusišypsojo, rodydamas baltus, drūtus dantis, ir pratarė:

— Ką čia dabar, dvasiškas tėveli... Ir mano boba skaniai nuverda. Tik va — aš uodžiu ir vis negaliu suprasti, kas ten taip kvepia. Net širdis salsta...

— Gaspadinė paršiuką vakar padūrė...

— Paršiuką! — stebėjos svečias gardžiuodamasis.

— Nugis! Taigi, visoj parapijoj niekas taip nepatieks kaip mūsų Daratėlė. O čia kvepia tai juka — su čiobreliais, su visokiomis žolelėmis.

Vėl kiek laiko abu tylėjo, čia žiūrėdami į dūmus, čia į duris, iš kur tvoskė cinamonų, pipirų ir visokis kitoks kvepėjimas.

Rengdamasis užvesti naują šneką, kunigas švelniai pradėjo:

— Nekartą sau galvoju, kaip nuostabiai sutaisyti šios žemelės keliai. Augam, gyvenam, susilaukiam žilo plauko...

Ūkininkas pagarbiai klausėsi ir stengėsi iš anksto sugauti, į kur toji kalba suka ir kuriam galui klebonas jį čia pasivadinęs laiko, tokiu kvepiančiu dūmu vaišina ir dar žada paršeliu papenėti.

Neperpratęs slėpinio, jis kantriai laukė ir būkštavo. Paršiuko jis norėjo, bet jį krimto mintis, kad turės labai saugotis — žiūrėk, prie stalo dar kur koja paspirsi ar alkūne ką nors stuktelsi, ar sudrebės ranka ir iš šaukšto išsilies juka. Ir jo Roželė deda džiovintų kriaušių į juką, ir būna taip gardu....

Klebonas pasakojo toliau, rankas ant krūtinės sunarinęs:

— Taigi, sulaukiam žilo plauko. Vieni nieko neprisigyvenam, o kitus aplanko garbė ir laimė. Sakysim, štai ir aš. Stiprus, ačiū Dievui, dar esu, ir nėra ko skųstis — parapiją gerą turiu. Tiesa, ji maža, nė vikaro nereikia, bet — žmonės širdingi. Taip jau ir baigsiu čia dieneles tarp savo avelių — jokių atmainų nesitikiu, nors kartais ir užeina tokia nuodėminga mintis: o kad vyskupėlis tave būtų pastatęs į didelę parapiją, kur bažnyčia gražiai statyta, kur du ar trys vikarai aplinkui sukasi. Bet ką aš plepu — gera man čionai, ramu, o Dievą garbinti žmogus visur gali...

Taip bylodamas, jis retkarčiais žvelgė į savo svečią — įdėmiai, lyg jį tyrinėtų. Anas gi sėdėjo nė nekrustelėdamas,

— O jūs štai ko susilaukėte! — vėl prašneko kunigas. — Ir aš norėjau tarti jums savo žodį, kad turite tokį sūnų. Tas garsas tenka ne tik jums, bet ir visai mūsų parapijai.

Sulig tais žodžiais ūkininkas nukaito, lyg liepsnelė, ir subruzdėjo, persėsdamas ant kitos šlaunies. Jis raudo vis labiau ir, nerimaudamas, dėbčiojo į duris, pro kurias buvo už alkūnės įvestas.

Kai svečias taip muistėsi, klebonas pasakojo:

— Suprantame jūsų jausmus; tokį sūnų turite! Toks dar jaunas...

Ūkininkas pakartojo, nudyręs akis į aslą:

— Tokį sūnų...

— Taigi, norėjau pasiteirauti: bene turite žinių — ar neatvažiuos atostogų? Sakau, gal nepasididžiuos, aplankys tėvelius ir užsuks pas mane, seną savo kleboną. Miela būtų jį pamatyti dabar, ir nenorėčiau, kad užkluptų iš netyčių. Pasiruošti reikia...

Klebonas, matyti, išsakė visa, ką ant širdies turėjęs. Jis su lengvu atsidūsėjimu nuleido į sterblę rankas ir laukė patenkintas, lyg būtų sulošęs drąsų ir pavojingą, bet reikalingą žaidimą.

Ūkininkui vis neprasižiojant, klebonas paantrino:

— Sakau, gal per atlaidus mums garbės padarytų. Argi jau jis neapsilankytų tėviškėje?

Žmogus atsakė užsikirtinėdaams:

— Kad jam labai sunku. Pateko, mat...

Kunigas pasiskubino:

— Ką čia besakyti! Visi suprantame, kad toki darbai!

Kaimietis buvo pasiryžęs baigti ir tarė:

— Pateko, mat...

— Visi džiaugiamės tuo: koki nuopelnai, tokia ir garbė! — nutraukė klebonas.

Anas gi norėjo savo tiesas išdėstyti ir vėl kartojo, ką jau buvo sakęs:

— Pateko, mat, kaip šuva į pinučius!

Klebonas valandėlę sėdėjo nuščiuvęs, tik jo lūpa vaptelėjo. Paskui su gailesčiu jis prabilo:

— Ką gi šnekate! Juk tokia Dievo valia...

— Neturiu kur akių dėti iš gėdos! — jau netylėjo ūkininkas. — Pasipainiotų jis man dabar, šuns snukis, tai taip pačiupinėčiau, kad lig dvės-

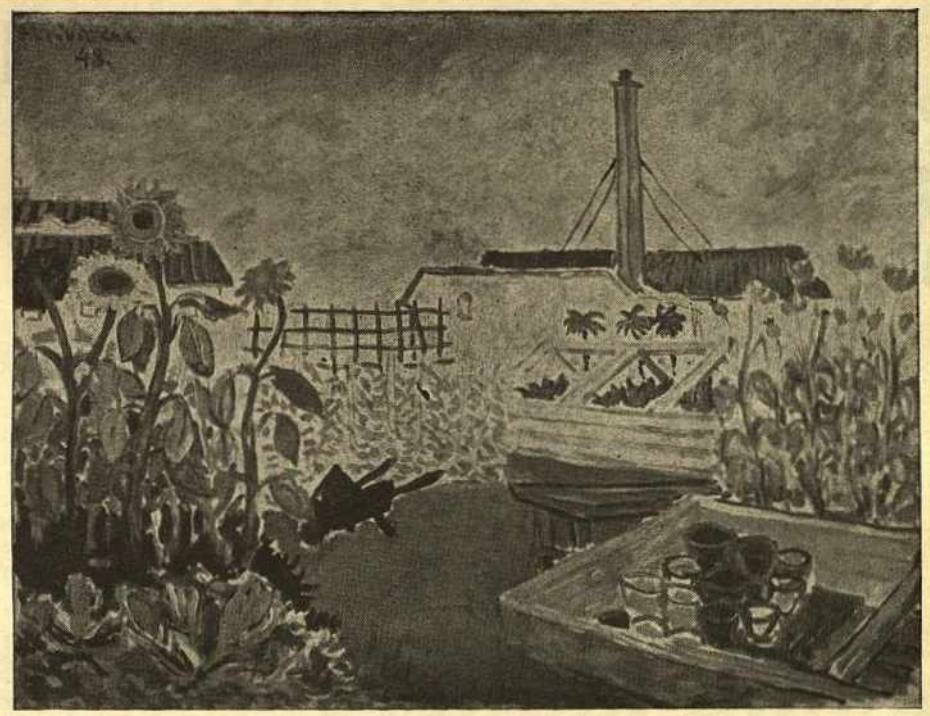

A. KRIVICKAS GĖLYNAS

damas atsimintų, iš kur kojos dygusios. Nepyk, dvasiškas tėveli, bet aš tiesiai pasakysiu: sūnelis įgėlė mane, kaip gyvatė.

Kunigas sėdėjo sumišęs. Galop jis atitoko ir paklausė:

— Ar galiu pasiteirauti, ką gi sūnus padarė jums?

— Kad tai man būtų padaręs, bet dabar — visam kraštui, žmonėms.

— Nesuprantu, nesuprantu...

— Gi visuos laikraščiuos buvo parašyta, kad valdžios pinigus su mergom pražaidojo.

Klebonas tik plykstelėjo visas ir žiūrėjo į savo svečią suglumęs, raudonas kaip rožė.

Paskui jis nedrąsiai, lyg nusikaltęs ir atsiprašinėdamas, tarė:

— Ar tamsta... ar kartais tamsta tik nebūsi anas kitas?..

Ūkininkas atsakė:

— Kaipgi, klebonėli, ar jau nebepažįstat manęs: esu gi Baltrus Šalavijas!

— Baltrus!

— Nugi kaip kitaip: toks gimiau ir tokiu buvau pakrikštytas šioj pat bažnytėlėje.

— O aš dingojau šnekąsis su Simanu.

— Aha, suprantu — vyskupo tėvu!...

— Taigi, taigi, — prisipažino klebonas, dar labiau rausdamas.

— Užtai visą laiką nesusitavalioju, kur čia kunigėlis taikote. Ogi dabar ir man ant dūšios lengviau pasidarė: buvo man galvon šovę, gal barsite mane, kad tokį sūnų išauginau. Bene aš kaltas: buvo geras berniukas, dar ir prie mišių tarnaudavo. Bet nuvažiavo į miestą, prilindo prie pinigų — ir pražudė jį tos mergos, kad jas kur smala.

Ūkininkas dabar norėjo šnekėti, viena akimi mesdamas į virtuvę, iš kur smelkėsi čiobrelių ir jukos kvapas.

Iš toli, pro visą tą kvepėjimą, pasigirdo senas ir mielas Daratėlės balsas:

— Klebonėli, tai jau prašysiu prie stalo.

Kunigas atsistojo ir valandėlę laukė surizgęs.

Pakilo ir svečias.

Abu gerą minutę žiūrėjos vienas į antrą.

Klebonas ūmai kyštelėjo ūkininkui ranką ir pasakė "Garbė Jėzui Kristui". Matyti, jam buvo didžiai nesmagu, nes jo kaktą buvo išpylę prakaito lašai, dideli kaip pupos, ir jis visas atrodė nesavas. Jis greitai nusisuko ir pavargusiu žingsniu nuėjo į tenai, kur buvo nuskambėjęs Daratėlės balsas ir kur kvepėjo čiobreliai ir karšta juka.

Išspūdino ir ūkininkas, tik pro kitas duris, ir pasuko namoliai.

Netoli kapinių jis sustojo, atsigręžė į bažnyčią su klebonija ir, jausdamas alkį, prisiminė aną žadėtąjį paršiuką. Apsilaižė žmogus ir, lyg ko gailaudamas, papurtė galvą. Paskui jis vėl plušėjo plačiu mūsų žemės vieškeliu, vienas sau murmėdamas ir stebėdamasis:

— Ir atsitik tu man taip, kad tave kur perkūnėlis! Bent iš tos virtuvės nebūtų taip kvepėję...

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

IR T. S. ELIOT RAŠĘS O. V. MILAŠIAUS ĮTAKOJE

Viename iš paskutiniųjų poezijai skirto žurnalo "Caballo de Fuego" (Ugnies žirgas, Bs. Aires) numerių poetas ir kritikas Antonio de Undurraga išspausdino studiją apie "Poetinės kūrybos ribas ir elementus". Išeidamas iš pagrindo poezijos esmės, kurią sudaro poetinis ritmas ir vaizdingumas (tropai), straipsnio autorius, cituodamas konkrečius pavyzdžius, analizuoja įvairių epochų ir poetinių mokyklų autorių kūrybą: Fray Luis de Leon (1527—1591), Byron (1788—1824), Ruben Dario (1858—1916), Vicente Huidobro (1893—1948), Vl. Majakovskis (1894—1930), T. S. Eliot ir Milašius. Tiksliai apskaičiuodamas ir palygindamas cituojamųjų kūrinių eilučių ir juose randamų tropų (vaizdinių elementų) skaičių, Undurraga sprendžia apie tų kūrinių poetinę vertę. Studijos autorius pakartoja plačiai žinomą ir priimtą tiesą, kad visų didžiųjų poetų kūrybos esmę sudaro vaizdingumas bei vaizdams gyvybę suteikianti jausminė emocija (Benedetto Crocės postulato patvirtinimas) ir mintis ("idėja'"). Kiekvienas poetinis pasisakymas be ritmo ir rimo (rimas, kaip vienas iš ritminių variantų, nebūtinas) privalo turėti savyje vaizdingumo ir jausmo elementus. Be tropų, pasisakymas praranda poetinę vertę ir virsta paprasta proza.

Nesigilindami į straipsnio autoriaus eksperimentinius išvedžiojimus ir kai kurias gana originalias mintis, susidomėjome tuo, ką Antonio de Undurraga sprendžia apie mums artimesnius — T. S. Eliotą ir O. V. Milašių.

Autorius nenorėtų T. S. Elioto laikyti perdaug stipriu poetu (Sic!). Tokia išvada jam peršasi smulkiai išnagrinėjus "The Waste Land" poemą. "Nenorėčiau apie šį kūrinį pasakyti nieko bloga ir nieko gera, aš tik žinau, kad tai ne poetinis kūrinys, nei lyrine nei epine prasme..." Pacitavęs netrumpą poemos fragmentą Undurraga tvirtina, kad poemoje "nėra nei tropų, nei poetinio ritmo, nei vertingų ideologinių gelmių. Kūrinys priskirtinas kitam literatūros žanrui..." Visoje 400 eilučių poemoje straipsnio autorius radęs vos keturis ar penkis tropus...

Mums ypač įdomi kita reveliacija, kurią Undurraga skelbia, kalbėdamas apie "The Waste Land":

"... matome taip pat, kad kūrinys yra įtakinis, turi daug bendra su poezija lietuvio Lubicz-Milosz'o, rašiusio Paryžiuje prancūziškai. Ieškodami artimų ir tolimų analogijų įsigilinome į lietuvio kūrybą ir radome joje poemą vardu — "Les Terrains vagues". Yra ten "lapkritys, prislėgęs peizažą ir mano gyvenimą" (Eliot — "balandis slėgia prisiminimus ir troškimus"); ten sutinkame karalienę Karomamą (Eliot turi Sosostris); "Aš esu miegantysis iš Memfio" (Eliot — "Aš, kurs sėdėjau prie Tebų mūro"); "vaikystės priešas — Belladona" (Eliot — "Belladona, uolų moteris"); lietuvio kūryboj radome taip pat — "seserį, griuvėsių rožę" ("Nemigoj"). Šiaip ar kitaip sprendžiant — rašo Undurraga — šie panašumai yra įsidėmėtini. Skaitydami ir lygindami abiejų poetų kūrinius, susiduriame su tolimo analogiškumo vėju..."

"Be to... atidžiai patikrinę Milašiaus eilėraštį "Naktyje sustojus karieta", prieiname išvados, kad lietuvis sukūrė tokį poetinį kūrinį, kuris, nors ir nutolęs nuo simbolizmo, nėra paprastas posimbolistinis kūrinys bei atsilikusio simbolizmo išraiška. Jis lieka poezijos plotmėje ir, nesudarkydamas lyrinės poezijos žanro, išvystė vidinį poetinį monologą..."

Pacitavęs Milašiaus poemos fragmentą, Undurraga toliau rašo:

"Kaip matome, čia yra tropai... (jų nemažiau kaip Byrono kūryboj), frazių gracija, nenutrūkstanti emocija, išlaikytas irrealumas ir liūdesys (angustia). Eliot visa tai sunaikino (ha destruido el genero)...

"...tokios Elioto frazės kaip — "turėjo biaurią slogą", "upė neša tuščius butelius, buterbrodų popierėlius — šilkines skareles, popierines dėžutes, cigarečių nuorūkas — ir kitus nakties liudininkus"; "ponas Eugenides, Smirnos pirklys, turi kišenių pilną razinkų" etc. etc. — visos šios frazės yra proziškos, be jokio skonio bei turinio ir neturi stilistinės atsvaros, kontrapunkto. Pagaliau poetinio negrožio techniką matome ir iš kitų bruožų..."

Taip apkaltinęs Eliotą kuone plagiatu, Antonio de Undurraga baigia "bylą" tokiais sakiniais:

"Visa tai mums liepia tikėti, kad T. S. Eliot pažinojo Milašiaus kūrybą. Rašydamas "The Waste Land" poemą jis nepastebėjo, kad šis jo kūrinys nepriklausys lyrinės poezijos žanrui. Šiuo atveju neturi jokios vertės pasiteisinimas, esą, jis norėjęs šį žanrą modifikuoti. Jį sugriauti nereiškia atnaujinti."

Pr. B.

KNYGOS ir ŽURNALAI

MOTERIŠKUMAS LYRIKOJE

Recenzijos vietoje*)

Emil Ermatinger savo veikale "Das dichterische Kunstwerk" vadina poetą lyriką ežeru, kuriame visa atsispindi, tačiau kuris pats retai subanguoja ir sušniokščia. Tuo lyrikas skiriasi ir nuo epiko, panašaus į ramiai plaukiančią lygumų upę, ir nuo dramaturgo, puolančio tarsi kalnų upelis. **Lyriko likimas yra būti būties veidrodžiu.** Veidrodinė jo egzistencija yra jo pašaukimas. Jis turi **atspindėti:** nemokydamas ir nebardamas, neskelbdamas ir neragindamas. Lyrika yra būties spindulys, atšokęs nuo poeto sielos. Todėl ši poezijos rūšis kaip tik ir turi daugiausia galios atskleisti mums pasaulį, koks jis švyti dieviškajame savo pirmavaizdyje, koks jis yra nesuteptoje savo esmėje. Jeigu Ignaz Zangerle teigia, kad kiekvieno rašytojo veikaluose "pasaulis atgyja, trykšdamas žiežirbomis, kaip pirmąją kūrimo dieną"; kad "kiekvienoje poetinėje kūryboje sąmoningai ar nesąmoningai glūdi Dievui artimos žemės paveikslas (13 p.)"; kad kiekvienas kūrėjas "kalba iš rojinio žmonijos sapno"[1], tai visa tai ypatingai tinka lyrikui ir jo veikalams. Lyrikas iš tikro mums apreiškia pirmykštį būties skaistumą, ir todėl jo kūryba pasidaro "rojinio buvimo liekana"[2].

Bet ši liekana neša su savimi ir poeto paveikslą. Veidrodinė lyriko egzistencija padaro, kad nuo jos atšokęs būties spindulys, ištartas dainos garsais, apreiškia ne tik pirmykštį skaistų pasaulį, bet sykiu ir paties kūrėjo gelmes. **Būties spindulys atšoksta nuo poeto sielos taip, kaip ši siela būna.** Spindulys pasidaro priklausomas nuo ežero, nuo ano veidrodinio jo paviršiaus. Lyriko atspindima būtis jau yra perkeista, perstatyta pagal jo paties dvasios prizmę. Todėl teisingai lyrika buvo ir tebėra vadinama pačiu subjektyviausiu menu; taigi tokiu, kuriam poeto vidaus sąranga turi didžiausios įtakos. Būdamas būties veidrodis, lyrikas tegali atspindėti pasaulį taip, kaip jis pats yra sudėtas. Veidrodinė jo egzistencija yra jo kūrybos subjektyvumo pagrindas: šios kūrybos likimas ir jos stiprybė. Lyrika minta jos kūrėjo krauju.

Tačiau šis kraujas yra dvejopas: **vyriškas ir moteriškas,** jeigu šį sykį nepaisysime kitų jo skirtybių: tautinių, kultūrinių, geografinių... Vyriškumas ir moteriškumas yra tokios žmogaus būties savybės, kurios neneša savimi jokio turinio, bet kurios apsprendžia kiekvieną turinį. Žmogiškojo turinio atžvilgiu vyras ir moteris yra visiškai vienodi. Bet šitas jiem abiem tas pat turinys moteryje **būna** kitaip, negu vyre. Jeigu tad moteris yra poetė-lyrikė, savaime anie būties spinduliai atšoksta nuo jos kitaip, negu nuo lyriko vyro. Tuo pačiu ir mes juos sugauname bei pergyvename kitaip, negu susitikę su vyriškosios sielos atospindžiais. Todėl ir yra įdomu panagrinėti, kaip būtį atspindi moters lyrikės veidrodinė egzistencija; kaip atrodo ana rojinė liekana, apdainuota moters lūpomis ir išreikšta moteriškuoju žodžiu.

Medžiagos šiam nagrinėjimui kaip tik ir duoda pastarasis K. Grigaitytės lyrikos rinkinys **"Paslaptis".**

*) Katrynos Grigaitytės P a s l a p t i s. Lyrika. Išleido Venta Vokietijoje. 78 p. Kaina 3 DM. Iliustravo V. K. Jonynas. Knygos išleidimą savo lėšomis parėmė prof. Kaz. Žvirblis OP savo 25 metų spaudos ir kultūros darbo sukaktiės proga. — Tenka tik pasidžiaugti, kad vis daugiau atsiranda žmonių, kurie supranta lietuviškosios knygos vertę šiomis mūsų Tautai sunkiomis dienomis ir paremia jos pasirodymą pasaulyje.

[1] Die Bestimmung des Dichters, 13—15 p. Freiburg i. Brsg. 1949.

[2] Em. Staiger. Grundbegriffe der Poetik, 18 p. Zuerich, 1946.

WILLIAM WORDSWORTH SUKAKTIS

Šimto metų sukaktis nuo W. Wordswortho mirties plačiai minima anglų spaudoje ir per radiją. W. Wordsworth yra pats aniliškiausias iš visų anglų poetų ir mažiausiai žinomas už Anglijos ribų. Iš jo gausių raštų maža kas yra mėginęs ką nors išversti į svetimas kalbas. Įsišaknijusi šiaurės Anglijoje jo poezija toje šalyje ir tebėra puoselėjama.

W. Wordsworth gimė 1770 m. balandžio 7 d. vidurinės klasės šeimoje. Tėvas Jonas Wordsworth buvo advokatas. Motina Ona buvo manufaktūros pirklio duktė. Šeimoje buvo penki vaikai. W. Wordsworth buvo antras iš eilės. Sesuo Dorotėja buvo vienintelė duktė, už jį metais jaunesnė.

Pradžios mokslą W. Wordsworth ėjo privatinėje Onos Birkett mokykloje. Aštuoneriu metų jis neteko motinos. Po jos mirties jis apsigyveno Onos Tvson nameliuose ir iš ten lankė Hawkshead gimnazija. Nežiūrint motinos mirties, jo vaikystė buvo saulėta. Trylikos metų jis neteko ir tėvo, kuris paliko savo šeima dėdžių Richardo Wordsworth ir C. Crackanthorpe globoje.

1787 m. jis įstojo į šv. Jono kolegiją Cambride. Čionai būdamas, jis pradėjo rašyti "Evening Walk".

1790 m. su Robert Jones jis keliavo po Prancūziją ir Šveicariją. 1791 m. vėl vyko į Prancūziją: Orleaną, Paryžių. Čionai mažne įsivėlė į revoliuciją. Grįžo į Angliją ir, apsigyvenęs Dove Cottage, Grasmere — gražiame šiaurės Anglijos ežerų krašte, pasišventė poezijai.

"Kas nori būti poetas, to gyvenimas turi būti poezija", pasakė Miltonas. W. Wordsworth šią idėją mėgino įgyvendinti. Poetas privalo būti laisvas arba jis turi mirti. Jisai turi eiti savo keliu nežiūrėdamas, ar bus už tai giriamas ar peikiamas. Wordsworthą pažinti nėra lengva. Jo paties žodžiais kalbant — "Poetą reikia mylėti prieš tai, kai jis atrodys vertas mūsų meilės." Ne vienas bendralaikių jį laikė savin įsitraukusiu egoistu, kuris nusigręžė nuo žmogaus kontempliuoti gamtos. Tai nėra pilna tiesa. Apsuptas kalnų ir ežerų grožio bei rimties, W. Wordsworth pastatė amžiną paminklą tų kalnų gyventojams, aprašydamas jų paprastą gyvenimą ir būdą savo eilėse "Mykolas", "Keleivis", "Lucy". Tai tik keletas pavyzdžių.

Paties poeto atvaizdo turime ieškoti ilgesniuose eilėraščiuose — "Preliude", "Keleivy", kur aprašomas poeto minčių augimas ir vystymasis. Didelė jo poezijos dalis niekuomet nebus populiari. Jis priklauso tai kūrėjų eilei, kurie vadinami „poetų poetais".

Palikęs didelį kūrybos lobį ir pragyvenęs tokius garsius vėlesnio anglų romantizmo poetus kaip Byron, Shelley ir Keats, jisai mirė 1850 m. balandžio 3 dieną ir ilsisi Grasmere šventoriuje.

S. P.

K. Grigaitytė nėra vokiečių Annette von Droste-Huelshoff, kurią C. G. Jung yra pavadinęs vyriškiausia iš visų moterų poečių. Jeigu Grigaitytė rašytų eilėraštį tuo pačiu motyvu, kaip ir A. v. Droste-Huelshoff (plg. Auf dem Balkon), ji tikriausiai nesigailėtų nesanti kareivis ir nesigraužtų sėdinti ant balkono ir leidžianti vėjui žaisti jos plaukais. Grigaitytės siela yra stipriai moteriška, todėl vėjo šiurenimas jos plaukuose jai būtų tik gilaus moteriškumo simbolis, kurio taip nemėgo Droste-Huelshoff. Pirmas įspūdis, kurį skaitytojas gauna, baigęs skaityti jos "Paslaptį", yra gilus moteriškumas, valdąs visą jos lyriką ir jos pergyvenimus, virpančius švelniuose posmuose. Jau pats rinkinio pavadinimas yra būdingas: **Paslaptis.** Kas yra ši Paslaptis? "Ji perlas, paskendęs širdies gelmėje"; ji "lyg posmas nutrūkęs"; ji "birželio nakties alpesys" (25 p.). Bet jeigu paklausi, "kas ji?", ji "nesakys" (25). Protinis smalsumas čia netinka. Čia reikia savaimingos įžvalgos, nes ši paslaptis yra ne kas kita, kaip **moters paslaptis.** Tai moteriškosios širdies gelmė. Tai anas Ermatingerio ežeras, kuriame moteriškai spindi visa aplinka.

Visų pirma šalia mūsų esąs **Viešpaties pasaulis.** Jis K. Grigaitytei nėra metafizinių apmąstymų šaltinis, kaip Rilkei; jis nėra būties gelmių prasiveržimas šaltinio čiurlenimu vidunaktį, kaip Moerikei; jis nėra milžiniškas altorius, kaip Miguel de Unamuno, jis nėra net nė savos nuotaikos atospindis, kaip Verlaine. **Grigaitytei Dievo pasaulis yra vieta jos moteriškumui apsireikšti bei įvykti.** Savo metu Salomėja Nėris atėjo nusilenkti kalnams. Ji juos pavadino nebyliais dievais ir juose regėjo gamtinės jėgos bei didybės simbolį. Jų akivaizdoje ši didžiausia mūsų moteris lyrikė pajuto tai, kas estetikoje yra vadinama **kilnumu** — sublime — ir kas jau išsiveržia iš moteriškumo kategorijos, esmingai valdomos **grakštumo** — gracieux. Grigaitytės sieloje kalnų pergyvenimas šios kategorijos nepralaužia. Jų akivaizdoje ji pasilieka gryna moteris su švelnučiais grakščiais savo jausmais. Kalnai kelia jai ne nuostabą, ne didybės pajautimą, bet troškimą įsivynioti į jų baltumą tarsi į pūkų patalą ir svaigti vyro meilėje.

Kaip gerai, kad man padavei ranką
ir į kalną mes kopiam abu.
Tepalieka čia žydinčios lankos
per gėlynus taip bristi sunku.
Debesin baltan įsisupę
mes ištirpsim viršūnėj kalnų.
Sekite pasaką, mėlynos upės,
čia gyvent ir mylėt ateinu.

Tik valandai, valandai vienai
kalnai tepalaimins abu.
O saulei sumerkiant blakstienas
į slėnį aš vėliai skubu.
(Viršūnėj kalnų, 31 p.).

Eilėraštis gražus, išskyrus nevykusią eilutę "čia gyvent ir mylėt ateinu", kuri yra ne kas kita, kaip Putino parafrazė: "Ant rankų iškėlęs garuojančią širdį, einu į pasaulį gyvent ir mylėt". Bet kaip tik jis mums atskleidžia moteriškąjį objektyvinio pasaulio pergyvenimą, kurio centre stovi ne daiktas, bet **moteriškoji asmenybė** su savo meile, su savo negalia, su savo daina iš slėnio. Pasaulis Grigaitytei yra tik proga atsigrįžti į save, tik skiltuvas išskelti moteriškumo kibirkščių iš savo sielos. Tas pat matyti ir kito gamtos elemento — **audros** — pergyvenime:

Tai audra, audra — audružė,
rodos, kalnus įsiūbuos.
Juodi debesys atūžę
plukdo želmenis laukuos.

Įbaugintas šilas gaudžia,
miršta sraigė po lapu...
Volungėlė skundžias graudžiai,
nėr lizdelio ant šakų.

Pašilėje varna sukas:
trys ėryčiai užplakti.
Balsu rauda piemenukas —
kur avelės, kur kiti? (Audra, 39 p.)

Ir čia Grigaitytė atsigrįžta ne į pačią audrą savyje, ne į jos gaivalingumą bei didingumą, bet į **naikinamąjį** jos pobūdį, kuris kelia gailesčio moteriškoje širdyje. Audra išlaužo želmenis laukuose, suardo volungės lizdą, užplaka mažyčius ėriukus. Ir šis gyvybės naikinimas gilia užuojauta prabyla moters sieloje, nes moteris visados yra gyvybės saugotoja, ne jos naikintoja. Naikinamasis veiksmas moters sieloje pritarimo neranda ir pasididžiavimo nekelia. Palygintas su Dauthendey to paties vardo eilėraščiu, kuriame "vėjai dega vyno liepsnomis", šis Grigaitytės gražus eilėraštis ryškiai parodo moters lyrikės priėjimą prie objektyvinio pasaulio. Tiesa, "Viesulo šokis" (40 p.) yra kiek objektyvesnis. Bet šiame, tur būt, gražiausiame eilėraštyje iš viso rinkinio, lietaus lašas virsta "ašara debesio pilko", o aną grėsmingą aptemimą prieš viesulo smūgį K. Grigaitytė vaizduoja prigesusiomis vosilkų akimis:

O ko prigesę
akys vosilkų
žvalgos bailiai (40 p.).

Taigi: **Grigaitytės pasaulis yra jos moteriškumo pratęsimas.** Tai erdvė, kur vyksta jos meilė; tai jėga, kuri naikina gyvybę ir todėl kelia moters užuojautą; tai junginys tarp daikto ir asmens, kur, Francisco Villaespesa žodžiais tariant, nežinia, ar šešėlis apgobia sielą ar iš sielos kyla šešėlis (Animae rerum).

O žmogus? Kaip pergyvena žmogų lyrinė moteriškoji siela? Šiuo atžvilgiu Grigaitytės nuotaikas geriausiai parodo jos atsakymas į dabartinius mus visus kamuojančius klausimus: tėvynės meilė, tremtis, tautos naikinimas, kuriuos yra lietę visi mūsų dabarties poetai, pirmoje eilėje Brazdžionis, tėkšdamas pranašišku mostu, lyg Kristus Mykolo Angelo "Paskutiniame Teisme", priešus į požemius, skelbdamas prisikėlimo viltį, dainuodamas gilų mūsų skausmą ir mūsų tautos negandą. Grigaitytė prie šių klausimų prieina visai kitaip. Tėvynės meilė joje yra tokia pat gili, kaip ir kituose. Tačiau ji yra moteriška. Savos šalies meilė susijungia joje su moteriškos širdies troškimais:

Nors ašarėlė
per skruostą rieda,
vistiek, šalele,
Tave myliu,
Su beržynėliais,
paparčio žiedu,
na, ir su šelmiu
tuo berneliu.
(Gintaro šalelei, 55 p.)

Šelmis bernelis yra visų mūsų dainų pradas, ir jis atsinaujina Grigaitytės lyrikoje moteriškuoju pergyvenimu.

Tas pat yra ir su mūsų tautos dabartiniu trėmimu į Sibiro dykumas. Ši didžiulė tautos tragedija taip pat atsispindi moteriškajame veidrodyje ir įgyja moteriško liūdesio. Tautos trėmimas Grigaitytės prasmingai yra vaizduojamas jaunamartės kraičio išvežimu:

Kam, sesutės mielos,
pasiguost beeisim,
kad visais keleliais
veža mūsų kraitį.
(Debesėliai plaukia, 59 p.).

Arba:

Jau kraičių neberasime,
tik atdaras skrynias...
(Į Rytus ir į Vakarus, 61)

Tremtinių grįžimo svajonė virsta taip pat baimingu moters klausimu:

Ar sugrįš jis, o Dievuliau,
iš Rytų siaubingų?
Ten ne vienos sesutėlės
laimė jau pradingo.
(Ar sugrįš jis? 14 p.).

Pati mūsoji tremtis Grigaitytės pergyvenime susitelkia aplinkui moteriškąjį naujo žmogaus globojimą ir auklėjimą. Tie du mažyčiai, kuriems yra pavesta ir pati knyga, sudaro pagrindinį rūpestį, **motinos** rūpestį:

O, kad užaugint jus
Dievas man padėtų,

rodos, iškentėčiau
sopulio mares.
Ak, mano mažučiai,
ar aš begalėsiu
takeliu saulėtu
jus namo parvest? ...
(Nykioj palatoj, 46 p.).

O įsižiūrėjusi į skrendantį pavasario paukštį, kaip į simbolį mūsų visų klajoklių, ir į jį perkeldama mūsų troškimą grįžti į savą šalį, Grigaitytė sako jam:

Valdovo sostą nors žadėtų,
žinau, neliksi tu čionai.
Ten šaukia upių akmenėliai
ir gimto lizdo pelenai.
(Paukštelei, 69 p.)

Pastarasis posakis yra ypač būdingas. Šeimos židinio motyvas traukia moteriškąją širdį. Paukštyje, kuris iš tikro "vyšnių žydinčiais takeliais" (69) ieškosi senojo savo lizdo, net jeigu šis būtų ir pelenais pavirtęs, šis motyvas randa geriausią įsikūnijimą ir duoda mums gražų eilėraštį. Šalia "Viesulo šokio", "Paukštelei" yra vienas iš geriausių Grigaitytės laimėjimų.

Tačiau moteriškai yra pergyvenama ne tik dabartinė tikrovė. Moteriškais virsta ir amžinieji žmogiškosios būties klausimai, kai juos Grigaitytė paliečia, nors tai atsitinka ir retai. Sakysime: **mirtis**, kuri daugeliui poetų yra kėlusi šiurpą (Baudelaire), kurioje nevienas regėjo poilsį po sunkios egzistencijos (Fr. Martinez de la Rosa), Grigaitytei yra tik atsiskyrimas su savo mylimuoju:

Paliksiu aš tave,
gal daug ko nepasakius,
kai sutemos viešnia
pakvies mane.
(Lūpos nepasakė, 30 p.)

Atsiskyrimas su šia žeme bus tik sutemų viešnios pakvietimas. Jis būtų moters mielai priimamas, jeigu jos širdyje dar neslypėtų begalybė meilės žodžių, "kurių tau mano lūpos nepasakė" (ibd.). Meilė ir mirtis čia susijungia vienybėn, kaip ir pas Sapho, kuriai išminčius niekaip negali įspėti, kas tai: meilė ar mirtis: "Ne, išminčiau, tai yra mirtis... Ne, išminčiau, tai yra meilė". **Moteriškoji lyrika meilę ir mirtį dainuoja tais pačiais jausmais.**

Čia mes gauname vėl tą pačią išvadą, kaip ir anksčiau — **Grigaitytei žmogus yra dalyvis jos moteriškume:** mylimasis, vyras, tėvas, vaikas. Atitrauktos vertės jis neturi. Moters lyrikės pergyvenimą jis pažadina tik tada, kai pažadina jos moteriškumą. Tik užgavęs moteriškąją jos egzistenciją, jis esti atspindimas ir apdainuojamas.

Galop **Dievas.** Kaip santykiuoja moteris lyrikė su Aukščiausiąja Būtimi? Kokių jausmų gama ji prabyla, susidūrusi su Viešpačiu? — Į tai Grigaitytė mums atsako savo eilėraščiu "Magdalena" (29 p.). Jau pats šio eilėraščio vardas yra simbolis moters santykiams su Dievu. **Moteris artinasi prie Dievo visados Magdalenos pavidalu,** nešina savo mylinčia ir atgailojančia širdimi:

Aš bučiuoju Tavo rūbo kraštą,
aš suklupus Magdalena prie Tavęs.
(29 p.)

Bet kas yra tasai, kuris šį rūbą nešioja? Mūsų akimis jis atrodo Viešpats: Mesijas, Mokytojas, Prisikėlimo sekmadienio Rabbi. Tačiau moters-magdalenos akimis jis susilieja su jos mylimuoju arba net virsta juo pačiu. Todėl po graudaus prašymo

Ak, nuimki nuodėmės tą naštą
ir kaip kūdikį į saulę vesk (ibd.)

moteris pradeda apie savo Viešpatį jau žemiškai svajoti:

Neužstos mana širdis Tau kelio,
o baltasis sapne rudenio ankstyvo.
Tavo žvilgsny obelys žydėti kelias
ir juodoj nakty man skleidžiasi [alyvos (ibd.).

Dar daugiau: šias žemiškąsias svajones moteris-magdalena priskiria ir savo Viešpačiui, kuris kasnakt jomis gyvena, nes ji sužeidusi ir jo širdį:

Taip giliai, giliai širdin įkritus
nemirtinga ašara spindėsiu aš.
Bokštuose varpai prikels Tave kas [rytą,
o kasnakt svajingos akys Magdalenos
tik prieš aušrą Tau sapnuos užges ...
(ibd.)

Tai amžina "Giesmių giesmės" tema. Mylimosios ir mylimojo santykiai yra simbolis santykiams tarp Dievo ir sielos, tarp Kristaus ir Bažnyčios. Moteris lyrikė šiuos santykius ypatingai giliai pajaučia, ir todėl Dievas jai virsta mylimuoju, kurio pavidalą ji regi baltame vienuolio apsiauste ir jį myli. Viešpaties atstovo laiminančios rankos ne tik nužengdina Dievo malonę, bet ir paguodžia **moteriškąją** širdį, nes jos yra **mylimojo** rankos:

Tavo laiminančios rankos,
mano galvą kai paglosto,
byra žvaigždės sidabrinės
iš dangaus galybių sosto.

Ir taip lengva, lengva eiti
tremties kelią tokį dygų,
kada žydras, žydras sapnas
mano žingsnių ritmą lydi.
(Laiminančios rankos, 27 p.)

Be abejo, Grigaitytė yra mėginusi eiti prie Dievo, kaip ir prie pasaulio, ir iš objektyvinės pusės. Jos eilėraštis "Kristui Karaliui" (72 p.) yra neblogas tokių pastangų liudytojas. Tačiau objektyvieji jos religiniai bandymai, ypač skirtieji šv. Kazimierui (70 ir 71 p.), pasilieka kasdienybės plotmėje, neišsiskirdami iš jos nei sava problematika nei savu jausmu. Grigaitytės siela yra giliai religinga. Ji net poetinę savo dovaną pergyvena kaip Viešpaties malonę ir už ją dėkoja, skirdama savo posmus Dievo garbei (plg. 73 p.). Tačiau šis religingumas **poetiškai** suspindi tik moteriškumo šviesoje.

Apžvelgę tad prabėgomis tris didžiąsias gyvenimo sritis: pasaulį, žmogų ir Dievą, galime duoti atsakymą į anksčiau mūsų iškeltą klausimą, kaip atspindi būtį moters lyrikės veidrodinė egzistencija. **Moters lyrikės sieloje būtis atsispindi tik tiek, kiek ji pajėgia pažadinti jos moteriškąjį apsprendimą.** Visa, kas šio apsprendimo neliečia, moters neužgauna. Jeigu ji kartais ir mėgina atsakyti tam, kuris jos neklausia, jos atsakymas pasidaro racionalinis ir banalus. Ir juo moteris poetė yra moteriškesnė, juo jos moteriškumas įgyja didesnės reikšmės jos kūryboje ir šią kūrybą susiaurina, nes ją visą sutelkia aplinkui vieną tašką. Todėl būti didelei lyrikei ir giliai moteriškai moteriai yra labai sunku. Bent literatūros istorija mums taip sako. Ir vokiečių lyrikė A. v. Droste-Huelshoff, ir čilėnų Gabriela Mistral, ir mūsų Salomėja Nėris turi savyje kažkokį vyriškų ženklą, kuris duoda joms jėgos prasiveržti ir į platesnes būties sritis ir atspindėti bendrai žmogiškuosius, ne tik moteriškuosius, būties spindulius. Tačiau tas pats ženklas stumia šias moteris į vyriškojo visuomeniškai politinio veikimo sritis ir kaip tik gesina jų moteriškumą, gal net ir poetiškumą. Grigaitytės sieloje šio vyriškojo ženklo nematyti. Grigaitytės polinkiai yra grynai moteriški. Todėl ji sunkiai grumiasi su objektyviniais klausimais, jį įkuriuos ji norėtų atsakyti, tačiau kurie jai pasilieka šalti, nes neužgauna jos moteriškumo gelmių. Visi eilėraščiai, kuriuose yra mėginta šis objektyvusis gyvenimas atspindėti, rinkinyje yra silpni. Geriausi kaip tik yra tie, kuriuose prabyla Grigaitytės moteriškumas: Negiedoki, vieversy, (10 p.), Laiminančios rankos (27 p.), Magdalena (29 p.), Viršūnėj kalnų (31 p.), Audra (39 p.), Viesulo šokis (40 p.), Jūrą paliekant (42 p.), Paukštelei (69 p.).

Jeigu tad mums būtų leista išreikšti poetei linkėjimą ateičiai, jis būtų šis: **mesti šalin visas objektyvinių klausimų pagundas ir atsidėti moteriškosios būsenos sklaidai.** Moteriškumas slepia savyje visą būtį. Jis yra būsena, nė kiek nemažesnės svarbos, negu vyriškoji. Todėl šios moteriškosios būsenos veidrodyje atspindėti būtį ir jos spindulius išreikšti skambiais, lengvais ir švelniai ban-

guojančiais posmais kaip tik ir būtų Grigaitytės poetinis pašaukimas. Gabriela Mistral atskleidė pasauliui **motiniškumo** gelmes: pilnas kančios, gilaus ilgesio, tvankias ir net rūsčias. Jos kūryboje prasiveržė **motina**, pažymėta gilia ispaniškąja tristeza. Iš Grigaitytės lauktume apreiškiant **moteriškumą**: grakščiai svajingą, truputį liūdną, bet visados besistiebiantį aukštyn, kaip Fra Angelico madonos. Šiuo keliu mūsų lyrikė jau žengia. Argi ne simboliškas jai yra šis puikus jos posmas:

Kai į pusnį įbridau
šlamančio gegužio,
atgal kelio neradau
žalioms vinkšnoms ūžiant.
(10 p.

Braidžioti po žiedų pusnis ir nerasti kelio į grubų, suracionalintą, sutechnintą, melagingą vyriškąjį pasaulį yra moters — gyvybės karalienės — paskirtis. Argi ši paskirtis negalėtų virsti Grigaitytės-poetės pašaukimu?

IŠLEISTA DALIS PETRO KRIAUČIONO SURINKTŲ LIETUVIŠKŲ LIAUDIES DAINŲ

Tarp suomių prof. Jooseppi J. Mikkolos paliktų rankraščių (prof. Mikkola mirė 1946 m. sulaukęs virš 80 metų) yra nemažas rinkinys ir lietuviškų liaudies dainų bei pasakų, kurias jis surinko beviešėdamas Lietuvoje 1894 ir 1895 m. Prof. A. R. Niemi savo suomiškai parašytoje lietuvių literatūros istorijoje (Lietua lainen kirjallisuus, Helsinki, 1925) pažymi, kad Mikkola Suvalkų ir Vilniaus gubernijose užrašė per 100 lietuviškų liaudies dainų ir apie 70—80 pasakų. Lietuvoje aplankytas vietas Mikkola gana smulkiai sumini straipsnyje, kurį jo žmona, žymioji suomių rašytoja Maila Talvio, išspausdino kaipo priedą savo autobiografijoje suomiškai: Rukkaset ja kukkaset, Porvoo, 1947.

Tarp prof. Mikkolos paliktų lietuvių liaudies dainų bei pasakų rankraščių yra labai tvarkingas ir gražiai patiesprofesoriaus ranka prirašytas sąsiuvinis, kuriame yra 33 lietuviškos liaudies dainos. To sąsiuvinio viršelyje užrašyta: "Volkslieder aus Wysztiniec", o prieš pačią pirmąją dainą suomiškai užrašyta pastaba, kad šiame sąsiuvinyje dainos yra surinktos „pono P. Kraučuno". Kaip žinoma, pas mūsų didįjį patriotą Petrą Kriaučiūną Plokščiuose Mikkola viešėjo 1894 m. vasarą (M. Gustaitis savo biografijoje apie P. Kriaučiūną datas duoda kiek netikslias).

Petras Kriaučiūnas, kilimo nuo Vištyčio, savo tėviškėje buvo daug dainų užrašęs. Šios 33 dainos nuo Vištyčio pateko į Mikkolos rankas, kai jis pas Kriaučiūną viešėjo. Taigi, dainas užrašė P. Kriaučiūnas, o Mikkola, kaip kalbininkas, jas tik sukirčiavo. Anot Maila Talvio (Mikkolos žmona), P. Kriaučiūnas tas dainas iš lengvo tarmiškai diktavo, o Mikkola jas kirčiavo.

Tas 33 P. Kriaučiūno užrašytas lietuviškas dainas 1949 m. išleido prof. Mikkolos mokinys prof. Eino Nieminen: Litauische Volkslieder aus dem handschriftlichen Nachlass Prof. J. J. Mikkolas (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, ser. B, tomas 63, 1; Helsinki 1949). Leidėjas įžangoje labai gražiais žodžiais sumini ir lietuviškų liaudies dainų charakterį. Šalia kirčiuoto lietuviško teksto yra ir vokiškas, taip pat prof. Nieminen, tų dainų vertimas. Lietuviškasis tekstas netaisytas. Tik tekste sutvarkyti skiriamieji ženklai, kurių rankraštyje labai pašykštėta. Vertimas aiškus, vaizdingas ir lengvai suprantamas. Vertėjas kai kur vietomis pridėjo naujų žodžių, kurių lietuviškame tekste ir nebuvo, bet tie priedeliai žymiai palengvina tekstą.

Ta proga norime pažymėti, kad šiemet sueina lygiai šimtas metų, kai gimė Petras Kriaučiūnas. Taigi, šių dainų išleidimas bemaž sutampa su šia jo sukaktimi — ir ją prasmingai atžymi.

Juozas Lingis

MONOGRAFIJOS APIE LENKIJĄ

"The United Nations" leidžiamoje knygų serijoje, Californijos universitetas 1945 metais paskelbė didžiulį — 500 psl. storumo veikalą **"Poland"** anglų kalba. Tos pačios leidyklos yra išleista gražių knygų ir apie kitas valstybes, pvz., apie Čekoslovakiją, Olandiją ir kt. "Poland" — daugelio autorių parašyta knyga, plačios apimties, susidedanti net iš 8 dalių: 1) Kraštas ir žmonės, 2) Istorinis pagrindas (Lenkų valstybės kūrimasis, Lenkija kaip Europos galybė — nuo Jogailos laikų pradedant, Padalintoji Lenkija ir Lenkijos atgimimas), 3) Politinis išsivystymas (konstitucija, politinės partijos, Lenkijos politika 1918—1939 m., mažumos), 4) Ekonominis ir socialinis išsivystymas (Lenkijos ekonomika tarp dviejų karų, pramonė, prekyba, susisiekimas, finansai, žemės ūkio atstatymas, socialinis progresas), 5) Kultūrinio gyvenimo išsivystymas (religija, švietimas, mokslas, literatūra, menas, muzika, tautinė dvasia), 6) Lenkijos—Amerikos ryšiai, 7) Užsienio politika, 8) Antrasis pasaulinis karas ir po jo.

Knygos autoriai daugiausia yra, seniau Lenkijos ir dabartiniai JAV universitetų profesoriai, įvairių institutų direktoriai ar politikai (Halecki, Graham, Strzetelski ir kt.). Knyga dedikuota gen. Wł. Sikorskiui. Redaguota Bernadotte E. Schmitt, žinomo Chicagos universiteto profesoriaus.

Šį vertingą veikalą bevartant, daugelis ras daug naudingos medžiagos pagal savo domėjimosi sritį. Mūsų amžinųjų kaimynų istorija norom ar nenorom yra artima; tai bendrais įvykiais, tai aiškiomis paralelėmis besipinanti. Mažne kiekviename skyriuje vienu ar kitu būdu liečiama Lietuva. Lietuviui, ypač istorikui, įdomiausi skyriai yra apie istoriją ir apie lenkų tautinę dvasią.

Tarp sistemingai aprašytų ekonominių, politinių ir kultūrinių reiškinių randame straipsnelį "Lenkų tautinė dvasia". Jai apibūdinti daugiausia remiamasi įspūdingais A. Mickevičiaus žodžiais iš "Knygų apie lenkų pilgrimystę". Lenkų praeityje atsekamas didelis idealizmas ir aukšta moralė.

Kita vertinga knyga, specialiai įdomi istorikams, etnologams bei kalbininkams, yra 1949 metais Paryžiuje išleista žinomo lenkų proistoriko J. Kostrzewski **"Les Origines de la Civilisation Polonaise"**. — "Lenkų kultūros užuomazga". Knyga parašyta Lenkijoje, vokiečių okupacijos metu, kada autorius tolimo kaimo užkampyje slapstėsi nuo karo pavojų. Vėliau išversta į prancūzų kalbą ir išleista šiapus geležinės uždangos. Tai pirmas plačios apimties veikalas — net 671 psl. — apie Lenkijos valstybės kūrimosi laikus. Autorius duoda išsamų materialinės ir dvasinės kultūros vaizdą, naudodamasis archeologiniais, etnografiniais, kalbos bei istoriniais duomenimis. Apimdamas laikotarpį nuo 5 ligi 11 šimtmečio ir jį atkurdamas visomis galimomis priemonėmis, autorius sėkmingai pakelia tą tarp istorinių ir priešistorinių laikų kabančią sunkią užuolaidą. Lenkų kultūra yra išaugusi maždaug toje pačioje teritorijoje, kurioje 10 šimtmetyje iškilusi Piastų dinastija įkūrė valstybę. Valstybės pagrinde buvo kiltis, vadinama "Polanes", iš kurios vardo liko ir Lenkijos pavadinimas "Polska". Lenkų proistorikai paskutiniu metu daugelyje studijų gan pagrįstai įrodinėja, kad sritis tarp Oderio ir Elbės yra buvusi visų slavų šaknis, iš kurios jie vėliau paplito po didelius rytinės Europos plotus. Tuo būdu Lenkija, ar bent jos dalis, priklauso prie seniausiai slavų apgyventų vietų — daugiau nei 3000 metų.

M. G-ė

MENAS

PAMOKSLAS LIETUVOS DAILININKAMS

Metų pradžioje Vilniuje buvo suruošta Lietuvoje esančių dailininkų dailės paroda. Ši paroda turėjo tikslą parodyti Lietuvos dailininkų sugebėjimus ir pasiektus laimėjimus Stalino "saulei" šviečiant. Šių metų vasarą bus ruošiama dailės paroda dešimtmečiui nuo Lietuvos pavergimo paminėti, kurioje liepta dalyvauti kiekvienam dailininkui. Buvusioji paroda buvo įvadas į būsimąją parodą.

Dailininkė Trečiokaitė - Žebenkienė (komunistinė veikėja Lietuvos dailininkų tarpe) ir dailininkas V. Mackevičius apie parodą "Tiesos" 49 nr. parašė straipsnį, kuriame smarkiai bara dailininkus, kai kuriems jų pataria skubiai pasitaisyti, o pačią parodą vadina menkaverte, menkesne negu metai atgal, nors ši paroda jau yra įvadas į dešimtmečio parodą.

Skulptoriai Lipdo Stalino Galvas

Recenzentai rašo, kad parodoje gausiausiai buvo atstovaujama skulptūra. Skulptoriai esą pasiekę kai kurių laimėjimų. Kokybiškai skulptūra parodoje taipgi be konkurencijos užėmusi pirmą vietą. Daugumas skulptorių parodoje išstatę Stalino galvos skulptūras. Dailininkas P. Vaivada pasirodęs su Stalino biustu, kuris esąs geriausias parodos eksponatas. Vaivados sukurtas Stalino biustas prilygstąs geriausiems Stalino biustų kūrėjams. Skulptorius P. Aleksandravičius pasirodęs su vertinga statula Žemaitės paminklui, o Br. Vyšniauskas gerai atlikęs Puškino biustą. N. Petrulis ir B. Bučas didesnių laimėjimų nepasiekę. Skulptorius J. Mikėnas pasirodęs tik su vienu darbu, kuris visus apvylęs. Parodoje dalyvavę ir keletas jaunų skulptorių, neseniai baigiusių Kauno ir Vilniaus dailės institutus. Recenzentai rašo, kad visumoje ir skulptūros skyrius yra silpnas, nors jis parodoje ir pats stipriausias. Nemaža kaltė tenkanti Kauno ir Vilniaus dailės institutams, kurie išleidžia dailininkus nepakankamai supažindintus su komunistiniais reikalavimais, nesupažindinus jaunųjų dailininkų su komunistine tikrove, be to, kai kurie dailininkai komunistinėse temose nejaučią jokio atsakingumo. Vienas jaunas dailininkas savo skulptūroje iškraipęs Lenino veido bruožus...

Silpnas Tapytojų Pasirodymas

Tapybos skyrius buvęs negausus ir skurdus. Tematinių paveikslų tik trejetas. B. Jacevičiūtės kompozicija "Solomėja Nėris tėvynės karo metu" esanti pakenčiama. P. Sergijavičiaus "Medelių sodinimas Vilniaus jaunimo sode" turįs gerų užsimojimų, bet neišbaigtas. B. Mingelaitės - Uogintienės "Žvejų artelė" esąs tik etiudas žmonių figūrų peizaže. J. Vienožinskis parodoje pasirodęs su nusipelnusio LTSR mokslo veikėjo prof. J. Mažylio portretu. Darbas turįs tuos pačius trūkumus, kaip anksčyvesnieji Vienožinskio darbai. Recenzentai ne visai švelniai J. Vienožinskiui primena, kad "šis darbas dar kartą parodo, kad J. Vienožinskis nepadarė visų išvadų iš kritikos jo adresu ir tas išvadas daro labai lėtai". Br. Uoginto tapyba turinti tuos pačius trūkumus kaip ir Vienožinskio. Geriausiu peizažistu pasirodęs A. Zmuidzinavičius. Apskritai, tapyboje labai nedaug buvę užbaigtų peizažų. Vyravę etiudai ir palaidi eskizai.

Skurdus Grafikos Skyrius

Nepriklausomoj Lietuvoj grafika buvo stipriausia. Ji buvo pralenkusi ir skulptūrą. Jaunoji lietuvių grafikų karta parodė pasididžiuotinų laimėjimų. Iš recenzijos matyt, kad dabar to nebėra. Tiesa, visi geresnieji grafikai pasirinko tremties kelią. S. Trečiokaitė-Žebenkienė ir V. Mackevičius rašo, kad "Grafikos skyrius skurdus. Savo darbus, reikia pasakyti — nevykusius, smulkius ir nereikšmingus, išstatė tik 4 dailininkai". O tie keturi grafikos "nusikaltėliai" yra: A. Kučas, T. Kulakauskas, Tarabildienė ir J. Kuzminskas. A. Kučo medžio raižiniai esą nevykę, T. Kulakausko "Balio Sruogos portretas" nereikšmingas, o Tarabildienės iliustracijos Gorkio apysakos "Danka" smulkios ir be didesnės vertės. Kuzminskio darbas esąs pakenčiamas.

Išvardina Parodų Vengiančius Dailininkus

Recenzentai sako, kad parodoje dalyvavo stebėtinai mažas dailininkų skaičius. Kai kurie pasiaiškinę, kad jie smarkiai ruošiasi būsimai dešimtmečio nuo Lietuvos pavergimo paminėjimo parodai. Recenzentai piktu tonu klausia, kodėl kai kurie dailininkai nedalyvavo šioje parodoje ir nedalyvavo kitose parodose, arba jei kada ir pasirodė, tai labai silpnai. "Tiesos" pamokslininkai klausia savo kolegas, kodėl jie vengia viešo pasirodymo. O tokiais parodų vengiančiais dailininkais S. Trečiokaitė-Žebenkienė ir V. Mackevičius išvardina: Kazoką, Vaitį, Macutkevičių, Kosčiušką, A. Petrulį ir kitus. Daromos tokios išvados: "Tas rodo, jog nemaža mūsų dailininkų dalis dar nėra kaip reikia įsijungusi į gyvenimą, kad jos kūrybinis akiratis dar labai siauras ir kad ji ne tik kad neina įvykių priešakyje, kaip dera tarybiniam dailininkui, o nespėja dargi vilktis tų įvykių uodegoj. Tik tuo galima paaiškinti, jog mūsų vaizduojamoj dailėj nėra nė vieno stambesnio kūrinio, vaizduojančio kolūkių statybą. Tokia padėtis kelia rimtą susirūpinimą mūsų vaizduojamuoju menu. Jos negalima jokiu būdu toleruoti."

Recenzentai rašo, jog tokia tragiška padėtis yra todėl, kad dailininkai nėra įsisąmoninę į Lenino ir Stalino "mokslus", kas sudaro pagrindinę sovietinio gyvenimo ir komunistų politiką. Komunistų partija paskutiniame suvažiavime dailininkų darbais buvusi nepatenkinta ir liepusi pasitaisyti, bet dailininkų sąjunga iki šiol nepadariusi reikiamų išvadų.

St. Devenis

GEORGES ROUAULT

Netoli 80 metų amžiaus (gimęs 1871 m.), Georges Rouault laikomas vienu žymiausiųjų krikščioniškojo meno atstovų.

Žvilgterkim į jo menines kūrybos raidą.

Nors Rouault yra moderniojo meno atstovas, bet jis jau šio šimtmečio pradžioj nutolo nuo ekskliuzyvinio judėjimo: jis neliko grynosios formos atstovu, kaip Matisse, kubistai ir kitos to meto srovės. Bet kartu jis nedaug tenutolo nuo savo pirmykščio principo, nuo meninės ir dvasinės situacijos apie 1900 m., kurią jis aiškina ir formuoja krikščioniškai ir savo būdu. Laikydamasis šios tradicijos be tolesnės evoliucijos galėtų būti priekaištu jo menui, bet, iš kitos pusės, tai juk tėra įsijautimas į krikščioniškąją tradiciją ir jos laikymasis. Dėl to jo geriausiuose darbuose tikėjimo vizija ir

VISUOMENINIS GYVENIMAS

KULTŪROS FONDO PROBLEMA

Apie Kultūros Fondą buvo daug kalbama Nepriklausomybės metais Lietuvoje, bet toliau kalbų ir raštų nenueita. Vokiečių okupacijos metais buvo mėginta tokį fondą net oficialiai įkurti, tačiau praktiškai iš to nieko neišėjo. Atsidūrus tremty, Vokietijoje, tą klausimą iš naujo ėmė judinti Liet. Rašytojų Dr-ja. Buvo sudarytas net steigiamasis komitetas iš pačių rašytojų tarpo. Tas komitetas savo laiku paskelbė atsišaukimą ir paruošė įstatų projektą. Nuo to laiko praėjo jau treji metai. Tam komitetui neparodžius organizacinės veiklos, Rašytojų Draugija iniciatyvą atidavė Kultūros Fondo Clevelando skyriui, kuris ėmėsi žygių ir jau paskelbė fondo reikalu atsišaukimą. Atsišaukime skaitome:

"Tautinė mūsų kultūra sudaro žymiausią bei svarbiausią lietuvybės pagrindą ir stipriausią mūsų tautybės išlaikymo laidą. Todėl visų laisvų ir sąmoningų lietuvių pats didysis gyvenamojo meto uždavinys yra sustiprinti šią mūsų tautinę kultūrą ir toliau ją ryžtingai ugdyti. Tautinės kultūros idealu turi tapti tas bendrasis visos gyventi norinčios tautos židinys, apie kurį turi spiestis visi be pažiūrų ir įsitikinimų skirtumo, bet lietuviškai jaučią ir galvoją lietuviai, susirūpinę savo tautos likimu ir ateitimi. Šiuo bendruoju tautos židiniu turi tapti seniai laukiamas ir plačia prasme suprantamas Lietuvių Kultūros Fondas — visų lietuvių kultūrinė institucija ir organizacija.

"Aktualieji ir artimieji Lietuvių Kultūros Fondo uždaviniai yra: remti ir skatinti lietuvių mokslą, literatūrą, meną, švietimą, spaudą, gaivinti bei ugdyti gimtąją kalbą, palaikyti tautines tradicijas bei savo papročius ir t. t. Šiam tikslui reikėtų leisti ir plačiai paskleisti mūsų mokslininkų bei menininkų kūrinius, suorganizuoti pasaulinę lietuvių meno galeriją, įsteigti bendrinės kalbos kultūros organą, sudaryti lituanistinių šaltinių centrą, remti lietuviško teatro sutelkimą, žymesniuosius meno ansamblius ir kitas lietuviškos dvasios kėlimo bei gaivinimo apraiškas, leisti informacinius bei kitokius leidinius.

"Šitam didžiajam tautos kultūros darbui reikia sutelkti geriausias jėgas ir surinkti visus galimus kapitalus. Todėl nedelsdami organizuokime bendrą Lietuvių Kultūros Fondą, kuris apimtų viso pasaulio lietuvius ir prisidėtų prie Pasaulio Lietuvių Bendruomenės uždavinių vykdymo."

Taip skaitom Kultūros Fondo naujų organizatorių, Clevelando skyriaus, atsišaukime.

Tenka pasiklausti, kodėl taip atsitikdavo, kad tokio Fondo steigimas vis baigdavosi nesėkmingai? Ar tam yra kaltas mūsų lietuviškosios visuomenės abejingumas kultūriniams klausimams, ar esama ir kitokių priežasčių? Rodos, negalėtume vien visuomenės abejingumu to aiškinti. Kultūrinėj srity ir Nepriklausomybės metais, ir tremty labai daug padaryta ir tai negalėjo įvykti be visuomenės paramos. Vadinasi, nesėkmės šaknys turi glūdėti kur nors kitur.

Atrodo, kad pagrindine priežastimi tekdavo laikyti organizatorių trūkumą. Visą laiką turėjome žmonių, kurie apie tai įvairiomis progomis pakalbėjo ar parašė, bet neatsirado žmonių, kurie būtų klausimą išryškinę ir realiais pagrindais sukūrę tokią organizaciją.

Tai galėjo atsitikti arba dėl to, kad mums iš viso trūksta organizatorių, arba dėl to, kad pati idėja niekada pakankamai neišryškėjo ir todėl neatsirado ryžtingų kovotojų už jos įvykdymą. Šiuo atveju norime akcentuoti antrąją galimybę, nepa-

---

meninė forma taip tampriai suaugusios, kad sunku nuspręsti, ar čia žymusis krikščionis pasireiškia kaip didelis menininkas, ar modernusis menas yra esmėj pasidaręs krikščioniškų.

1947 m. Vollardo leidykla išleido jo grafikos darbų seriją vardu "Miserere et Guerre" (Užsakyta buvo jau 1914 m., dirbta 20 metų). Iš 59 kūrinių trečioji dalis vaizduoja karo baisumus, kurie pagaliau atbaigiami skausmingu pasitikėjimu ir krikščioniškąja atpirkimo mintim. Rouault išeina iš vitražų tapybos: stiprūs juodi kontūrai supa vaizduojamuosius, o šviesa yra įvairių laipsnių ir atspalvių stiprumo. Rouault buvo dirbęs restauruodamas viduramžių bažnyčių langus. Jis kartą pats pasisakęs, kad jo giliausioji esmė gyvenanti katedrų laikais.

Lavindamasis pas Gustavą Moreau, nuo 1891 m. Rouault dar daugiau palinko į romantiką ir mistiką ir emalinėmis spindinčiomis spalvomis ir tonais vaizdavo tai, kas jam rūpėjo. Tačiau, pasirinkdamas temas savo paveikslams, Rouault atitrūko nuo akademinės tradicijos. Apie 1900 m. jis ima išimtinai vaizduoti dabarties gyvenimą, anksčiau ėmęs temas iš Senojo Testamento ir Jėzaus gyvenimo. Jis imasi kurti net tamsiausias gyvenimo žmogystas; su vadinamųjų "Laukinių" menininkų grupe jis tiesiog sukrečia publiką.

Rouaulto laikyseną šiuo metu charakterizuoja jo draugystė su Huysmans ir Bloy. Nors jo jausmai vietos rado ir eilėse, bet jis svarbiausiai pasireiškė kaip dailininkas. Nukrypimas nuo religinių temų, kaip jis sakos, buvo pagrįstas apgaulios konvencijos baime. Panašiai argumentuodamas, nuo biblinių temų nukrypęs ir Van Gogh, konvencionalume nebegalėdamas rasti asmeninio, religinio apsisprendimo.

Rouault, niekad nepametęs savo jaunystės tikėjimo, žengė į savo meto krikščioniškojo meno kelią. Jis iliustravo Baudelaire "Fleurs du Mal" ir stojo prieš ydas satyra, pasibiaurėjimu ar pasipiktinimu. Menas, čia nusileidęs iki išniekintųjų ar prasiradusiųjų likimo, yra pilnas skausmo kartėlio. Kad žmonija kenčia atvirą žaizdą, prie to krikščioniškai prisipažįsta tiek Rouault, tiek Baudelaire. Skurdo vaizdai čia veikia kaip tikėjimo himnai. Naujai iškyla čia vėl katedrų menas: tik matomoji tikrovė sunki ir tamsi, bet skaidriai ją nušviečia malonė iš anapus.

Tik per eilę metų Rouault išvystė šį dvasinį meno principą. Nuo 1914 m. jo menas šia linkme vis tobulėjo. Atsižvelgta jau buvo ir į krikščioniškojo meno tradicinį vaizdavimą. Ypač Kristaus kančia buvo vaizduojama su sukrečiančia žmogiškąja Rouault perspektyva. Tuo pačiu meniniu vaizdavimu galima atskleisti biblines temas arba žmogaus gyvenimą susieti su amžinybe.

Suaugęs su viduramžių tikėjimu ir menu, įsitikinęs ir savarankiškas, Rouault vaizduoja atpirktojo tvarinio stebuklą, Dievo paslaptį žmogaus gyvenime. (Pagal "Hochland" 1950. II. Nr. 3) **A. T.**

neigdami ir pirmosios. Kaip ten bebūtų, bet, tur būt, visi sutiksime, kad Kultūros Fondo siekimai nebūdavo išryškinti, geriau sakant, sukonkretinti. Atskiri autoriai ta tema parašo kiekvienas taip, kaip jie patys vaizduojasi, o minėtasis steigiamasis komitetas taip pat surašė labai bendro pobūdžio statutą.

Palikdami praeitį praeitimi, turime klausimą spręsti dabarties akimis. Dabar gi toks Fondas galėtų būti sukurtas tik emigraciniuose kraštuose esančių mūsų tautiečių pastangomis. Tai turint galvoj ir tenka klausimą svarstyti. Nėra abejonės, kad Jungt. Amerikos Valstybės tampa natūraliu mūsų išeivių gyvenimo centru. Tat šio krašto aplinkybės turi esminės reikšmės klausimo pasisekimui. Gi tų aplinkybių negalima laikyti labai palankiomis mūsų svarstomajam reikalui. Iš seniau čia gyveną mūsų tautiečiai turi savo tradicijas ir savo patyrimą. Kultūriniai klausimai glaudžiai siejasi su pasaulėžiūra, ir todėl daug kas vengia jų sprendimo bendrine plotme, nenorėdami aštrinti grupių santykius ir iš anksto netikėdami jų pasisekimu. Naujai atvykusieji gal drąsiau eitų to klausimo spręsti, bet yra labai silpni ekonomiškai, o Fondą steigiant, pinigas vaidina pagrindinį vaidmenį.

Realiai į situaciją žiūrint, Kultūros Fondo veikimo galimybes sąlygoja šios aplinkybės.

1. Jo steigėjai ir vadovai turėtų surasti būdus neužgauti atskirų pasaulėžiūrų. Vadinasi, į programą galėtų būti įrašomi tik patys bendriniai mūsų kultūros klausimai, kaip kalbos saugojimas ir ugdymas, tautodailė, tautosaka, muzika ir panašiai.

2. Vykdant pinigų rinkimo vajų, naudotis ligi šiol turima patirtimi. Žmonės, duodami pinigą, labai konkrečiai nori žinoti, kam tas pinigas duodamas ir kaip jis bus sunaudotas.

Dabar darosi aktualūs lituanistikos instituto, lietuviško profesinio teatro-dramos, operos, baleto organizavimas ir panašūs klausimai. Kiekvienam iš jų įvykdyti tektų vesti labai konkrečiais šūkiais propagandą ir labai sistemingai po to verbuoti paramą.

K. Mockus

ATEITININKŲ JUBILIEJUS

Šiais metais švenčiama 40 metų sukaktis nuo ateitininkų sąjūdžio pradžios. Visame pasaulyje išblaškyti ateitininkai įvairiai pagal galimybes tai paminės. Jungt. Amerikos Valstybėse toji sukaktis plačiau numatoma paminėti rudenį — Pitsburgho konferencijos proga. Tačiau turint galvoj, kad dėl susisiekimo sunkumų į konferenciją negalės susirinkti didesnis skaičius tos plačiai išsišakojusios organizacijos narių, ypač svarbu ruošti minėjimus rajonais ar regijonais. Pirmieji tokį minėjimą surengė South Bostone — Bostono, Brocktono ir Lawrence ateitininkai birželio 25 d. Minėjimas pasisekė visai gražiai ir parodė, kad tokius minėjimus tikrai galima ir reikia rengti.

Mūsų spauda, be abejo, tą sukaktį taip pat plačiau paminės. Tuo tarpu norime pabrėžti porą momentų ryšium su ateitininkų organizacijos išsiplėtimu emigraciniuose kraštuose, ypač Jungt. Amerikos Valstybėse. Tokia organizacija faktiškai yra naujas dalykas šio krašto lietuvių gyvenime. Ligi šiol čia stokojo platesnio masto lietuvių katalikų pasauliečių intelektualų organizuoto pasireiškimo. Vyresniosios kartos intelektualų pasauliečių nemažą dalį sudarė vadinamieji "šliuptarniai", jeigu galima pavartoti čia vienos nelaimingos knygos pavadinimą. Tuos "šliuptarnius" gyvenimas, tiesa, nemaža išdiferencijavo, dalis jų net visai paraudo, tačiau viename reikale jie visi vienodai tebemąsto — nevertina krikščionybės vaidmens, prieš ją vieni stipriau, kiti kiek ramiau kovoja. Krikščionybės pozicijas atstovauti daugiausia ligi šiol teko kunigams.

Su ateitininkų įsikūrimu padėtis radikaliai keičiasi. Šimtai akademinio išsilavinimo pasauliečių ateina į lietuvių gyvenimą su aiškia katalikų pasaulėžiūra ir su reikiamu pasirengimu ją atstovauti moderniame šių dienų gyvenime. Žinoma, jų pasireiškimas dar gerokai sąlygojamas materialinių aplinkybių, tačiau jau ir dabar jis stipriai jaučiamas.

Nėra abejonės, kad ateitininkų veiklos pagrindą sudaro rengimasis prisikėlusios Lietuvos atstatymui. Tačiau buvimas šiame krašte savaime įjungia juos ir į to krašto lietuviškąjį gyvenimą. Tai jau stipriai pajuto spauda, pajus ir kitos gyvenimo sritys. Pačioje Amerikos Katalikų Akcijoje ateitininkai yra naujas ir neįprastas narys. Lietuvoje Katalikų Akcijoje gana plačiai ir savarankiškai reiškėsi inteligentai. Bendradarbiavimas tarp kunigų ir pasauliečių buvo gana darnus, nes vieni ir kiti buvo išugdyti tų pačių aplinkybių, vienuose ir kituose buvo labai ryškus visuomeniškumo bruožas.

Gal nebus perdėta, jei pasakysime, kad pats katalikybės reiškimosi būdas Amerikoje yra gerokai skirtingas nuo Europos, tuo pačiu ir nuo Lietuvos. Gyvoji katalikybė Europoje dėjo ir deda visas įmanomas pastangas išugdyti vadų visoms gyvenimo sritims, siekia krikščionybės idealų pritaikymo kasdienybėje. Nepasakysime, kad tas pats nedaroma Amerikoje, tačiau čia vis dėlto daugiau akcentuojama religinė praktika ir savaime mažiau rūpinamasi visuomeniškumo ugdymu. Čia nesimato dar tiesioginės grėsmės nei krikščionybei, nei jos išugdytai kultūrai bei civilizacijai. Tuo tarpu Europoje jau vyksta žūtbūtinė kova už artimiausią ateitį ir net dabartį. Kova reiškiasi gana aštriomis formomis ir krikščionybė yra tos kovos avangarde. Ateitininkai, be abejo, yra europinio tipo katalikai intelektualai ir jų reiškimasis naujame kontinente, žinoma, sukelia eilę problemų, kurias reikėtų panagrinėti kuo atviriausiai sukakties proga.

K. Mockus

VIENYBĖS BŪDAS

Vienybės ir taikos troškimas žmoguje yra toks didelis, kad jis aptemdo kartais net ir šviesiausius žvilgius. Tuomet pradedama ieškoti ryšio tarp prieštaraujančių dalykų: tarp gėrio ir blogio, tarp tiesos ir melo, tarp Kristaus ir antikristo. Tai dvasinio nuovargio ir išsekimo ženklas. Tai ženklas, kad žmogus yra pailsęs kovoje už Dievą.

Šios rūšies nuovargio žymių šiandien ypač matyti Prancūzijoje. Prancūzas niekados nėra buvęs tikros kovos žmogus. Pirma jis išmėgina visas susitaikinimo galimybes ir tik paskiausiai, tik priverstas griebiasi ginklo. Šitaip jis elgiasi ne tik politikoje. Šitaip jis elgiasi ir pasaulėžiūroje. Ir čia jis yra kompromiso ir taikinimosi herojus. Tai rodo plačią ir giliai žmogišką prancūzo širdį. Tačiau sykiu tai yra ir grėsmės ženklas. Prancūzas yra nuolatos tykomas pavojaus nesuvokti antikristinės klastos ir būti suviliotas paviršutiniškų gyvenimo apraiškų. Kad šis pavojus yra visai realus, rodo jau keletą metų trunkančios Prancūzijos katalikų pastangos ieškoti suderinimo tarp katalikybės ir komunizmo. Pasibaigus karui, Prancūzija palinko į Sovietų Sąjungą ne tik politiškai, kaip į bendrų kovų ginklo draugę, bet sykiu užsidegė didele simpatija ir komunistinei ideologijai. Išvada — komunistų partija atsistojo pirmoje vietoje. Nuostabiausia, kad šitaip elgėsi ne tik socialistai ar liberalai, bet ir katalikai. Pasipylė knygos ir brošiūros, kuriose buvo ieškoma ryšio su komunistine ideologija, nekalbant jau apie pastangas susiartinti su "paklydusiais broliais komunistais". Ed. Mounier plačiai atidarė savo žurnalo "Esprit" skiltis šitiems klausimams, skirdamas jiems net specialių numerių.

Sutikime, kad tai buvo pokarinių mėnesių džiūgavimo apsvaigimas, kada žmogus, aptemdintas laimėjimo, bučiuojasi su kiekvienu gatvės valkata. Vėliau šis karštis atvėso. Tačiau jis anaiptol neišnyko. Sancti Officii komunistų ekskomunikos dekretas užtvenkė mėginimus būti sykiu "gerais krikščionimis ir gerais komunistais". Tačiau jis prancūziškojo žvilgio neišaštrino tiek, kad šis paregėtų savo nesusipratimą. Praktinės pastangos pasuko tiktai teorine linkme. Nuo draugiškų glebėsčiavimųsi pereita daugiau prie studijinių svarstymų, kurie, deja, yra dar pavojingesni, nes šaltesni ir gilesni.

Štai, "La vie intellectuelle" (1950 vasario mėn. numeryje) Louvaino u-to profesorius kun Jacques Leclercq paskelbė straipsnį "Rencontre des chretiens et des communistes" — "Krikščionių ir komunistų susitikimas". Jame autorius mėgina surasti bendrą plotmę, ant kurios kaip tik galėtų susieiti krikščionys ir komunistai. Jam atrodo, kad komunistai puolą Bažnyčią tik todėl, kad ji, komunistų nuomone, tarnajanti kapitalizmui. Jeigu katalikams pasisektų komunistus įtikinti, kad Bažnyčia atsidedanti tiktai grynai religiniam reikalui, kuris komunistams nerūpis, sandora tarp komunistų ir krikščionių pasidarytų visiškai galima. "Komunizmas, sako Leclercq, priešinasi kapitalizmui. Jis nori šiam atimti dirvą, dėl kurios tamposi juodu abu, būtent: ekonomiškai politines vertybes. Komunistas stengiasi kovoti su Bažnyčia tik tiek, kiek ji, jo pažiūra, esanti kapitalizmo bendrininkė. Tačiau ši kova yra nukreipta į kapitalizmą, kuris yra, komunisto akims, abejotinos vertės tikrovė, o ne į religiją, kuri jam atrodanti tiktai muilo burbulas" (136 p.). Šitoje vietoje Leclercq kaip tik ir mano suradęs pagrindinį skirtumą ir tuo pačiu sandėrio plotmę. "Krikščioniškoji problema, sako jis, yra visų pirma sielų atvertimo problema. Komunistinė problema, kaip ir kapitalistinė, yra ekonomiškai politinės organizacijos problema" (137 p.). Tiesa, Leclercq pripažįsta, kad komunistai, ypač inteligentai, "stengiasi pasiekti viso žmogaus kultūrą" (ibd.). Tačiau čia pat jis pastebi, kad ši problema "jiems yra tikrai antraeilė. Pati pirmoji problema yra ekonomiškai politinis visuomenės perkeitimas" (ibd.). Tuo tarpu katalikybės pati pirmoji problema yra religinė: kurti Dievo Karalystę ir jai laimėti žmonių sielas. Tuo būdu veiklos plotmės persiskiria ir esminio konflikto tarp katalikybės ir komunizmo būti negalį. O jeigu jis yra, tai tik todėl, kad nei katalikai nei komunistai tinkamai nesupranta savo plotmių, jas nesykį sumaišydami ir tuo būdu be reikalo susikirsdami. Todėl Leclercq papeikia tuos, kurie sakosi, jog pirmas jų uždavinys esąs kovoti su komunizmu.

Mums yra keista ir skaudu skaityti tokias mintis vieno iš prancūziškosios katalikiškosios minties vadovų. Be abejo, negalime neigti, kad nevienam krašte katalikai yra susipynę su kapitalizmu ir tuo būdu tapę komunistinės kovos taikiniu. Katalikų pažangumas socialinėje srityje daug ką būtų galėjęs išgelbėti arba bent žlugimą sušvelninti. Tačiau šiomis klaidomis negalima išaiškinti komunistinės kovos prieš Bažnyčią. Komunistai kovoja su Bažnyčia ne tik todėl, kad jos atstovai vienur kitur yra susidėję su kapitalizmu, bet svarbiausia dėl to, kad Bažnyčia nori formuoti sielas. Leclercq mano, kad formuoti sielas yra tiktai antraeilis komunistų uždavinys. Ir čia yra pagrindinė jo klaida, išduodanti komunizmo giliausios esmės nepažinimą. Komunizmas yra antikristinė ideologija, norinti taip lygiai sukurti pasaulyje dvasinę karalystę, kaip ir krikščionybė. Jų veikimo plotmės anaiptol nėra skirtingos, kaip norėtų Leclercq. Žmogus su savo prigimtimi, su savo kultūra, su savo dvasia ir tikslu yra ir krikščionybės ir komunizmo objektas. **Kova tarp Bažnyčios ir komunizmo eina ne už ekonomiškai politines vertybes, bet už patį žmogų.** Čia stovi vienas prieš kitą ne dvi ekonominės sistemos, bet dvi pasaulėžiūros. Todėl kova tarp jų yra ne atsitiktinis dalykas, bet esminis. Tai kova tarp Kristaus ir jo amžinojo priešininko, kuris prisiima istorijoje įvairius pavidalus. Vienas iš tokių pavidalų kaip tik ir yra komunizmas.

Kad komunizmas yra daugiau, negu tik ekonominė sistema; kad jis siekia perkurti visą žmogų; kad jis nori sukurti pasaulyje savą dvasinę karalystę, — šį dalyką yra labai gerai supratęs ir puikiai aprašęs tik dabar miręs anglų utopinių romanų rašytojas George Orwell. Paskutinis jo veikalas "1984 metai" kaip tik ir duoda vaizdą totalistinės sistemos išsivystymo ligi pat galo. Nesunku pastebėti, kad komunistinė santvarka Rusijoje jam yra patarnavusi prototipu šiam vaizdui sukurti. Veikalo pabaigoje, kai pagrindinis romano veikėjas, "minčių policijos" suimtas, guli pririštas ant kankinimų lovos, O'Brien, partijos atstovas ir sykiu tardytojas-budelis, šitaip išdėsto savo siekimus: "Kuo žmogus užsitikrina valdžią ant kito, Winstonai? — jis paklausia kankinamąjį. Šis atsako: "Tuo, kad jis gali kitą kankinti". — "Visai teisingai. Tuo, kad jis gali kitą kankinti" — pripažįsta O'Brien ir šia proga išdėsto ištisą filosofiją, kuri atskleidžia jo sistemos gelmes. "Klusnumo nepakanka. Kaip kitaip, jeigu ne per kančią, galima patirti ir būti tikram, kad kitas klauso ne savo, bet mūsų valios? Valdžia glūdi tame, kad mes teikiame skausmo ir pažeminimo. Valdžia reiškia galią žmogaus dvasią sudraskyti į gabalėlius ir ją iš naujo suděstyti į kitokią formą pagal mūsų nuomonę. Ar dabar jau pradedate suprasti, kokios rūšies pasaulį mes mėginame sukurti? Jis bus tikra priešginybė anų kvailų, džiaugsmu pagrįstų utopijų, apie kurias svajojo senieji socialiniai reformatoriai. Mes norime sukurti pasaulį baimės, išdavimo ir kančių; pasaulį mindžiojimo ir buvimo mindžiojamu; pasaulį nepermaldaujamą ir vis labiau nepermaldaujamą, juo toliau jis išsivystys. Pažanga mūsų pasaulyje reiškia žengimą vis į didesnes kančias. Senosios kultūros gyrėsi esančios pastatytos ant meilės ir teisingumo. Mūsoji yra pastatyta ant neapykantos. Mūsų pasaulyje nebus jokio kito jausmo, kaip tik neapykanta, įsiutimas, apsvaigimas pergale ir savęs pažeminimas. Visa kita mes išnaikinsime — visa. Mes jau net rauname paprotį mąstyti, kuris yra dar pasilikęs iš priešrevoliucinių laikų. Mes nukirpome ryšius tarp vaikų ir tėvų, tarp žmogaus ir žmogaus, tarp vyro ir moters. Niekas nebedrįsta pasitikėti savo žmona, savo vaiku arba savo draugu. Bet ateityje iš viso nebebus nei žmonų nei draugų. Vaikai bus paimti nuo motinų, kaip nuo vištų yra paimami kiaušiniai. Lytinis geismas bus išrautas. Gimdymas pasiliks tik kasmetinė funkcija, kaip maisto kortelių atnaujinimas. Mes išnaikinsime aistrą. Mūsų neurologai jau dirba šioje srityje. Nebus jokios kitos ištikimybės, išskyrus ištikimybę partijai. Nebus jokios kitos meilės, išskyrus meilę Didžiajam Broliui. Nebus jokio kito juoko, kaip tik kvatojimas nugalėtajam priešui į veidą."

Tai yra šiurpus vaizdas. Tiesa, jis yra poetinis. Jis yra rašytojo fantazija. Tačiau jo prasmė yra labai gili. Jis aiškiai rodo, kad Orwellis giliai suprato totalistinių užmačių siekimus perkeisti patį žmogų. Šiuo keliu komunizmas kaip tik aiškiai eina. **Jo tikslas yra satanistinė karalystė žemėje,** kurioje bus visa išrauta, kas tik žmogui primintų, jog jis yra sukurtas pagal Dievo paveikslą ir panašumą. Ekonominio gyvenimo pakeitimas yra antraeilis uždavinys. Svarbiausia yra perkeisti patį žmogų. Štai kur glūdi komunizmo esmė ir štai ko prof. J. Leclercq nėra supratęs.

A. Mc.

ILIUSTRACIJOS

Georges Rouault — Veronika (paveikslas vitražui) — viršelių 1 psl

Vladimiras Solovjovas 291

M. V. Dobužinskis — Kauno senamiesty 297

Lietuvos žalvario amžiaus dirbiniai 304

Dr. Kazys Grinius 307

Michelangelo — Mirtis 314

Rodin — žalvario amžius 321

Gonkelių viršaus užbaiga 323

A. Krivickas — Gėlynas 326

Geležinis Kryžius ..... (Viršelių 4 psl.)

Telesforas Valius — viršelių ir skyrių vinjetės.

Vyriausias Redaktorius — Antanas Valčiulaitis

Redakcinis Kolektyvas: J. Aistis-Dr. J. Aleksandravičius, T. Dr. L. Andriekus, O. F. M.; Bern. Brazdžionis, J. Girnius, T. Dr. B. Grauslys, O.F.M., Dr. J. Grinius, Dr. A. Kučas, Dr. K. Pakštas, J. Pažemeckas, Br. Stočkus, Dr. A. Šapoka, T. J. Vaškys, O. F. M.

Meninė Priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Redakcijos Adresas: Ant. Valčiulaitis, 2087 N. Main Ave., Scranton 8, Pa.
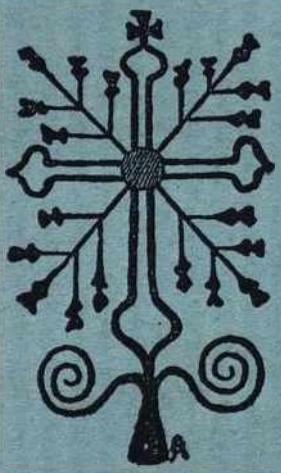
Administracijos Adresas: AIDAI, Kennebunk Port, Maine